SAMİR AMİN

Maoizmin Geleceği

KAYNAK YAYINLARI

Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.'nindir.
Birinci Basım: Kasım 1993
Teknik Hazırlık Kapak Düzeni : Sistem Ofset
Baskı: Doyuran
ISBN: 975-343-057-4

KAYNAK YAYİNLARI: 142

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu/İstanbul
Tel-Faks: 252 21 56-252 21 99

SAMİR AMİN

Maoizmin Geleceği

Çeviren: Işık Soner

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 7

BÖLÜM: I
ÜRETİCİ GÜÇLERİ GELİŞTİRMEK İÇİN ÜÇ MODEL:
SOSYALİST, DEVLETÇİ, KAPİTALİST 9

I. Sosyalist Üretim ve Bölüşüm Yapıları 12

II. Yeniden Üretim Modeli ve
Dünya Kapitalist Değer Yasası 19

III. Üretici Güçleri Geliştirmek İçin
Sosyalist Bir Strateji 24

IV. Üretici Güçleri Geliştirmek İçin
Kapitalist Bir Strateji 31

V. Üretici Güçleri Geliştirmek İçin Devletçi Bir Strateji 35

BÖLÜM II.
ÇİN MODELİ: TARİHSEL BİR PERSPEKTİF 41

I. Maoist Çin'in Stratejik Gelişimi:
Tipik Özellikler ve Bilanço 43

II. Çin'in Gelişmesinde Aşamalar: 1950-1980 65

III. Çin, Sovyet ve Üçüncü Dünya Gelişmelerinin
Bir Karşılaştırması 78

IV. Mao Sonrası Dönemde Sorunlar ve Yeni Çizgi 94

BÖLÜM III
MAOİZİM VE REVİZYONİZM 109

SOVYET SİSTEMİNİN OTUZ YILLIK ELEŞTİRİSİ 151

SUNUŞ

1960'ların ortalamında Marksist teori, dinamizmini Mao Zedung'un katkılarıyla ortaya koydu. Mao, Sovyetler Birliği'ndeki geri dönüş olgusunu ve Çin deneyini değerlendirerek eski teoriyle hesaplaştı. Bunun sonucu proletarya iktidarı altında devrimi sürdürme teorisini açıkladı. Sosyalist toplum oldukça uzun bir dönemi kapsıyordu. Bu dönem boyunca, sınıflar, sınıf çelişkileri ve sınıf mücadelesi devam ediyordu. Üretim araçlarının esas olarak toplumsal mülkiyete geçmesinden sonra da, iki sınıf, iki çizgi, iki yol arasındaki mücadele ortadan kalkmıyordu; kapitalizme geri dönüş tehlikesi vardı. Bu tehlike, esas olarak yıkılmış olan hakim sınıf kalıntılarından değil, devlet ve parti içindeki kapitalist yolu tutmuş mevki sahiplerinden geliyordu.

Mao'nun teorisi, Çin, Sovyetler Birliği, Polonya, Doğu Almanya ve diğer Doğu Avrupa pratiklerinde doğrulandı. Mao Zedung, 1976 yılında öldüğü zaman, sosyalizm ve geri dönüşe ilişkin deneyler de sınırlıydı. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da yaşananları değerlendiremedi. Bugün ise, geri dünüşü yaşayan ülkeler çıplak kapitalizmi kurma çabası içerisine girdiler.

Samir Amin *Maoizmin Geleceği* kitabında, Mao Zedung'un teorisinin ekonomik temellerini inceleyerek bugüne ışık tutuyor. Sosyalist, Kapitalist ve Devletçi üç modeli tartışarak sosyalizmin sorunlarını aşacak teoriyi Mao'nun ortaya koyduğunu belirliyor.

Samir Amin'in bu kitabının ilk basımı *L'avenir du Maoisme*, Editions de Minuit, Paris 1981. Elinizdeki kitabın çevirisi ingilizce basımında yapıldı: *The Future of Maoism*, Monthly Review Press, New York.

KAYNAK YAYINLARI

BÖLÜM I

ÜRETİCİ GÜÇLERİ GELİŞTİRMEK İÇİN ÜÇ MODEL: SOSYALİST, DEVLETÇİ VE KAPİTALİST

ÜRETİCİ GÜÇLERİ GELİŞTİRMEK İÇİN ÜÇ MODEL: SOSYALİST, DEVLETÇİ VE KAPİTALİST

Bu çalışmanın amacı üç gelişme modeli arasındaki yapısal farklılıkları incelemektir. Bu araştırmanın alanı, çağımızın azgelişmiş çevre ülkeleridir; yani dünyanın, esas olarak kırsal, tarımsal açıdan geri; genellikle kendine yeterli ve çok az (ve eşitsiz biçimde) sanayileşmiş bölgeleri.

Ulusal ve kendi gücüne dayanan, çevresel kapitalist ve devletçi gelişme stratejilerini karşılaştıracağız. Birinci stratejinin hareket noktası, tarım ve sanayide özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır. Tarımın öncelikli gelişimi (yani köylülüğü zorla haraca bağlamaktan çok, kırla kent arasında eşit değişim) ve eşitlikçi gelir bölüşümü bu stratejinin dikkat çekici politik-ekonomik özellikleridir.

İkinci strateji, sınıflara bölünmüş bir toplumda kapitalist birikim yasalarına dayanır. Dolayısıyla toprak sahiplerinin, orta ve kapitalist sınıfların gelirleri, toplumsal artı değerden yapılan kesintilerden oluşur. Çevre, dünya kapitalist sistemine bütünleştiği için, ekonomik alternatiflerin dünya kapitalist değer yasasınca belirlenen görece kârlılığı, üretkenliğin en güvenilir ve uygun ölçüsü olarak kabul edilir.

Üçüncü strateji, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması koşuluna bağlıdır. Bununla birlikte, ulusal özmerkezci (otosantrik) yaklaşımın tersine, sanayileşmeyi hızlandırmak için köylülüğü haraca bağlar ve: a) Kırla kent arasındaki; b) farklı yetenek ile üretkenlik düzeyleri arasındaki gelir farklılıklarına göz yumar.

Bu stratejilerin üçü de belli bir sınıf sistemi ile hegemonyacı bloğun yeniden üretimini destekler. Bu stratejilere denk düşen ittifaklar: sırasıyla, işçi sınıfının köylülükle,;emperyalizmin yerel sömürücü sınıflarla ve devlet burjuvazisinin yeni orta sınıflarla ittifakıdır.

I. Sosyalist Üretim ve Bölüşüm Yapıları

1. Başlangıç noktamız, "sosyalist devrim"in gerçekleştiği azgelişmiş bir ülkedir. Varsayımlarımız: a) Üretim araçlarının kamu mülkiyeti; toplumsal artı değeri artık devlet ve kolektifler denetler (bu bir para ekonomisi ise artı değer açıkca işletme kârı biçimini alır) ve b) toprakta, kırsal kuruluşların yararlandığı kolektif mülkiyet hakları vardır.

Ayrıca, incelediğimiz ülkenin azgelişmiş olduğunu varsayıyoruz. Yani, nüfusun yüzde 80 kadarı kırsal bölgelerde yaşar. Bu kır işçileri, temel ihtiyaç maddelerine (örneğin besin maddeleri, el sanatları ve köy sanayi ürünleri) ek olarak ara maddeler ve donatım malları (doğal gübre, tohum, şimdiye dek kırsal zanaatkârlarca yapılan araç-gereç, sulama sisteminin bakımını sağlayan emek, vb.) üreten komünlerde örgütlenirler. Komün üyeleri, besin hammaddeleri ve sanayi kesiminde ihtiyaç duyulan tarımsal maddelerin satışından elde ettikleri gelirle işlenmiş tüketim maddeleri, ara ürünler (kimsayal gübre gibi) ve tarım için gerekli araç-gereç alırlar.

Nüfusun öteki yüzde 20'sini oluşturan ücretli kent emekçilerinin, hizmetlerin yanı sıra işlenmiş tüketim maddeleri, ara mallar ve araç-gereç üreten, bütünüyle ticarileşmiş birimlerde istihdam edildikleri varsayılır. Tüketim maddeleri hem kent hem de kır işçilerine satılır. Ara mallar ve sermaye malları, köy komünleri ile kentlerdeki işletmeler tarafından satın alınır.

2. Her ürüne hâlâ bir fiyat biçilmesi gereklidir ve değerleri ölçme birimi olarak emek süresi alınır. Şimdi şöyle bir durum düşünelim: Toplumun net ürünü –yani katma değer ya da toplam üretim eksi üretici tüketim (üretici tüketim=fabrika ve donatım amortismanı+hammadde tüketimi)– 100 (100 milyar para birimi) olsun. Bunun yüzde 80'i kırsal ve yüzde 20'si de kentsel net üretim olsun. Bu senaryoda bir kır işçisiyle bir kent işçisinin yıllık değer-ürününü eşit kabul ediyoruz. Bu işçi kategorilerinin her birinin sağladığı emeğin gerçek niteliğini şimdilik bir yana bırakıyoruz. Başka bir deyişle, günde 6-12 saat çalışan (mevsime göre) bir köylünün yılda 300 gün çalışarak ürettiği değer ile günde sekiz saat çalışan bir işçinin yılda 280 günde ürettiği değerin eşit olduğunu varsayıyoruz. Her işçinin bireysel emeğinin nitelik ve niceliğini de bir yana bırakıyoruz. Ya ortalama kent ücreti kazanan ya da ortalama kırsal gelir elde eden (sonuncuya aynî tazminatlar da dahildir) ortalama bir işçiyi esas alı-

yoruz; ortalama kent ve kır gelirleri eşittir ve genel gelir merdiveni zaten olağanüstü dardır.

Tablo 1

	Kırsal üretim	Kentsel üretim	Toplam
İşletme amortismanı	10	10	20
Ara mal tüketimi	15	20	35
Doğrudan emek	80	20	100
Toplam üretim değeri	105	50	155

Üretim değerleri, amortisman değeri, ara mal tüketim değeri ve doğrudan emek değeri toplanarak bulunur. Varsaydığımız toplumda üretilen değerin dağılımı *Tablo 1*'de gösterildiği gibi olurdu.

Dolaylı/dolaysız emek oranı kırsal üretimde 25/80 ya da yüzde 31; kentsel üretimde ise 30/20 ya da yüzde 150'dir. Yüzdelerdeki farklılık, kırsal üretimin kentsel üretime göre geriliğini yansıtmaktadır.

Yıllık net ürün (ulusal gelir) 100 milyon işçi için yılda 100 milyar parasal birime eşittir. Kent ve kır gelirleri eşittir: İşçi başına yılda 1.000 birim. Tarım üretiminin toplam değeri 105 milyar. Bu toplam çok çeşitli ürünün toplam değerine denk düşer ama tek bir ürünün değeri olarak da belirtilebilir; diyelim 210 milyon ton tahıl (dolayısıyla bir ton tahılın fiyatı 500 parasal birime eşit olacaktır). Aynı şey kent üretimi için de geçerlidir; toplam değeri 50 milyar olan kentsel ürün, örneğin 10 milyon ton çelik olarak da ifade edilebilir. Bu durumda çeliğin ton başına fiyatı 5.000 parasal birim olacaktır (dolayısıyla bir ton çeliğin değeri 10 ton tahılın değerine eşittir). Tablo 1'de yalnızca iki üretim kesimini ele aldık ama bütün branşlar ve ürünler için böyle bir hesaplama yapılabilir.

Bu emek muhasebesi sisteminde karakteristlik olan, bütün işçilerin yıllık emeğini eşitleyen siyasal-toplumsal ilkedir. Başka deyişle, bu modelde dünya fiyatları belirleyici değildir. Eğer dış ticaret büyük ölçüde devlet tekelinde tutulursa çay ihraç edilebilir (dolarla satılır) ve kimyasal gübre ithal edilebilir (dolarla ödenir) ve dış ticaret bilançosu dolarla ve dünya fiyatlarıyla dengelenebilir. Buna karşılık, köy-

lülerden çay satın alımı ve onlara gübre satışı ulusal para birimi ile ve ulusal emek muhasebesi sisteminin belirlediği fiyatlarla yapılacaktır.

Tablo 2

	Kır İşçileri	Kent İşçileri	Toplam
Gelir	80	20	100
Besin maddeleri	48	12	60
Besin maddesi dışındaki tüketim maddeleri	32	8	40

3. Dağıtılan toplam gelir, kır ve kent işçileri arasında kır/kent nüfus oranına uygun olarak bölüştürülür: Toplam 100 milyarın 80 milyarı (bu sayıya köylülerin aynı gelirleri de dahildir) kır işçilerine ve 20 milyarı kent işçilerine verilir. Sonuç: benzer kırsal ve kentsel tüketim yapıları. Örneğin, her iki kesimdeki işçiler de gelirlerinin yüzde 60'ını besin maddesi tüketimine, yüzde 40'ını besin maddeleri dışındaki tüketime ayırır (bkz.*Tablo 2)*

Tablo 3

	Kırsal üretim	Kırsal üretimin doğrudan kırsal bölgelerde üretilen ve tüketilen bölümü	Kentsel üretim	Toplam üretim
Sermaye malları	5	(5)	15	20
Ara mallar	15	(7)	20	35
Tüketim malları				
Besin	60	(48)	-	60
Besin dışı	25	(25)	15	40
Toplam	105	(85)	50	155

Dolayısıyla ulusal ekonomi, 60 milyar değerinde besin maddesi ve 40 milyar değerinde besin maddesi dışı tüketim maddesi üretmek zorundadır. Buna karşılık, böyle bir tüketim modeli donatım ve ara mallar üretim programını belirler. Çünkü yukarıda sözü edilen tüketim malları dengesini sağlamak için 55 milyar değerinde donatım ve ara mallar üretimi gereklidir. *Tablo 3* ulusal üretimin bu dağılımını gösteriyor.

Azgelişmişliğin bu aşamasında temel ihtiyaç maddeleri üretimi kırsal bölgelerin toplam ekonomisinde hâlâ önemli bir rol oynar. Pazarlanmayan kırsal üretim şunları kapsar: a) Kırsal bölgelerde tüketilen tüm besin maddeleri (bizim modelimizde 48 birim); b) Köylülerin besin dışı tüketimlerinin büyük bir bölümü -örneğin el sanatları maddeleri, barınma vb.- (25 birim); c) Kırsal kesimde kullanılan üretim araçlarının yarısı- örneğin ilkel araçlar, yük hayvanları, sulama araç-gereci, vb- (5 birim); d) Üretici tüketimin yarısı- örneğin doğal gübre, çiftlik hayvanları, vb.- (7 birim).

Dolayısıyla, kırsal bölgelerde ticari üretim, nitelik açısından görece önemsizdir. Kente yalnız 20 birim satılır (12 birim besin maddesi ve 8 birim kent sanayii için gerekli hammadde). Satın alınan ise 5 birim modern donatım (traktör, kamyon, vb), 8 birim ara mal (kimyasal gübre, haşarat ilacı, çimento) ve 7 birim besin dışı mamul tüketim maddesidir. Bu biçimde kent-kır değişimleri birbirini dengeler.

İlkel işbölümü (tarım ürünleri, el sanatları ve çeşitli türden sermaye malları hâlâ ekonominin bu çok az uzmanlaşmış kırsal kesiminde üretilmektedir) ve makinalaşma düzeyindeki gerilik, kırsal bölgelerdeki üretici güçlerin azgelişmişliğini kanıtlar.

Nüfusun yalnızca yüzde 20'sinin katıldığı kent ekonomisi, bütünüyle ticaridir ve daha çok gelişmiştir. Bu kesim, besin maddeleri dışındaki tüketim maddelerini (8 birimi kent tüketimi 7 birimi kır tüketimi için olmak üzere toplam 15 birim), ara mallar (8 birimi kırsal bölgelere satılan ve 12 birimi kent sanayii ve hizmetlere ayrılan tolam 20 birim) ve donatım (5 birimi kırsal bölgelere satılan toplam 15 birim) üretir.

4. Kurgu ülkemizdeki çeşitli ekonomik transaksiyonlar *Tablo 4*'te kapsamlı ama basitleştirilmiş bir biçimde gösterilmiştir: Üç etken grubu verilmiştir: Kırsal üretim birimleri, kentsel üretim birimleri ve kır ve kent işçileri.

Tablo 4

	1. Kırsal üretim			
Girdi (Satın alma)	Kırsal üretimden	Kent üretiminden	İş gücünden	Toplam
Donatım (Amortisman)	5	5	-	10
Ara mallar	7	8	-	15
Emek	-	-	80	80
Toplam	12	13	80	105

Çıktı (Satışlar)	Kırsal üretime	Kent üretimine	Kır işçisine	Kent işçisine	Toplam
Donatım	5	-	-	-	5
Ara mallar	7	8	-	-	15
Tüketim maddeleri Besin	-	-	48	12	60
Besin dışı	-	-	25	-	25
Toplam	12	8	73	12	105

	2. Kent üretimi			
Girdi (satınalma)	Kırsal üretimden	Kent üretiminden	İş gücünden	Toplam
Donatım (Amortisman)	-	10	-	10
Ara mallar	8	12	-	20
Emek	-	-	20	20
Toplam	8	22	20	50

Çıktı (Satışlar)	Kırsal üretime	Kent üretimine	Kır işçisine	Kent işçisine	Toplam
Donatım	5	10	-	-	15
Ara mallar	8	12	-	-	20
Besin dışı tüketim maddeleri	-	-	7	8	1
Toplam	13	22	7	8	50

	3. İşçiler		
Girdi (tüketim)	Kır işçileri	Kent işçileri	Toplam
Besi maddeleri	48	12	60
Besin dişı tüketim maddeleri	32	8	40
Toplam	80	20	100
Çıktı (gelirler)	80	20	100

5. Bu modelin basit yeniden üretim modeli olması şart değildir.

Donatım malları üretimi (20 birim) bir yılda tüketilen donatım mallarının amortismanı olarak hesaplanmıştır (kır ve kent kesimlerinin her biri 10 birim tüketiyor). Bununla birlikte, donatım ve ara malları, salt o dönemin üretimi için tüketilmeyen, bir sonraki yılın nihai üretimini artırmak için de kullanılan üretim etkenlerini yeniden üretebilir.

Üretimin bu yayılma ve yoğunlaşmasını (yani yaygın ekstansif) ve entansif üretimi) göstermek için tabloda bazı sayısal değişiklikler yapmalıyız: Tüketim maddeleri üretimi azaltılmalı (diyelim 100'den 90'a) ve donatım ve ara mal üretimi orantılı olarak yükseltilmeli (sırasıyla 20'den 24'e ve 35'ten 41'e). O yıl üretici tüketimi için bu dallardan gerekli olmayanlar üretim mekanizmasını genişletmek ve modernleştirmek için kullanılabilir (bu yatırımlar bir sonraki yıl meyvasını verecektir). Bölüşülen gelir de yüzde 10 azalacaktır. Dolayısıyla, devlet birikimini hesaplayan dördüncü bir bölüm gereklidir. Çıktı, artıdeğerin ayrıldığı üretim birimlerini, girdi ise ek üretim malları alımını gösterir.

Tablo 4'teki kır ve kent kesimlerindeki işgücü girdisi sayıları da aynı biçimde sırasıyla 80'den 72'ye ve 20'den 18'e düşürülmelidir. Ayrıca, sırasıyla 8 ve 2 birimin alacak hanesine geçirildiği ilk iki bölüme bir "net artıdeğer" eklenmelidir. Üçüncü bölümde (işçiler) gelir ve giderler yüzde 10 azaltılır; bu, net artıdeğere denk düşer. Modelimizde net artıdeğer emek karşılığı ödemeleri eşit yüzdelerle düşüren mali önlemlerin bir sonucudur. Ama alternatif bir yaklaşım da mümkündür: Eğer tek bir ücret-fiyat sistemi varsa ve emek üretkenliği bir üretim biriminden öbürüne değişiklik gösteriyorsa, en üretken birimlerinin kârlarına vergi uygulanabilir.

6. Bu model, değer yasasının sosyalist ve ulusal bağlamda uygulanmasını gösteriyor. Ücretlendirilen tek üretim etkeni olan emeğin bedeli niceliğe göre ödenir. Ayrıca, sanayiye göre tarımın geriliği dikkate alınmaz. Gerçekte, farklı kullanım değerlerinin üretildiği yerlerde üretkenlikleri karşılaştırmanın bir anlamı yoktur.

Hipotetik çevre ülkemizin tarım ve sanayi kesimleri, ancak gelişmiş dünyadakilerle karşılaştırıldığında kır ve kent üretkenliklerinin görece farklılığı açıkça görülür. Tarım kesimi, azgelişmiş dünyada gelişmiş dünyadakinden on kat daha az üretkendir. Sanayi ise çevre ülkelerde sadece üç kat daha az üretkendir. Yani tarım sanayiden 3.3 kat daha geridir.

II. Yeniden Üretim Modeli ve Dünya Kapitalist Değer Yasası

1. Dünya kapitalist değer yasası, bir ülkenin toplumsal örgütlenmesinde kendini iki yolla ifade eder: Her şeyden önce toprak rantı, kâr ve sömürücü sınıfların zorla dayattığı, net gelirden yapılan başka bazı gelir kısıntılarıyla; ve ikincisi, dünya kapitalistinin fiyat-gelir referans sisteminin kabulüyle.

2. Yoksulluğun eşitsiz dağıtıldığı ve yoksul köylülerin bir parça toprak için her şeyi göze aldığı kırsal bölgelerde toprak rantı net tarım ürününün beşte ikisi kadardır. Bu, Güney Asya (örneğin Hindistan) ve Güneydoğu Asya'da, Arap dünyasında ve Latin Amerika'da ortalama orandır. Olayı basitleştirmek için yoksul ve orta köylülerin –kır nüfusunun hemen tamamı– tek gelir kaynağının emek geliri olduğunu ve toprak rantının bir azınlığın elinde toplandığını varsayıyoruz.

Günümüz Üçüncü Dünya'sının kentlerinde oturan üç büyük toplumsal sınıfın –çalışan nüfusun dörtte üçünü oluşturan nitelikli olmayan ya da çok az nitelikli işçiler, nüfusun dörtte birini oluşturan orta sınıflar ve toprak mülkiyeti ile sermayeden gelir sağlayan, istatistik olarak görmezden gelinebilecek son derce küçük bir azınlık– her biri toplam kent gelirinin üçte birini alıyor. Böylece, sömürücü ve ayrıcalıklı sınıfların dayatması net gelir bölüşüm modelini bozuyor (Bkz. *Tablo 5)*

Tablo 5

	Sosyalist Model			Kapitalist Model		
	Gelir	Kişi başına gelir	Nüfus	Gelir	Nüfus	Kişi başına gelir
Kırlar						
Köylüler	80	80	1,00	48	80	0,6
Toprak rantı	-	-	-	32	-	önemsiz
Kent						
işçiler	20	20	1,00	7	16	0,43
Orta sınıf		-	-	7	4	1,75
Kâr	-	-	-	6	–	önemsiz
Toplam	100	100	100	100	100	100

3. Sosyalist ve kapitalist sistemlerde gelirin toplumsal sınıflar arasında dağılımında öncelikli noktaya yazında, ender olarak itiraz edilir. Ama uluslararası kapitalist işbölümüne ulusal entegrasyon sistemi üzerindeki etkileri için aynı şey söylenemez.

Bize göre, değer yasası kendi erimi içinde global olduğundan ortaya çıkan "rekabetçi" fiyatlar sistemi (referans fiyatlar) dünya sisteminin fiyat oranları (ve dolayısıyla üretkenlik oranları) tarafından oluşturulur. Toplumsal olarak gerekli emeğin niceliği, sistemin en ileri bölgelerindeki emek üretkenliğine göre belirlenir. Bir ton tahıl üretmek için ABD'de Hindistan'dakinden on kat daha az emek gerekiyorsa, tahılın ABD'deki değeri sistemde egemen olacaktır. Aynı biçimde, bir ton çelik üretimi için ABD'de ihtiyaç duyulan emek Hindistan'dakinden üç kat daha azsa (bu oran iki modelin görece sanayi üretkenliğini temsil eder) sanayi fiyatlarında çeliğin ABD'deki değeri referans olacaktır. Merkezde fiyat ilişkilerinin çevre üzerindeki belirleyici etkisi, değer yasasının dünya ölçeğinde işlediğini kanıtlar. Dolayısıyla, üretici sistemin

evrensel karakterini kabul etmek ve aynı zamanla değer yasasının dünya ölçeğinde işlediğini yadsımak anlamsızdır.

Gıda ve Tarım örgütünün (FAO) bugünkü sayılarına göre Üçüncü Dünya'daki tarımsal üretkenlik gelişmiş ülkelerin on kat gerisindedir. Sanayi-hizmetler kesiminde ise sadece üç kat daha azdır. Bu son oran, Ortak Pazar ülkelerinin bütün sanayi ve hizmet kesimlerindeki katma değerin toplam çalışan nüfusa bölünmesi ve sonra bu sonucun Üçüncü Dünya için bulunan sayılarla karşılaştırılmasıyla bulunur.

Tablo 6

	Sosyalist ve ulusal değer yasası			**Dünya kapitalist değer yasası**		
	Katma değer	Nüfus	Kişi başına katma değer	Katma değer	Nüfus	Kişi başına Katma Değer
Kır işçileri	80	80	100	57	80	0,71
Kent işçileri	20	20	100	43	20	2,15
Toplam	100	100	100	100	100	100

Aynı kaynak, Üçüncü Dünya'nın kapitalist ülkelerinde bir bütün olarak, işçi başına katma değerin kent kesiminde tarım kesimindekinden üç kat daha çok olduğunu bildiriyor. Bu, çevredeki üretim sistemini yapılandıran değer yasasının, merkezin üretkenlik oranlarının bir ifadesi olduğu yolundaki tezi doğrular: FAO'nun araştırdığı ülkelerin tümündeki katma değerin ölçüldüğü fiyatlar, küçük yerel farklarla dünya ölçeğinde benzer ve homojendir.

Bir sosyalist ya da ulusal bağlamda uygulanan değer yasasının sonuçlarıyla dünya kapitalist sistemindeki sonuçlar karşılaştırıldığında kapitalist sistemdekinin ikinci bir bozulmaya neden olduğu görülür (Bkz. *Tablo 6)*

4. Şimdi, aynı fiziki ürünün sosyalist çerçeve (sömürücü sınıfların

olmadığı ve değer yasasının ulusal temelde işlediği) içindeki bölüşüm yapısıyla kapitalist (sömürücü sınıfların var olduğu ve değer yasasının dünya ölçeğinde işlediği) çerçeve içindeki bölüşüm yapısını karşılaştırabiliriz. Kapitalist bölüşüm yapsının tablosunu elde edebilmek için tarım gelirini 80'den (48 köylüler, 32 toprak rantı için) 57'ye indirmemiz ve kent gelirini 20'den (işçiler ve orta sınıfların her biri için 7'şer ve kâr için 6) 43'e çıkarmamız gerekir. (Bkz. *Tablo 7)*

Tablo 7

	Sosyalist model			**Kapitalist model**		
	Katma değer	Nüfus	Kişi başına gelir	Katma değer	Nüfus	Kişi başına gelir
Kırsal kesim Köylüler	80	80	100	34	80	0,42
Rant	-	-	-	23	-	önemsiz
Kentsel kesim işçiler	20	20	100	15	16	0,93
Orta sınıf	-	-	-	15	4	3,75
Kâr	-	-	-	13	-	önemsiz
Toplam	100	100	100	100	100	100

Sosyalist modeldeki köylü geliri, çevre kapitalist modeldekinden yaklaşık, 2,4 kat daha yüksektir. Kent kesiminin, gelirden aldığı pay her iki modelde de aşağı yukarı aynıdır ama sosyalist modelde çok daha eşit bölüşülür (kapitalist modelde gelirin yüzde 46'sı kâr ve rant biçimindedir ve orta sınıflar yüzde 15'ini alır).

Azgelişmiş ülkelerin kırsal kesimi gelişmiş ülkelere göre 10 kat daha az üretken, sanayi ve hizmet kesimleri de üç kat daha az üretkense, çevrenin ağırlıklı ortalama üretkenliği gelişmiş ülkelerinkinin

yüzde 15'i kadardır (tam oran 1'e 6,7). Dolayısıyla, gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir 2.000 dolar ise çevrede 300 dolar olacaktır. Bu 300 dolar *Tablo 7*'de 100'e denk düşer. Kırlık bölgelerdeki köy emekçilerinin ortalama geliri 126 dolar, kent işçilerinin ki 280 dolar ve orta sınıflarınki 1.125 dolar olacaktır. Bu mutlak sayılar günümüz Hindistan'ındakilere çok yakındır; ortalama köylü geliri 300 dolar ve işçi geliri ise Çin'deki sayılara yakındır.

5. Dünya kapitalist modelinde, lüks madde tüketimi sadece orta sınıfların değil, toprak rantı ve sermaye geliri ile yaşayan azınlığın da ayrıcalığıdır. Dolayısıyla, sosyalist modelde talep yapısı, özellikle halk kitlelerinin tüketim talebine göre belirlenirken, kapitalist modelde üretimin yüzde 50'si halkın taleplerini, öteki yüzde 50'si de lüks taleplerini karşılar. Lüks üretim, az bulunur üretim etkenlerini (donatım, nitelikli emek, vb.) halkın tüketimi için üretimden daha çok harcadığı için kapitalist modelde en önemli üretici güçler, azınlığın Batı tipi yaşam standartlarından yararlanmasını sağlayacak biçimde seferber edilir. Bu sonuç, Arap dünyası ile ilgili çalışmalarımın sonucunu doğrular:

Nitelikli işgücünün yüzde 75'i doğrudan ya da dolaylı olarak lüks tüketime dönük sanayide istihdam edilmektedir.[1]

6. Çevreden merkeze değer aktarılması da azgelişmiş kapitalist modelin dünya kapitalist sistemine katılması sonucu olur. Modelimizde, sanayi ve hizmet kesiminde geliştirilen sermaye yüzde 70'e yükselecek (yedi kat amortisman) ve kâr oranı yüzde 8,6 (6/70) olacaktır. Bu oláğandışı yüksek kâr oranı, üretkenliğe göre düşük olan emek gelirlerinden sağlanır. Ortalama yüde 6 kâr oranı, dört birim toplam net kâr verecektir Dünya fiyat mekanizmasının işlemesiyle çoğu merkezde olmak üzere iki süper kâr daha alde edilir. Tarım dışsatım fiyatları ayarlamasıyla toprak rantının bir bölümü de merkeze aktarılır (örneğin, tarım ürününün yüzde 10'u ihraç edilirse iki birim). Fiyat mekanizmasıyla gizlenen bu aktarmaya ek olarak, çevrede gerçekleşen kârın yarısı açıkca aktarılır (üç birim kadar). GSMH'nın yaklaşık yüzde 7'si çevreden merkeze aktarılır.

1 Bkz. Samir Amin, *The Contemporary Arab Economy,* (Londra, Zed Press, 1982)

III. Üretici Güçleri Geliştirmek İçin Sosyalist Bir Strateji

1. Bu üretici güçleri geliştirme stratejisi üç ilkeye dayanır: a) Kentle kır arasında eşit değişim; b) kesimin ya da bireyin üretkenliğinden bağımsız, eşitlikçi bir gelir yapısı; c) Merkezileştirilmiş toplumsal artıdeğerin tanımı ve kitlesel tüketim malları sanayini öncelikle geliştiren ve temel sanayileri başlı başına bir amaç olarak değil bir araç olarak ele alan bir biçimde yeniden bölüşümü.

Devlet planlama kuruluna düşen görev, bu stratejiyi ifade eden iki kilit ulusal boyutu doğru olarak belirlemektedir: a) Bütün kent işçileri için, işletme üretkenliğinden bağımsız tek ücret ve b) Köylülüğe işçilerin gelirine eşit gerçek gelir (fiziki tüketimle ölçülen) sağlayan bir tarım ürünleri fiyatı.

Sanayi ürünleri fiyatlarını, basit yeniden üretim için ihtiyaç duyulandan daha yüksek düzeyde sabitleştirerek net artı değer elde ederiz (yani amortisman bedeli düşüldükten sonra kalan). Bu fiyatlar, her üretim kolunda eşdüzeyde olduğu için ortalamanın altında üretkenliği olan işletmeler ortalamanın altında, hatta bazen eksi kâr yapar. Kârlar merkezde toplanır ve sonra genel plana göre yeniden dağıtılır. Genel planın bir amacı, geri kesimlerin ve işletmelerin, tam istihdamla uyumlu bir tempoda adım adım modernleştirilmesidir. *Tablo 8* ilk yılın sonuçlarını gösteriyor.

Tablo 8

	Kırsal kesim	Kentsel kesim	Toplam değer	Yüzde
Amortisman ve ara mal tüketimi	25	30	55	33
Emek	80	20	100	61
Net artıdeğer	0	10	10	6
Üretilen toplam değer	105	60	165	100

Kır ve kentte kişi başına gelir kesinlikle eşit (100). Bununla birlikte, şimdi kişi başına katma değerde kesimlere göre farklılık başgösteriyor: Kent merkezlerinde 1,50 iken kırlık bölgelerde 1,00 (20+10/20); ulusal ekonominin bütününde 1,10 (110/100). Üretkenliklerdeki bu farklılık, dünya kapitalist değer yasasının işletilmesinin bir sonucu değildir; daha çok büyüme hızına ilişkin ulusal siyasal kararlardan kaynaklanır. Buna karşılık, büyüme hızı da net artı değerin göreli hacmini belirler (örneğimizde GSMH'nın yüzde 6'sı).

Daha katı bir modelde sanayi mallarının göreli fiyatları, ve dolayısıyla üretici tüketim toplamları net artıdeğer nedeniyle düşecektir. Sunuşumuzu basitleştirmek amacıyla burada ilk sayıları koruyoruz: İki kesim için sırasıyla 25 ve 30.

2. On yıllık dönem boyunca nüfus tahminen yılda yüzde 2 artacak (onuncu yıl sonu endeksi 122). Tarıma öncelik veren bir gelişme stratejisi planlanır. Toplumun, tüketim düzeyi sürekli yükselirken, besin maddeleri üretiminde ne ölçüde kendi kendine yeterliliğe ulaştığı başarının ölçüsüdür. Kır kesiminde kişi başına katma değer yılda yüzde 2 yükselecek (böylece on yıl sonunda endeks 122). Ama kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı adım adım düşer; ilk yılın başında yüzde 80, onuncu yıl sonunda yüzde 70. Kent kesiminde kişi başına üretkenlik yılda yüzde 3'lük artış gösterir (on yıl sonunda endeks 134; dolayısıyla kişi başına katma değer 1,50x134 ya da 2,00 olacak). Üretkenlikteki artışlar, üretilen değerin üretici tüketim unsurundaki görece üretkenlik artışı ile birlikte gerçekleşir (yüzde 33'ten yüzde 40'a). Kesimler arası ve kesimler içi eşitlenen ve kır kesimindeki üretkenliğe göre belirlenen kişi başına emek getirisi yavaş yavaş 100'den 122'ye yükselir. On yılın sonunda *Tablo 9*'daki sayıları elde ederiz.

Tablo 9

	Kırsal kesim	Kentsel kesim	Toplam
Nüfus (aktif)	85,00	37,00	122,00
Kişi başına emek getirisi	1,22	1,22	1,22
Toplam emek getirisi (2x1)	103,00	45,00	148,00
Kişi başına katma değer	1,22	2,00	1,45
Toplam katma değer	103,00	74,00	177,00
Net artı değer	0,00	29,00	29,00

Kent kesimindeki katma değer -emek geliri+net artı değer; 45+artıdeğer kent nüfusuna (37) bölündüğünde sonuç 2 olur. Artı değer 29 olmalı.

Tablo 10

	Kırsal kesim	Kentsel kesim	Toplam değer	Yüzde
Amortisman ve ara mal tüketimi	34	84	118	40
Emek	103	45	148	50
Net artı değer	0	29	29	10
Toplam	137	158	245	100

On yılın sonundaki üretim yapısını gösteren *Tablo 10,* sabit fiyatlar kullanılarak yapılan hesaplamalara dayanıyor (birinci yıl fiyaları sabit kalmıştır).

3. Bu gelişme stratejisinin yararı şu şekilde ölçülebilir: Bir yılda amortisman 20 ve net artı değer 10'dur. Gayrisafi sabit sermaye birikimi (GSSB) gayrisafi ulusal hasıla (GSUH)'nın yüde 23'ü kadardır (20+10/130).

Tablo 11

	1 Yıl	11 Yıl	Yıllık büyüme hızı (yüzde olarak)
Emek getirisi	100	148	4.0
Amortisman	20	33	5.1
Net artı değer	10	29	11.2
GSMH (1+2+3)	130	210	4.9
GSSB/GSMH (2+3/4)	%23	%29	-
Kırsal üretim	105	137	2.6
Kentsel üretim	60	158	10.2

Sermaye mallarının ortalama gerçek ömrü 12 yıl varsayılarak hareket halindeki sabit sermaye stoğunun birinci yılda 240 olduğu tahmin edilebilir (20x12). Dolayısıyla, on yıllık dönem boyunca yıllık net artıdeğer 160 birim artacak (10+29/2x9'dan biraz daha az). Hareket halindeki sabit sermayenin amortismanı on yıl sonunda (ömrünün hâlâ 12 yıl olduğu varsayılarak) 240+100/2=33 olur. Onuncu yılın sonunda GSSB 62'ye (33+29) ve GSMH 260'a eşit olur. GSSB'nin GSUH içindeki payı ise yüzde 29'dur. GSMH'nın yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 4.9 (GSMH birinci yılda 130'dan onuncu yıl sonunda 210'a ya da endeks 161'e yükselir). GSMH'nın birinci yılda yüzde 23'üne ve onuncu yıl sonunda yüzde 29'una eşit olan gayrisafi yatırımın on yıllık dönem ortalaması yüzde 26 olur. Sermayenin gayrisafi katsayısı, dolayısıyla yaklaşık 5'tir. *Tablo 11,* bu farklı büyüme endekslerinin gelişimini gösteriyor.

Tablo 12, kır ve kent kesimlerinin evrimini sergiler. Gelişme hedefleri gerçekçi ve dolayısıyla alçakgönüllüdür. Büyüme ortalaması yılda ancak yüzde 5'tir. Ama halkın yaşam düzeyinde hissedilir bir gelişme vardır (yılda yüzde 4). Ulusal ekonomi, sürekli yükselen besin maddeleri talebi ile besin dışı tüketim ürünleri talebini karşılamak durumundadır (bu iki grup mal için yıllık talep sırasıyla yüzde 3.2 ve 5.1

oranında artar). Kırlık bölgelerdeki üretim daha uzmanlaşır. Tüketim maddeleri ve dayanıkla mallar imal eden kırsal zanaatkârların sayısı yavaş yavaş ama sürekli düşer. Sanayi kesimi besin dışı tüketim maddeleri talebini gittikçe daha çok karşılayabilir. Hafif sanayi hızla (yılda yüzde 8,6) ve ağır sanayi daha da büyük bir hızla (yılda yüzde 11) yayılır. Bu büyümenin iki göstergesi: Araçlar -kendine güven- ve sonuçlar -halkın tüketimi-.

Tablo 12

	1. yıl	yüzde	11. yıl	yüzde	Büyüme hızı (%)
Kırsal üretim	105		137		2,6
Besin maddeleri	60	57	82	60	3,2
Besin dışı tüketim maddeleri	25	24	32	23	2,5
Üretim araçları	20	19	23	17	1,4
Kentsel üretim	60		158		10,2
Tüketim maddeleri	15	25	34	22	8,6
Üretim araçları	45	75	124	78	11,0
İşçi tüketimi	100		148		4,0
Besin maddeleri	60	60	92	55	3,2
Besin dışı maddeler	40	40	66	45	5,1
Ulusal üretim	165		295		6,0
Besin maddeleri	60	36	82	28	3,2
Besin dışı tüketim maddeleri	40	24	66	22	5,1
Üretim araçları	65	40	147	50	8,5

4. Bu teorik model, Çin'in 1950-1980 dönemindeki gerçek gelişme deneyiminden çıkarılmıştır. Bazı temel niceliksel ilişkilerin, Çin siyasal ekonomisinde nasıl bir dağılım gösterdiğini belirlemeye yeterli veri var: a) Kırsal üretimin, hayvansal ve bitkisel besin maddeleri üretimi, el sanatları üretimi, inşaat ve kamu hizmetleri arasında orantılı dağılımı; b) bu üretimin ticarileştirilen bölümü; sanayi üretiminin, tüketim araçları ara mal ve donatım üretimi arasında orantılı dağılımı; ve d) tarım ve sanayi kesimlerinde üretilen toplam değerin birbirine oranı ve toplam üretim içindeki yüzde payı.

Çin modelinde ek olarak çok önemli bir ilişki de "pirincin ücret/fiyatı"dır. Ancak bu oran doğru olarak hesaplanır ve gerçekleştirilirse, toplam gerçek gelirin kent ve kır işçileri arasındaki yüzdesel dağılımı, nüfusun bu iki kesim arasındaki yüzdesel dağılımına denk düşecektir. Öte yandan, Çin'in kent merkezlerinde gelirin eşitlikçi bölüşümü, iki ilkenin harfiyen uygulanmasına bağlıdır: Bütün ülkede geçerli, sınırları dar tutulan, düzlenmiş bir ücret merdiveni. Bunun sonucu, Çinli ailelerin (ortalama bir aile beş- yedi kişiden oluşur ve üç ya da dördü çalışır) ezici çoğunluğunun tüketim düzeyi aşağı yukarı eşittir.

Bununla birlikte, üreticiler arasında hâlâ gerçek bir eşitlik yoktur. Ve üretici güçlerin gelişme düzeyi, işçi sınıfı içinde hâlâ bir dizi yeteneğe gereksinim duyulan bir düzeyde olduğu sürece bu eşitlik olmayacaktır. Bu etken nasıl hesaba katılmalıdır? Nitelikli işçilerle düz işçilerin üretkenliği arasındaki oranın ölçülebildiği bir alan, çıraklık giderleri alanıdır. Bir işçinin aktif yaşamı 30 yılsa ve çok nitelikli bir işçi ile düz işçinin işgücüne katılması arasında en çok 15 yıl fark varsa bu oran 1'e 1.5 olacaktır. Üretiminde çeşitli oranlarda nitelikli işçi gerektiren malların değeri ölçülürken emek üretkenliğindeki bu farklılıklar dikkate alınmalıdır. Ancak çıraklık giderlerini toplum karşıladığından bu farklılıklar, buna denk düşen ücret farklılıklarını, en azından teorik olarak, haklı kılmaz.

Bu nedenle, plan, emek girdisinin referans fiyatını belirlerken, çıraklığın toplumsal maliyetini dikkate alan hayali bir ücret kullanmalıdır. Buna karşılık, eğer ücret merdiveni şu ya da bu ölçüde sabitse, gerçek ücretler özgürce belirlenebilir; Bu, bütünüyle siyasal bir

karardır. Elbette, ödenen gerçek ücretler toplamı, değer terimleriyle yapılan hesap sonucu bulunacak toplama eşit olmalıdır.

Kapitalist sistemde gerçek ücret merdiveninin çıraklık giderleriyle hiçbir ilişkisi yoktur. Asgari ücretle çok nitelikle işçi ücreti arasındaki oran 1'e 5 ve bazen daha da yüksektir. Bu fark arz-talep temelinde meşrulaştırılır -yani, uzmanların görece az bulunurluğu-. Gerçekte ise bu uzmanlaşmış emeğin az bulunurluğu, eşitsiz eğitim ve statü sisteminin bir ürünüdür. Kapitalist ücret merdiveni, nesnel ekonomi yasalarının bir ürünü değil, esas olarak toplumsal bir üründür. Bu maddi gerçeklik temelinde kurulan siyasal ittifaklar, egemen toplumsal sistemin yeniden üretimini kolaylaştırır. Örneğin, egemen siyasal blok, eğitimli uzmanlara olağanüstü yüksek ücret vererek onların devlete bağlılığını garantileyebilmektedir.

Her tür iş için eşit ücret, sınıfsız bir toplumun temel ilkesidir. Geçiş döneminde ise bu eşitlik ancak göreli olabilir çünkü işgücü dağıtımında maddi özendirmelere başvurma ihtiyacı, komünizmin arifesine kadar sürer.

Modelin mantığı, gelişme stratejisine denk düşer. Farklı türden emek –kırsal ve kentsel, geri ve modern– tarafından yaratılan değerleri eşitlemek için daha üretken kesim ve işletmelerin kârları, mali sistemce merkezileştirilir (fiyatlar, üretim kolunun daha az üretken birimleri esas alınarak saptanır). Bu net artı değer, ekonominin daha geri kesimlerinin modernleştirilmesini olanaklı kılmak için yeniden dağıtılır. (Sovyetler Birliği'nde, tersine, 1930 ile 1960 arasında birikmiş artıdeğer, kolektifleştirilmiş tarım kesiminden sağlandı.) Modernleşme sürecini finanse etmenin bu tarzı, Çin modelinin 1950-1980 arasındaki yapısal gerçekliğine esas olarak denk düşmektedir: Tarım herhangi bir vergi yükü taşımak zorunda değildi; birikimin en önemli kaynakları, kamu bütçesinde merkezileştirilmiş olan ticari ve sınai kârlardı. Sistemin mantığı gereğince, yatırımlar çok üretken ve geri kesimlere yapılıyordu.

Dört varsayımda bulunacağız: a) yıllık nüfus artışı yüzde 2; b) tarımda üretkenlik, her kır emekçisi başına yılda yüzde 2 artıyor; c) sanayide yıllık üretkenlik artışı kent işçisi başına yüzde 3; ve d) yıllık birikim oranı GSMH'nın yüzde 25'i kadar. Bu temelde, yıllık büyüme

oranlarını şöyle tasavvur edebiliriz: Kır ve kent işçilerinin geliri yüzde 4 artacaktır; kırsal üretim yüzde 2.6 (besin maddeleri üretimi yüzde 3.2); tüketim araçları üretimi yüzde 8.6; sermaye malları ve ara mallar üretimi yüzde 11; ulusal gelir yüzde 5. Bu oranlar, aslında Çin'in gerçek büyüme temposundan daha düşüktür.

IV. Üretici Güçleri Geliştirmek İçin Kapitalist Bir Strateji

1. Aynı azgelişmiş ekonominin çevresel kapitalist gelişmeyi geçirdiğini varsayalım. Bu tür gelişmeyi, sosyalist strateji ile karşılaştırmak için nüfus artış hızının (yılda yüzde 2), GSMH artış hızının (yılda yüzde 4,9) ve yatırımlar ile ara mallar tüketim artışının eşit olduğunu varsayıyoruz. Fiyat sisteminin de aynı olduğunu (yani sosyalist modeldeki birinci yılınkinin geçerli olduğunu) varsayıyoruz.

İki model arasında ki yapısal ve siyasal farklılıklar şöyle özetlenebilir: Birincisi, kapitalist yapının özgüllüğü, ulusal gelirin iki eşit parçaya bölünmesinde kendini gösterir; emekçi sınıflar yarısını, orta sınıflar ile sömürücü sınıflar öteki yarısını alır.

İkinci olarak, devlet, nüfus artışı ve dağılımı ile ilgili çelişkilerin (örneğin kırlardan kitlesel kaçış ve kentlerde aşırı yığılma) üstesinden gelemez. İşgücü herhangi bir mal gibi muamele görür ve halkın yaşam düzeyinde gerçek bir iyileşme yoktur. Dolayısıyla, emek getirisi birinci yılda 48'den onuncu yıl sonunda 59'a yükselir; endeks (122) ve büyüme hızı (yüzde 2) nüfus artışına denk düşer. Ücret ödemelerindeki artış, kesinlikle tam istihdam olduğu anlamına gelmez. Aksine, yatırımların nereye yapılacağını rekabet ve kârlılık belirlediği için, el sanatları üretimi, sanayi kesimi "azat edilen" tüm işçileri emmeden önce iflas eder. Bunu izleyen işsizlik, emek piyasasını, kişi başına gelirde küçük artışların kaydedildiği bir biçimde düzenler; toplam emek getirileri nüfus ile aynı oranda artar.

Son olarak, ekonomi, dünya kapitalist sistemine tamamen bütünleştirilir. Yerel projeleri finanse etmek üzere yabancı sermaye çağrılır. Sonuç, eşitsiz değişim sisteminin doğasında olan değer aktarımları ve kârın dışarı götürülmesidir. Sermaye ve donatım dışalımını finanse etmek için tarım ve maden ürünleri ihraç edilir.

2. Bu varsayımlara uygun büyümeyi finanse etme mantığı, *Tablo 11* ve *13*'ten türetilen *Tablo 14*'te gösterilmiştir.

Gayrisafi Milli hasıla on yılda 130'dan 210'a (yıllık büyüme hızı yüzde 4.9) yükselirken gayrisafi sabit sermaye birikimi 30'dan 62'ye yükselir (amortisman giderleri 20'den 33'e ve net birikim 10'dan 29'a yükselir).

Tablo 13

Gayrisafi Milli Hasıla	130
Gayrisafi sabit sermaye amortismanı	20
Net sermaye birikimi	10
Net sabit sermaye birikimi finans kaynakları Yerel (ücretler)	10
Net dış katkı:	
Dışardan gelen sermaye	10
Eksi dışarı giden kârlar	-10

Sosyalist modeldekiyle aynı hızla yükselen önemli yerel gerçek birikimler olduğunu varsayıyoruz: Yerel net birikimler (birikim eksi amortisman giderleri) 10'dan 29'a yükselir. Bunlar, kısmen özel ve kendiliğinden kısmen de zorunlu birikimlerdir (ikincisi devlet kuruluşları aracılığıyla).

Bu koşullarda, dış bilançoda (yabancı sermaye ile dışarı götürülen kârlar arasındaki oran) bir denge olabilir. Gerçekte biriktirilen sermaye 240'dan 400'e yükselir; bu, 140'tan (birinci yıl) 230'a (onuncu yıl sonu) yükselen toplam yabancı sermayeyi de kapsar. Birinci yılda dışarı aktarılan kârlar toplamı 10, onuncu yılda ise 17'dir; her durumda toplam yabancı sermayenin yüzde 7'sini oluşturur. Yeni sermaye akışı, bu kârların dışarı taşınmasını ve değer aktarılmasını karşılar; o da 10'dan 17'ye yükselir.

Mali model on yılda orta ve sömürücü sınıfların payına düşen ulusal geliri hesaplama olanağı verir (Bkz. Tablo 14).

Burada en olumlu hipotezleri alıyoruz: a) İçerde birikim çabası en üst noktadadır ve dolayısıyla yabancı sermayeye bağımlılık en alt düzeye inmiştir; b) toplam yatırım sosyalist stratejidekinden daha fazla değildir (kapitalist modelde büyümenin, işçi taleplerinden çok *en ayrıcalıklı sınıfların* tüketim talepleri çevresinde oluştuğunu ve lüks madde üretiminin halkın ihtiyaçları için üretimden daha fazla yatırım gerektirdiğini anımsayın); ve c) yabancı temel ara tüketim ve sermaye mallarını finanse eden temel ürün dışsatımlarında gizli ek değer aktarılması yoktur (çevredeki kapitalist modernleşme bu dışalımlara dayanır).

Tablo 14

	1. yıl	10. yıl	büyüme hızı (%)	
1. Üretici tüketim				
1. 1. Amortisman	20	33	5.1	7.4
1. 2. Ara mal tüketimi	35	85	9.2	
2. Emek getirisi	45	59	2.0	
3. Gelir: orta ve sömürücü sınıflar				
3. 1. Tüketim giderleri	52	89	5.4	6.6
3. 2. İç birikim	10	29	11.2	
4. Yabancı katkı				
4. 1. İçeriye sermaye akışı	10	17	5.5	0
4.2. Dışarıya sermaye akışı	-10	-17	5.5	
Toplam	165	295		
GSMH (1. 1+2+3+4)	130	210	4.9	
GSSB (1. 1+3+2+4)	30	62	7.5	

Bu iyimser varsayımlara karşın, orta ve sömürücü sınıfların gelirleri kuşkusuz işçi sınıfı gelirinden çok daha hızlı bir tempo ile yükselir (yılda yüzde 2'ye karşılık yüzde 6,6); ve bu ayrıcalıklı sınıfların

birikimleri önemsiz değildir ve yılda yüzde 11 artar ama lüsk tüketim, temel tüketimden daha hızlı yükselir (yılda yüzde 2'ye karşılık yüzde 5,4)

Bu nedenle, çevre kapitalist modelde büyümeyi, yerli mallara duyulan dış talep belirler. İç lüks tüketim ve yaşamsal derecede ihtiyaç duyulan dışalımlar, ancak bu yerli malların dışsatımı ile karşılanabilir Yerli orta ve sömürücü sınıfların çıkarları emperyalizmin çıkarları ile uyum içindedir. Bu ittifakın temelini dışa bağımlılık oluşturur. Kapitalist çevrenin gelişme motorları, kendi gücüne güvenen sosyalist stratejininkinden nasıl temelde farklıysa, üretim modelleri de öyle farklı olacaktır. Örneğin, kapitalist modelde besin maddeleri üretimin gecikmeli gelişimi, büyümenin kesimler arasında bütünüyle farklı dağıldığını kanıtlar. Sanayi, öncelikle tarımın gelişmesine hizmet etmez, çünkü köylüden zorla ve karşılığı ödenmeksizin alınan haraçla desteklenir; esas olarak asalaktır.

3. Bu çevre kapitalist modelin içini doldurmak amacıyla yukarıda anlatılan sosyalist modelde çok önemli iki değişiklik yapmamız gerekiyor: a) Tarım ürününün beşte ikisine eşit toprak rantı ve b) dünya fiyatlarına denk düşen yerli fiyatlar (dünya fiyat sistemine göre ölçülen sanayi-hizmetler ve tarımda üretkenlik sonuç olarak 3.3'e 1 oranını verecek). Bu durumda şu sonuçları elde ederiz:

—Ulusal gelir iki eşit parçaya bölünür: Yarısı emekçilere (yani köylü yığınlar ve kent nüfusunun 3/4'ü) ve yarısı orta ve sömürücü sınıfların payına düşer;

—GSMH'deki büyümenin yılda yüzde 5 ve nüfus artışının yüzde 2 olduğunu varsayarsak, köylü kitleleri, ulusal gelirden gittikçe küçülen paylar alacak; kitlelerin geliri yılda yüzde 2 artarken ayrıcalıkla sınıflarınki yüzde 6-7 yükselecektir.

—Dolayısıyla, üretim aygıtı, salt sınıfsal sömürüye programlanmış bir makinaya gittikçe daha çok benzeyecektir.

Aslında, hesapladığımız yıllık büyüme hızlarının tümü –GSUH yüzde 5, işçi geliri yüzde 2, orta ve sömürücü sınıfların geliri yüzde 6-7–, Hindistan'da 1950-1980 döneminde ulaşılan gerçek büyüme hızlarından daha yüksektir. Öte yandan, orantılar aynıydı: Hindistan GSMH'sı yılda yüzde 3.6 büyüdü, işçi gelirinde önemli bir artış ol-

madı ve ayrıcalıklı sınıfların geliri yüzde 4-6 yükseldi. Modelimizde ulaştığımız yıllık gelirin dolar karşılığı- köylü kitleleri için 126$ (bu bir ortalamadır; kırlık bölgelerde gelir dağılımı aslında çok eşitsizdir), kent işçi sınıfı için 280$ (kitlesel işsizlik nedeniyle daha da eşitsiz dağıtılır) ve orta ve sömürücü sınıflar için 1.125$ (Batı tipi yaşam tarzının yoksul bir türü için yeterli) Hindistan'ınkilere çok yakındır.

Ödünsüz kendi gücüne güven ilkesi Çin modelinin temelini oluştururken, Hindistan modeli dışa bağımlılığı yeniden üretir ve derinleştirir. Ama ticaret hadlerindeki gelişmenin çevre için görece olumlu olduğunu varsayıyorduk ve durum gerçekten 1970'lere kadar böyleydi. Ama şimdi bu hadlerde bozulma başladı. Bu değişikliğin zararlı etkisi, salt Hindistan'da değil, özellikle Afrika ve Asya'daki kapitalist ülkelerde de hissediliyor. Öyleyse açıktır ki, uluslararası kapitalist işbölümüne toptan bütünleşme büyümeyi hızlandırmaz. Öte yandan, ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarının belirleyici olduğu üretim modelinin sağlamlaşmasına katkıda bulunduğu için böyle bir bütünleşme gelişmeyi çarpıklaştırır. Besin maddeleri açığı, dış borç, teknolojik yabancılaşma ve benzeri; bunlar çevre kapitalist büyüme modelinin kaçınılmaz sonuçlarıdır.

Bu büyüme yapısı, yerli burjuvazinin (köy aristokrasisi ve sanayi burjuvazisi) hegemonyasını yansıtır. Bağımlılık ve emperyalist tahakküm; bu sınıfın önderliğindeki ulusal kurtuluşun sonuçları.

V. Üretici Güçleri Geliştirmek İçin Devletçi Bir Strateji

1. Şimdi, aşağıdaki ilkelere dayanan bir gelişme stratejisi düşleyelim: a) Toprak ve üretim araçlarında devlet mülkiyeti; b) uluslararası işbölümüne bütünleşmenin dolaysız ve hazır avantajlarına karşın geniş bir sanayi yapısının yeğlendiği özerk ulusal gelişme; c) sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla tarımı haraca bağlayan bir "ilkel sosyalist birikim", hüner ve sorumluluğu esas alan bir ücret merdiveni özendiriliyor ve emek gelirleri kesimlere ve işletme üretkenliklerine göre ayarlanıyor; d) nüfus hareketleri (özellikle kırdan kente) denetim altında tutuluyor ve tam istihdam güvencesi veriliyor.

Tablo 15

	Sosyalist model	Devletçi model
Üretici tüketim	55	55
Gelir		
Kır işçileri	80	40
Kent işçileri	20	15
Orta Sınıf	0	15
Büyüme için gerekli yeni yatırım	10	10
Artı değer	–	30
Toplam	165	165
GSMH	130	130
Kişi başına gelir		
Kır işçileri	1.00	0.50
Kent işçileri	1.00	1.00
Orta sınıf	–	3.00

Önceki bölümlerdeki varsayımları aynen tekrarlıyoruz: Nüfus artış hızı yılda yüzde 2, toplam nüfus için kırsal nüfus oranı 80'den 70'e düşer ve GSMH'nın yıllık artış hızı yüzde 4.9 (toplam yatırım ve ara mal tüketimindeki artışın da aynı olduğunu varsayıyoruz). Sosyalist modelin birinci yıl fiyatları temelinde sabit fiyat sistemi olduğunu varsayalım.

2. Devletçi strateji, aşağıdaki önemli noktalarda başlangıçtan itibaren sosyalist modelden ayrılır:

—Köylü gelirinin yüzde 50'sine devlet zorla elkoyar; Bu olağanüstü büyük tutardaki haraç, Sovyetler Birliği'nde 1930-1960 döneminde gerçekten uygulandı.

—Bu kırsal artı değerin bir bölümü kent gelirlerini tamamlamak için kullanılır. Toplam kent geliri eşitsiz dağıtılır, toplam işçilerin 3/4'ünü oluşturan niteliksiz ya da düşük nitelikli işçiler gelirin yarısını alır, öteki yarısı nitelikli işçilere gider.

—Kırsal artıdan kalan esas olarak birikime gider (net ek birikim).

Tablo 15 bu sonuçları özetliyor.

Tablo 16

	1. yıl	11. yıl	Büyüme hızı (%)
Toplam üretim	100	122	2.0
Kırsal üretim	80	85	0.6
Kentsel üretim	20	37	6.4
GSMH'nın dağılımı			
Üretici tüketim	55	118	7.4
Gelir			
Kır işçileri	40	45	1.2
Kent işçileri	15	30	7.2
Orta sınıf	15	37	9.4
Gerekli yeni yatırım	10	29	11.2
Artı değer	30	36	1.9
Toplam	165	195	
GSMH	130	210	4.9
Kişi başına gelir			
Kır işçileri	0.50	0.53	0.5
Kent işçileri	1.00	1.10	1.0
Orta sınıf	1.00	4.00	2.9

3. Şimdi, böyle bir gelişme stratejisinin on yıllık dönem sonundaki sonuçlarını hesaplayalım: a) Toplam kır gelirlerinde sadece çok küçük bir artış (devlet, kırsal nüfus aktarımını ve tarım fiyatlarını denetleyerek böyle bir sonuç yaratabilir). Aynı şey, kent işçilerinin ve ücretli emekçilerin çoğunluğu için de geçerlidir (öte yandan, kent işgücünde sayısal olarak önemli bir artış); b) bu tür gelişmeden asıl ya-

rarlananlar orta sınıflar ve kadrolardır; kişi başına gelirleri, emekçi sınıfların gelirinden daha hızlı yükselir ve bu ayrıcalıklı toplumsal kesimlere ait olan nüfusun toplam nüfusa oranı birinci yılda yüzde 5'ten onuncu yıl sonunda 7.6'ya yükselir; c) önemli tutarda bir gerçek artıdeğer (3O) kalır. (Bkz. Tablo l6).

Kırsal kesimden elkonan büyük tutarda artıdeğerin ilke olarak birikim sürecini hızlandıracağı kabul edilir. GSMH'nin yılda yüzde 5 büyümesi için zaten büyük tutarda yatırım gereklidir; GSSB'nin, GSMH içindeki payı bu on yılda yüzde 23'ten 29'a yükselmek zorunda. Biriktirilen bu artı değerin oranı yavaş yavaş düşerse -örneğin birinci yılda 1O'dan onuncu yılda 2'ye– gayrisafi birikim oranı, dönemin bütünü için yine de GSMH'nın yüzde 3O'una eşit olur. Ek yatırımlar büyümeyi gerçekten hızlandıracak mı? Eğer tarihsel deneyim bir yol göstericiyse yanıt hayırdır. Kırsal kesime uygulanan haraç bu kadar olağanüstü boyutta olursa (modelimizde 4O), köylü emekçiler büyük olasılıkla direnişe geçecek ve eskisi kadar üretmeyecekler. Kentlerde yaşam düzeyindeki küçük iyileşmeler, üretimin kitlesel tüketime göre ayarlanmadığını gösterir. Bu büyüme modelinin temel ilkesi giderek daha çok "sanayileşmek için sanayileşme" biçimine bürünür; hafif sanayi ağır sanayiye bir pazar olarak hizmet eder, ve benzeri. Kesin sonuç: Değerli kaynakların savrulması ve yatırım üretkenliğinde gerilemedir.

Bu aşırı yatırımın ötesinde, örneğimizde GSMH'nın yüzde 15'i kadar olan gözardı edilemeyecek artıdeğeri (2O'den 34'e yükselir) dikkate almalıyız. Aslında bu artı değer, ek kamu giderlerini, özellikle askeri alandakileri karşılamak için kullanılır.

Bu üretim modeli elbette tartıştığımız öteki modellerin ikisine de indirgenemez. Halk kitlelerinin ihtiyaçları için dolaylı ya da dolaysız olarak ayrılan üretim kaynakları oranı yüzde 61'den yüzde 51'e düşerken orta sınıfların hizmetine sunulan kaynakların oranı yüzde 17'den yüzde 26'ya yükselir; idari ve askeri kesimler için ayrılan üretim ise yüzde 22'ye yükselir.

4. Çin, Sovyet tipi bir gelişme stratejisini izleseydi, belki de devletçi modelimizdekine benzer bir sonuç ortaya çıkardı. Köylülük üzerinde ağır bir haraç uygulaması işçi-köylü ittifakını bozar. Bu "ilkel

sosyalist birikim" stratejisi, Çin'de uzun erimli, hızlandırılmış büyüme ritmini taşıyamazdı. Nesnel koşulların çok daha elverişli olduğu SB'de bile bu modelin uygulanması, tarım üretiminde, Sovyetlerin hâlâ üstesinden gelemediği korkunç bir gerilemeye neden oldu. Sovyetler Birliği'nde devletçi stratejinin 1930 ile 1980 arasında yüzde 5'ten daha iyi bir yıllık ortalama büyüme hızı sağlaması (1940-1950 savaş ve yeniden inşa yılları dışta tutulursa, yüzde 6-7; ve sadece yüzde 1 nüfus artışı) çok fazla şey kanıtlamaz. Maoist bir strateji uygulansaydı, verili nesnel koşullarda kümülatif büyüme hemen kesinlikle daha yüksek olurdu.

Devletçi modelin mantığına göre köylü, işçi ve orta sınıfların gelirlerinin ne olacağına dikkat ediniz. Birinci yılda gelir orantıları sırasıyla 1/2/6'dır. Esaslı bir büyüme temposuna karşın kent işçilerinin tüketim düzeyinde gerçek bir iyileşme yoktur (yüzde 1). Öte yandan, orta sınıfların toplam nüfus içindeki yüzdesi önemli ölçüde artmakta ve orta sınıfların kişi başına geliri önemli ölçüde yükselmektedir (yılda yüzde 2.9). Sovyetler Birliği'nin 1930-1980 döneminde kaydettiği gelişme de aşağı yukarı bu oranlardadır; ya da biraz daha yüksektir (1940'lar bir yana bırakılırsa).

Gerçekte kırsal nüfus 1930'da toplam Sovyet nüfusunun yüzde 70'ini oluştururken, bugün sadece yüzde 30'unu oluşturur. Dolayısıyla, devletçi modelde on yıllık dönem sonunda gözlediğimiz çarpıklıklar sapma değildir, aksine zamanla daha da keskinleşir.

Sovyetler Birliği kaynaklarının yüzde 60 ya da yüzde 50'si değil, sadece yaklaşık yüzde 30'u halkın dolaylı/dolaysız tüketimine ayrılmıştır; 1/3'ü orta sınıfın sürekli artan taleplerini karşılamaya ve kalanı orduya gider.

BÖLÜM II

ÇİN MODELİ:
TARİHSEL BİR PERSPEKTİF

ÇİN MODELİ: TARİHSEL BİR PERSPEKTİF

I. Maoist Çin'in Stratejik Gelişimi: Tipik Özellikler ve Bilanço

1. Çinliler, yeni ürünlere aşırı fiyatlar koyarak büyüme oranını yapay olarak şişirmezler. Bu nedenle, onların istatistikleri Sovyetlerinkilerden daha güvenilirdir. Çin fiyat politikası, aslında, hızla artan işlenmiş maddelerin görece (ve hatta mutlak) fiyatını yavaş yavaş düşürüp tarım ürünlerinin görece fiyatını aynı oranda yükseltmeye dayanır.[1]

1. Bu konu için bkz. Thomas G. Rawski, *Economic Growth and Employment in China* (New York, Oxford University Press/World Bank Research Publications Series, 1980). Bu çalışmaya ek olarak aşağıdaki çalışmaları da öneririz: U.S. Congress Joint Economic Committee, *The People's Republic of China; A Reassessment of the Economy* (Washington, D.C., Government Printing Office, 1975); Özellikle R.Field, J.Kilpatrick, N.Lardy, D.Perkins ve Thomas Rawski'nin yazıları. Alexander Eckstein, *China's Economic Development*, (Ann Arbor, University of Michigan, 1975). CIA elkitabı *People's Republic of China: Handbook of Economic İndicators* (Washington, D.C., 1976). Leslie T. C. Kuo, *Agricalture in the Peophe's Republic of China* (New York, Praeger, 1976).
Audrey Donnithorne, *China's Economic System* (New York, Praeger, 1967). Jean Deleyne, L'économie chinoise (Paris, Sevil,1975). Gilbert Etienne, *la voie chinoise* (Paris, CPUF, 1974), ve *La Chine fait ses coemptes* (Paris, PUF, 1980). J.S. Burki, *A Study of the Chinese Communes* (Cambridge, Mass, Havard University Press, 1969). Roberto Palmireri, *L'economica della Cina verso glianni 80* (Roma, Einaudi, 1979). *Agrarian Systems and Rural Developmant* (Cenevre, BIT, 1979) ve *Poverty and Landlessness in Rural Asia* (Cenevre, BIT, 1977) içinde Azizur Rahman Khan ve Ng Gek-boo'nun yazıları. *China Quarterly* içindeki yazılar. Kıta Çin'inden birçok önemli yazının çevirisi yapılarak *Chinenese Economic Studies* (White Plains, N.Y., M.E. Sharpe)'de yayımlandı. Japonya'da Asya Ekonomik İşler Enstitüsü ile Gelişen Ekonomiler Enstitüsü de birçok ciddi araştırmayı yayınladı (bkz. özellikle Shigeru Ishikawa, *National* Income and Capital Formation in China, Tokyo, 1965). Patrick Tissier'in çalışmaları *Les communes populaires chinoises* (Paris, 10-18, 1976) ve *La Chine, Transformations rurales et deeveloppent socialiste* (Paris, Maspéro, 1976), daha çok siyasi analiz yapmakla birlikte dikkat çekici olguları da içerir. Charles Bettelheim'ın *Cultural Revolution and Industrial Organization in China* (New York, Monthly Review Press, 1974) kitabı ile *China Since Mao*(New York, Monthly Review Press, 1978) içindeki "Büyük Geri Atılım" adlı yazısı da anılmaya değer. K.S. Karol, *The Second Chinenese Revolution* (New York, Hill and Wang, 1975). William

2. Thomas Rawski'ye göre, Çin'in gayrisafi milli hasılası 1952 ve 1978 yılları arasında yılda ortalama yüzde 6.2 artmış. Bu büyümenin kesimlere dağılımı *Tablo 17*'de gösterilmiştir.

Dünya Bankası sayıları resmi Çin sayılarının altındadır. Maoculuğun Çinli muhalifleri 1950-1978 dönemi için şu sayıları veriyorlar: Ulusal gelirdeki yıllık büyüme yüzde 7.3; tarım gelirlerindeki büyüme yüzde 3.4 (tarım üretiminde yüzde 4.3), sanayi gelirindeki yüzde 13.5 (hafif sanayide yüzde 11, ağır sanayide yüzde 16.9).[2]

Bu muhalifler, bu ölçüde büyüme oranlarına erişmek için ulusal ürünün yüzde 25'inden çoğunun —bazı durumlarda yüzde 30'unun— birikime ayrılması gerektiğini hesaplıyorlar. Bu birikim hızı, çok yüksek diye şimdi eleştiriliyor.

Çin, topu topu otuz yılda geri kalmış bir tarım toplumundan yarı sanayileşmiş bir ülkeye dönüştü.

Tablo 17

	1952	1978	Yıllık büyüme hız(%)
GSMH (1957 değerleriyle milyar yuan)	70	339	6.2
Nüfus (milyon)	564	994	2.2
Kişi başına ürün (1957 yuanı)	130	341	7.8
GSMH dağılımı (yüzde)			
Tarım	45.7	25.2	3.4
Sanayi ve ulaşım	27.4	52.1	9.4
İnşaat	2.1	5.2	10.7
Hizmetler			
Gayrisafi sabit sermaye birikimi (GSMH içindeki yüzde)	10.9	26.5	-

Hinton, *Fanshen* New York, Monthly Review Press, 1966) ve Turning Point in China (New York, Monthly Review Press,1970). Jan Myrdal, *Report from a Chinese Village* (New York, Pantheon, 1965).

2 Bu sayılar Yang Jianbai ve Li Xuez-eng'e ait: *Social Sciences in China*,sayı 2, 1980.

Çin, bugün yeniden üretimin büyüyen maddi gereklerini -tüm kesimlerde ve her tür teknik düzeyde- dış pazara çok fazla başvurmaksızın karşılayabilen tek Üçüncü Dünya ülkesidir.

3. Söz konusu dönemde yıllık ortalama nüfus artışının yüzde 2,2 olduğu açıktır. Bu hiç de düşük olmayan nüfus artışı, önemli ölçüde, çocuk ölümlerindeki büyük düşüşten kaynaklanmaktadır. Çocuk ölüm oranı 1954 ile 1972 arasında yüzde 21,2'den yüzde 12'ye düştü.[3] Doğum oranı da 1954'te yüzde 43'ten 1978'de yüzde 24'e düştü. Açıktır ki, nüfus artışını sınırlandırma çabaları boşa gitmedi. Bununla birlikte, net nüfus artışında gözle görülür bir düşüş ancak şimdi; devrim sonrası ilk kuşağın sonunda gerçekleşmiştir. Kent nüfusu yılda sadece yüzde 0.5 artarken kırsal bölgelerdeki nüfus artışı hâlâ hayli yüksektir. Net ulusal artış 1978'de hâlâ yılda ortalama yüzde 1,4 dolayındaydı.

Rawski'ye göre, kent nüfusunun toplam nüfus içindeki payı 1953'te yüzde 13'ten 1957'ye yüzde 14'e ve 1978'de yüzde 19'a yükseldi. Kentli işgücünün yüzde 8,5'i 1957'de gelir getiren bir işten yoksundu. 1975'te ise bu oran sıfıra yakındı. Çin basınında belli aralarda yayımlanan, özellikle gençlik içindeki işsizlik sorunu konusunda feryat eden haberlerle çelişir gibi görünen bu gözlem okuyucu belki de şaşırtacak. Ama gerçekten, çalışan nüfusun toplam kent nüfusuna oranı olağanüstü yüksektir: 1957'de yüzde 33 ve 1975'te yüzde 45. Bu, yaş grubu dağılımının benzer olduğu ülkeler arasında en yüksek orandır ve şaşırtıcı değildir. Çünkü 16 ile 50 yaşları arasındaki kentli kadın nüfusun yüzde 84'ü iş piyasasındadır. Yani, işsizlik Çin'de yaygın bir olgu değildir. Kuşkusuz gizli işsizlik vardır: Komünler ve kentteki işletmeler, işten atılmaları üretimi ters yönde etkilemeyecek çok sayıda işçi ile doldurulmuştur. Bu düzenleme, "çalışma hakkı"nı temel alan, kapitalist olmayan ülkelerin bir özelliğidir. Ekonomi geliştikçe işgücünün gizli yedeklerinin daha üretken istihdamı umulur. Çin, bugün orta yolu seçmiştir; bir yandan otoriter idari yöntemlerle işgücü tahsis edilmesinden (ki, SB'nde olduğu gibi işsizliği bütünüyle ortadan kaldırır) kaçınan, ama aynı zamanda, işletme ve komünlerin,

3 Bkz. Palmieri, L'economica della Cina

kendilerine tahsis edilen personeli reddetme hakkı ile işçilerin kendilerine verilen işi reddetme hakkından da (aslında teoriden çok pratikte) kaçınan bir çözüm. Sovyet resmi istihdam sayıları daha çarpıcı olsalar da, Çinli işçilerin SB'deki işçilerin tanımadığı bir tür özgürlük yaşadıkları akılda tutulmalıdır. Ama önceleri kırlara yerleştirilen, eğitimini yeni bitirmiş gençlerin geri dönmesi, kentlerdeki işsizlik sorununu etkiledi. Tarım dışı işgücünün kesimlere dağılımı *Tablo 18*'de gösterilmiştir.

Tablo18

Tarım dışı işgücü (milyon işçi)

	1957	1975
Sanayi		
Devlet	8.0	25.0
Kolektif	0.0	14.3
Zenaatkâr	6.6	0.3
İnşaat	1.9	6.5
Ulaşım	4.4	8.9
Ticaret ve hizmetler	8.9	19.1
Sağlık	1.9	6.6
Eğitim	2.7	7.6
İdari	2.9	6.2
Tuz ve balık	2.0	2.3
Askeri	3.0	3.5
Toplam	42.3	100.3

Çalışan kırsal nüfus oranı da yükseldi (Bkz. *Tablo 19)*

Tablo 19

	1957	1975
Aktif kırsal nüfus (milyon)	243.0	341.0
İşgücü arzı (yılda 275 kişi-gün temelinde) milyar kişi-gün	63.7	90.4
İşgücü talebi (milyar kişi-gün)		
Tarım işi		
Ekip biçme	27.4	33.1 -49.7 arası
Organik gübreleme		16.6 -21.5 arası
Yardımcı işler	6.2	9.9
Kamu işleri	2.3	8.3
İşçi başına yıllık işgünü sayısı	160	207 -272 arası

4. Çin'in altyapısı 1950'de Üçüncü Dünya'nın en gerileri arasındaydı, bugün ortalarda bir yerdedir. Roberto Palmieri'ye göre, Çin'in karayolu ağı otuz yılda 81.000 kilometreden 800.000 kilometreye çıktı (ama komünlerin yüzde 10'u bu ağa hâlâ bağlanmamıştır); demiryolu 22.000 kilometreden 50.000'e; telefon ve telgraf kablo ağı 300.000'den 4 milyon kilometreye yükseldi. 1950'de varolmayan deniz filoları, bugün Çin'in dışı ticaretinin 3/4'ünü taşıyabilir.

Tablo 20

	1952	1978	yıllık büyüme hızı (%)
Elektrik (milyar kilovat)	7.0	256	14.8
Kömür (bin ton)	66.0	618	9.0
Petrol (bin ton)	0.4	104	23.8
Çelik (bin ton)	1.0	32	14.3

Temel üretime ilişkin Dünya Bankası istatistikleri Tablo 20'de gösterilmiştir.

Çin'in birikim hidroelektrik kapasitesinin bugün sadece yüzde 5'i

kullanılmaktadır. Çinliler, 500 milyon kilovat kapasitenin tümünü kullanırlarsa, dünyada birinci sırayı alırlar. Öteki Üçüncü Dünya ülkelerinde gelişme tek bir bölgede yoğunlaşırken Çin'de oldukça eşit dağılmıştır. Komün ve ilçeler 60.000 birim elektrik kullanmaktadırlar (komünler 0.5 megavat, ilçeler 5 megavat). Bu sayı toplam elektrik üretiminin yüzde 16'sıdır. Kalanı devlet ve iller kullanmaktadır. Çin'in doğal kaynakları da aynı biçimde oldukça uyum içinde kullanılmaktadır. Örneğin, teknoloji açısından geri ve küçük kömür yatakları hâlâ Çin'in birinci sıradaki enerjisinin yüzde 60'ını sağlamaktadır (Bkz. *Tablo 21*).

1950'de var olmayan petrol üretimi de şimdi tamı tamına 100 milyon tondur; 10 milyon tonu ihraç ediliyor (yüzde 50'si Japonya'ya, yüzde 20'si Kuzey Kore'ye). Bu dışsatımlar, Çin'de çok gereksinim duyulan donatımı, ödemeler dengesinde açık vermeksizin satın alma olanağı sağlıyor.

Çelik üretimi, Çin'in bugünkü gelişme düzeyindeki gereksiniminin kuşkusuz üzerindedir. Çin Komünist Partisinin bu endekse saplantısı, belki Sovyet dogmatizminin bir uzantısıdır. Ama belli can alıcı üretim alanlarını bağımsız olarak donatabilmek için -ulaşım sanayi (kamyon, demiryolu, ticari deniz filosu), makina aksamı ve elektrik ürünleri (uçak motorları, radyo, televizyon, telgraf ve telefonlardaki elektronik parçalar gibi yüksek teknoloji ürünleri) ve inşaat -Çin'in çelik üretiminde yoğunlaşması gerekiyordu.

Tablo 21

Enerji Kaynakları		
	1957	1974
Kömür eşdeğerli kaynaklar (bin ton)	102	458
	yüzde	
Kömür	94.57	62.75
Petrol	1.86	17.01
Gaz	1.04	17.72
Hidroelektrik enerji	2.53	2.52

Çin'in hafif sanayii, şimdi ülkenin temel gereksinimini karşılayabilecek durumdadır. Tekstil üretimi, 1950'de önemli tek sanayi koluydu. 1969'a dek durgun kaldı (toplam tekstil üretimi 1950'de, 5.050 milyon ton, 1964'te 5.100 milyon tondu); daha sonra yılda yaklaşık yüzde 4 yükseldi (1974'te 7.600 milyon ton). Bisiklet üretimi, 1949'da esas olarak yoktu; 1957'de 806.000 ve 1977'de 6 milyon bisiklet yapıldı. Halkın tüketim maddeleri alanındaki -ev mobilyaları; saat, termos, radyo ve kısa bir süreden beri televizyon- büyüme oranları da çarpıcıydı. *Tablo 22*'de de görüldüğü gibi, Çin'in hafif sanayiinde emek üretkenliği dikkate değer ölçüde yükseldi.

Tablo 22

	Sanayi üretim değeri (milyar 1957 yuanı)	İstihdam edilen işçi sayısı (milyon)	İşçi başına üretim (1957 yuanı)
1952	34.330	12.7	2.700
1975	378.480	39.6	9.600
devlet	325.493	25.0	13.020
kolektifler	52.487	14.6	3.629
(beş "küçük sanayi"	(29.909)	(4,5)	(5.378)

Sanayi üretkenliğindeki artış hızı (23 yılda 353 endeks ya da yılda yüzde 6) modelimizde varsaydığımız asgari yüzde 3 oranından çok yüksektir. Çin'in sanayi altyapısı şimdi sağlamlaşmıştır ama bu kesimdeki emek üretkenliğinin artış ortalaması muhtemelen bizim öngördüğümüz yılda yüzde 3 düzeyinde olacaktır.

5. A. R. Khan ve Ng Gek-boo'ya göre, tahıl üretimi 1950 ile 1976 yılları arasında yılda yaklaşık yüzde 2.53 (1950-1957'de

yüzde 5.16 ve 1969-1976'da yüzde 3.03) ve toplam tarım üretimi aynı dönemde yılda yaklaşık yüzde 3.4 arttı. Dünya Bankası sayıları da aynı yönde: Tahıl üretiminin 1952'de 161 milyon tondan 1978'de 305 milyon tona yükseldiği belirtiliyor. Resmi Çin sayıları şöyle (milyon ton):[4]

1949:111	1961:168	1970:243
1952: 161	1962: 180	1973: 266
1958: 206	1966: 215	1977: 285

Çin'de ekilebilir toprağın az olduğu düşünülürse bu sayılar çok yüksektir: Kırsal nüfus için kişi başına ekilebilir toprak Çin'de 0,25 hektar, Amerika Birleşik Devletlerinde 27,25; SSCB'de 3,66; Fransa'da 2,48; Arjantin'de 6,34; Brezilya'da 0,65; Küba'da 1,42; Meksika'da 1,13 ve Hindistan'da 0,43 hektardır (Gıda ve Tarım Örgütü sayıları). Bu ülkelerin hiçbirinde böyle uzun bir süre benzer ölçüde bir büyüme olmamıştır.

Üretim tutarında yıllık belirgin dalgalanmalara –doğanın kapris-lerinden hâlâ etkilenen bir ekonomide kaçınılmazdır ve Çin'de kuşkusuz bazı siyasal hatalardan da (daha az da olsa) kaynaklanmaktadır– karşın, Çin, besin maddeleri üretiminde, kabullenebilecek bir ulusal düzeyi tutturacak ölçüde kendine yeterli olduğunu öne sürebilir. Başka hiçbir Üçüncü Dünya ülkesi böyle bir iddiada bulunamaz. Toplam dışalım içindeki payı yüzde 10 ile yüzde 21 arasında değişen tahıl dışalımı (ilk kez ithal edildiği 1961'de yüzde 21, 1965-1972'de yüzde 10-17, 1973-1974'te yüzde 20, 1975'te yüzde 10) çok düşüktür ve en azından kısmen mali gerekçelerle haklı gösterilmektedir: Fiyatların istikrarlı olduğu dönemlerde yedekler oluşturuldu.

4 Bkz. Palmieri, L'economica della Cina

Tablo 23

	Dönem	Yıllık büyüme (%)
Kırsal enerji tüketimi	1957-78	21
Çimento üreten kırsal küçük sanayinin çıktısı	1962-77	23
Kimsasal gübre üretimi	1957-78	22
Sermaye malları–ekili bir hektar toprak başına beygir gücü ile hesaplanmıştır–	1957-78	24

Yıl	Kırsal elektrik tüketimi (milyar) kilovat)	Çimento üreten kırsal birimlerin çıktısı (milyon ton)	Gübre (milyon ton)	Hektar başına beygir gücü
1957	0.1	0.0	0.8	0.01
1962	1.6	1.6	2.8	0.07
1978	27.0	36.0	48.0	0.87

Çin'in bu alandaki çarpıcı başarıları tartışma götürmez. Örneğin, yıllık üretim tutarlarının bir grafiği yapılacak olsa –sayılar ister iyimser resmi kaynaklardan ister karamsar muhalif kaynaklardan alınsın– grafik eğrisi hep yüzde 3 ile 4 arasında yükselecektir (eğri, tüm artı ve eksi büyümelerin yıl temelinde ortalamasını gösterir). Böyle uzun süreli bir büyümenin tarihte bir eşi yoktur. Bu başarının büyüklüğü, Çin'in kendi koşullarında daha da çarpıcılaşır. Çin Komünist Partisi (ÇKP), iktidara gelmeden önce Çin, Hindistân'dan bile daha yoksul bir ülkeydi. Üstelik, kurtuluştan sonraki ilk 20 yılda kırsal bölgelerde koşullar sürekli kötüleşti. Çin, Maoist stratejiyi seçmeseydi, bugün ikinci bir Bangladeş olacaktı; yaklaşık 600 milyon kişi; nüfusun yarısı sürekli bir açlık içinde yaşayacaktı.

Tablo 24
Gübre tüketimi (bin ton)

Yıl	Nitrojen	Fosfat	Potasyum	Dışalım	Toplam
1957	137	22	-	270	429
1976	3200	1840	200	1009	6249

Ama Çinlilerin özellikle övünebilecekleri başarı 18 yılda (1957 ile 1973 arasında) kırsal kesimde 100 milyon sağlam ve güçlü işçinin daha istihdam edilmesidir. Kırsal işgücünün yirmi yıldan daha kısa bir sürede yüzde 40 daha fazla işçiyi emebilmesi büyük ölçüde kolektifleştirme ve bu kesimin hızlı sanayileşmesi sayesinde gerçekleşmiştir. 15-18 yıllık bir dönemde tarımın endüstriyel girdi tüketimi yılda tam yüzde 20-25 arttı.

Ekilebilir toprak 1952'de 21 milyon hektardan 1978'de 45.56 milyon hektara; yılda birden çok ürün verebilen ekilebilir toprak alanı 1949'da yüzde 30'dan 1978'de yüzde 50'ye; traktör filolarının işlediği alanın toplam içindeki payı yüzde 40'a (1978'de yaklaşık 550.000 traktör ve 1.300.000 motorlu tarım aracı kullanılıyordu); gübre üretimi (Gilbert Etienne'e göre) yirmi yılda 14.5 kat yükseldi.

Bu yoğun gelişme döneminin sonunda, büyüme aynı düzeyde istikrar kazanmaya başlayınca, tarım girdilerinde yılda sadece yüzde 3 artış (on yıllık dönemde girdiler 25'ten 34'e yükseldi) öngören modelimizin doğruluğu daha da belirginleşecektir.

Çin tarım kesiminin bugünkü makinalaşma düzeyi, yaklaşık olarak Japonya'nın 1950'lerdeki düzeyine eşittir. Pirinç üretimi hektar başına 3.3 ton) hayli yüksektir (dünya ortalaması 2.3; Burma ve Tayland 1.7-1.9, Güney Kore 4.6, Japonya 5.7). Mısır üretimi de öyle (Çin'de hektar başına 1.4 ton, dünya ortalaması 1.6 ton, Avrupa ortalaması 2-4 ton). Makinalaşma da Çin'e, işgücünün o güne kadar gizli ve atıl kalmış kaynaklarını (örneğin, kadınlar şimdi tahıl üretiminde çalışabilir, pamuk eğirebilirler) harekete geçirme ve hasat mevsiminde işçi açığını kapama olanağı sağladı. Bu makinalaşma, tarım üretiminin yoğunlaştırılması ve küçük kırsal sanayinin geliştirilmesi ile el ele yürüdü.

Tablo 25

	1957	1971
Ekili hektar bayına kilogram		
Organik gübre	110.6	156.1
Kimyasal gübre	3.4	38.8
Hidrojen	51.1	92.8

Çin'in kırsal kesimdeki organik gübre üretiminde elde ettiği gelişme *Tablo 25*'te özetlenmiştir.

Ek gübrenin yalnızca işlenmesi için 34.8 milyon yıllık insan gücü gerekliydi. Daha çok fide ekmek ve daha çok transplantasyon için de ek işgücü gerekliydi; ekinin daha yoğun bakımı (ilaçlama), hasat devrinin yoğunlaştırılması (1952'de yılda, 1.31 kez hasat, 1957'de 1.41, 1977'de 1.50) şimdi daha fazla vurgulanan, daha emek yoğun ekin (pamuk, çay, tütün vb) için de ek işgücü gerekiyordu.

Modelimizde, iki yıllık dönem sonunda kırsal işgücünün yüzde 65'i bir tarım üretiminde (yani besin maddeleri ya da sanayi kesimine giden hammadde üretimi) ve yüzde 35'i sanayi ya da el sanatları üretiminde, inşaat ve kamu işlerinde istihdam edilir. Kırsal Çin'de gerek 1957 gerekse 1975'teki personel kullanımı tahlilimize göre, işgücünün yüzde 75'i ya ekim işlerinde ya da organik gübre üretiminde (yüzde 49-55'i tarım, yüzde 29'u gübre üretiminde) ve sadece yüzde 25'i yardımcı hizmetlerde ve kamu işlerinde çalıştırılmaktaydı.

Aynı zamanda hem siyasal (komün örgütlenmesi, fiyat ve tarım planlaması sistemi, vb. belli güç ilişkileri oluşturur) hem de teknik (örneğin entegre tarım, kırsal gelişme ve küçük sanayi) olan bu strateji, elbette kendini amorti ediyordu (Bkz *Tablo 26).* Bununla birlikte, Çin köylülerinin, daha yüksek gerçek gelir elde etmek için daha çok çalışmaları gerektiği akılda tutulmalıdır. 1957'de yalnızca 160 günden oluşan emek yılı, 1975'te tam 250 gündü (asgari 207, azami 272). Aslında tarımda üretkenliğin yıllık artışı sadece yüzde 0.6 idi (1957 ile 1975 arasında yüzde 10 artış demektir). Bu nedenle, kırsal gelirdeki gerçek artış, daha çok hizmet faaliyetlerinin (küçük sanayi, inşaat,

kırsal gelişim) yayılmasından ve tarıma ayrıcalık tanıyan değişim koşullarındaki gelişmeden kaynaklanmaktadır.

Tablo 26

	1957	1975
Tarım üretimi değeri (milyar 1957 yuanı)	53.700	83.907
Girdiler		
milyon kişi-yıl	231.00	328.00
milyar kişi-gün	36.90	67.90-89.4
Üretkenlik		
kişi-yıl başına (yuan)	232.00	255.00
kişi-gün başına (yuan)	1.46	0.94-1.24

6. Çin'de, geçen otuz yıl boyunca, birikim fazlası önemli ölçüde arttı. 1955 ile 1957 arasında bu oran yüzde 16.5'tan yüzde 23.4'e yükseldi. Büyük İleri Atılım (1958-1959) döneminde olağanüstü arttı: Yüzde 37-45. Daha sonra yaklaşık yüzde 30'larda istikrar kazandı.

İki tür birikim tanımı yapabiliriz: Ya üretim birimleri inisiyatifi ele alır ve gelirlerinin bir bölümünü yatırım için ayırırlar ya da yatırıma ayrılacak artıdeğer devlet bütçesinde ya da yerel bütçede hesaplanır.

Tarım kesiminde birinci biçim egemendir. Patrick Tissier'e göre, gayrisafi tarım geliri 1964'te şu kalemlerden oluşuyordu: Yüzde 7 vergiler, yüzde 10 birikim fonu, yüzde 3 refah fonu, yüzde 25 üretim giderleri, yüzde 55 dağıtılan gelir.

"Birikim fonu", emek birikimini kapsamadığı için bu tablo tam değildir; bazı kaynaklara göre, kırsal işgücünün yüzde 15-20'si emek yoğun kırsal gelişme projelerinde çalıştırılıyordu. Emek yatırımının GSMH içindeki payı 1955'te yüzde 5.4 iken 1957'de yüzde 11'e, Büyük İleri Atılım yıllarında (1958-59) yüzde 19 ve yüzde 28'e yükseldi ve sonunda yüzde 10 dolaylarında istikrar kazandı. Aslında, Büyük İleri Atılım yıllarındaki kamu hizmetleri projeleri o kadar çok işgücünü tekeline aldı ki, temel üretim programları altüst oldu.

Emek yatırımları dahil edilirse kırsal birikim, toplam köylü gelirlerinin yüzde 20-25'ine ulaşır. Genel olarak söylenirse, bu emek ve para yedeklerini gönüllülük temelinde komünler kullanır (araç-gereç tüketiminde). Öte yandan, bu tür gönüllü birikimler, kuşkusuz devletin eli açık mali politikasıyla (1957'de ulusal gelirin sadece yüzde 12'si vergi olarak devlete ödendi), kredi ve yatırım öncelikleriyle (daha yoksul komünleri gözeten) ve değişim koşullarında olumlu gelişmeyle özendirilir.

Kent kesimindeki birikim de devlet tahsislerinin ve kredi politikalarının bir sonucudur. Devletin, sanayi ürünleri için belirlediği fiyatlar öyle düzenlenmiştir ki, teknik bakımdan geri işletmeler düşük, daha modern işletmeler dolgun kârlar sağlarlar. Devlet, gelirlerinin ana kaynağını oluşturan bu kârların hemen tümünü emer. (Bkz Patrick Tissier'in toparladığı *Tablo 27)*

Tablo 27

Devlet gelirlerinin dağılımı (%)	*1950*	*1960*
Devlet sanayilerinden gelen kârlar	34.3	64.7
Kapitalist sanayi üzerindeki vergiler	32.9	-
Dolaylı ve ticari vergiler	-	28.9
Bireysel köylü ailelerden alınan vergiler	29.6	-
Komünlerden alınan vergiler	-	5.9

7. Teorik modelimiz, kırla kent arasında eşitliği ve dar bir gelir-ücret merdivenini temel alıyordu. Çin'in sosyo-ekonomik gerçekliği bu ideale ne ölçüde benziyor?

Çin, 1950'de öteki Üçüncü Dünya ülkelerinden hiçbir önemli konuda farklı değildi. Kırlık bölgelerdeki yaşam, kentlerden çok daha berbattı. Bugün, kent ve kırlarda oturanların ortalama geliri aşağı yukarı eşittir. Tüm istatistikler bunu gösteriyor. Bu nedenle, toplam tahıl üretiminin kent tüketimine ayrılan oranı kentli nüfusun toplam nüfusa oranına eşittir. Başka bir deyişle, besin maddelerinin kişi ba-

şına dağılımı köy ve kentlerde aynıdır. Gerçekten, yılda kişi başına tahsis edilen 180 kilo tahıla hiçbir biçimde el konmadığı gibi, kural olarak buna ek, tamamlayıcı besin maddeleri de verilir. Aynı biçimde; devlet ticaret istatistiklerine göre, temel işlenmiş malların (tekstil, madeni eşya, vb) dağıtımında nüfusun kentle kır arasında dağılım oranına uygundur. Ve son olarak, temel fiyatlar (konut, ulaşım, kantin yemekleri, temel besin maddeleri, vb), ortalama kentli ve köylünün gerek besin ve gerekse besin dışı maddeleri alım gücünü eşitleyecek biçimde ayarlanmıştır. Örneğin, ortalama kent ücreti yetmiş yuan çarpı kentteki ücretli nüfus, besin ve besin dışı tüketim maddelerinin yüzde 20'sini tüketecektir. İstatiktikleri hangi açıdan incelersek inceleyelim, mutlaka aynı sonuca ulaşırız: Eşit mal değişimi ya da ortalama bir kent ve kır işçisinin yarattığı değerin eşit değerlendirilmesi, Çin'in siyasal ekonomisinin ilkesidir (kır ve kent kesiminde kişi başına ortalama emek yoğunluğu ve niceliğinin eşit olmayabileceği gerçeğine karşın).

Bu eşitlik, sağlık hizmetlerindeki önemli farklılıkların (ve eğitimdeki daha az farkılıkların) ve kentin türlü avantajlarının olmadığı anlamına gelmez; kırsal kesimlerde bölgeler arasındaki eşitsiz gelişmeyi de dışlamaz. Ama bütün incelemeler, genel bir eşitliğin egemen olduğunu doğrulamaktadır. Tissier'e göre, tipik bir Çin komününde, iki kişinin çalıştığı beş kişilik bir ailenin yıllık geliri 750 yuandır. Resmi kaynaklar kırsal kesimde ikincil işlerin ve aile faaliyetlerinin yılda yaklaşık 200 yuan getirdiğini öne sürmektedir ama bu kesinlikle ihtiyatlı bir sayıdır. Keith Griffin, köylülerin, yıllık gelirlerinin en az yüzde 30'unu aile faaliyetlerinden (özellikle domuzculuk) kazandıklarını belirtmektedir. Resmi sayıları kullanarak şu sonuçlara varırız: Kişi başına aylık gelir 16 yuan; iki kişinin ücretli çalıştığı beş kişilik bir ailenin aylık geliri 80 yuan. Kentli bir işçi ailesinin toplam aylık geliri (Tissier'e göre, kentli bir işçi ayda ortalama 60 yuan kazanır) 120 yuan. Aile ve hizmet faaliyetleri de hesaba katılırsa kır ve kent gelirleri yaklaşık eşittir ve tüketime ilişkin verdiğimiz istatistikleri doğrular. Kısacası, 1956'da kentlilerin tüketim/geliri köylülerinkinin iki katıydı (Martin K. Whyte'nin sayılarına göre); bugün hemen hemen eşittir.

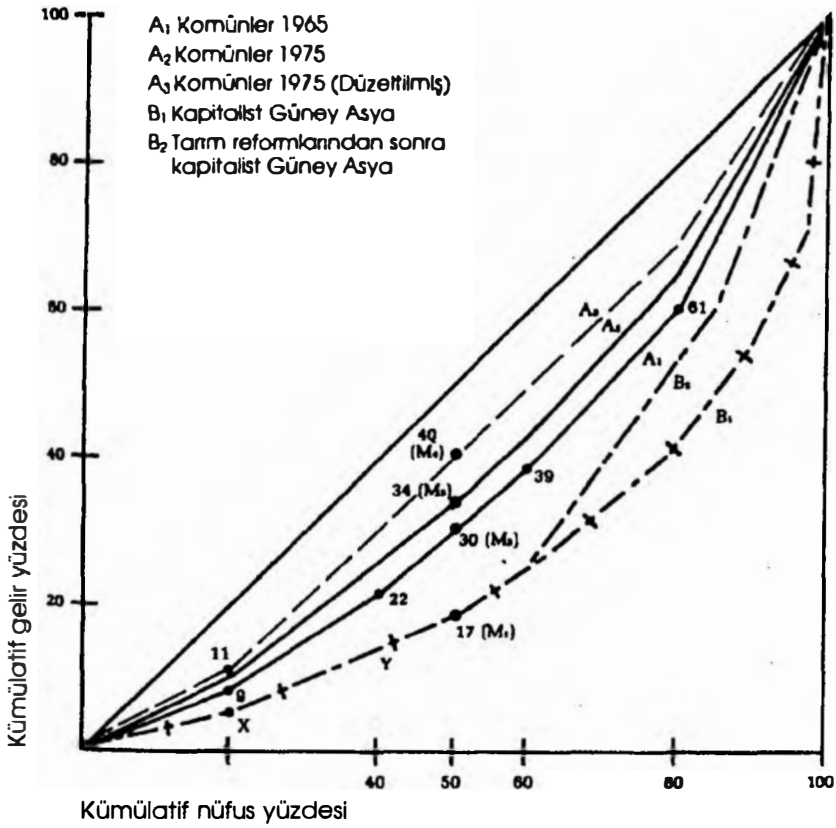
Bu olağandışı gelişmeye katkıda bulunan bir etken, Çin'in fiyat politikasıdır. Kentlere karşı kırlık bölgelere ayrıcalık tanıyan değişim koşullarından köylülük yararlandı. Nicholas Lardy'e göre, endeks 1952'de 100, 1974'te 164 idi. [5] Ücretler, 1957'den beri pek fazla değişmediğinden zengin bölgelerdeki köylülerin gelirlerinin ortalama kent işçisinin gelirinden daha yüksek olması akla yakındır (öte yandan, yoksul bölgelerdeki köylülerin geliri kuşkusuz kent ortalamasının altındadır).

Komünler arasında ve komünler içinde; tugay ve ekipler arasında hâlâ eşitsizlik vardır. Birçok komün (belki de 100 milyon köylünün üyesi olduğu), üyelerinin yaşamsal gereksinimlerini karşılamada zorluk çekiyor. A.R.Khan ve Ng Gek-boo, bu eşitsizlikler; ölçtüler. *Şekil 1*'de görüldüğü gibi, 1960'lar boyunca, komün gelirlerinin dağılımını gösteren lorenz eğrisi (A_1 eğrisi) M_2 noktasından geçiyor. Komünlerin daha yoksul olan yarısı, gayrisafi kırsal ürünün yüzde 30'unu ve daha zengin olan yarısı ise yüzde 70'ini üretiyor. 1970'lerin ortasında eğri daha az eşitsizdir (A_2 eğrisi): Komünlerin daha yoksul olan yarısı, kolektif kırsal üretitimin yüzde 34'ünü üretiyor. Aile gelirleri de eklenince A_3 eğrisi ortaya çıkar: Daha yoksul olan yarı, toplam gayrisafi kırsal ürünün yüzde 40'ını üretiyor. Kapitalist Güney ve Güneydoğu Asya ile, yani sömürücü toplumsal ilişkilerin ve zenginliğin çarpık dağılımının egemen olduğu ülkelerle Lorenz eğrisi arasındaki zıtlık çarpıcıdır. Onların eğrisi Çin'in 1930'lardaki eğrisine benzer; tümü M1 noktasından geçer. Köylülüğün daha yoksul yarısı, toplam kırsal ürünün yüzde 17'sini üretir. Kapitalist Asya'nın işsizleri -topraksız ve işsiz, dilencilikten başka gelir kaynağı olmayan köylüler– hesaba katılırsa eşitsizlik daha da büyüyecektir. (Parantez içinde belirtelim ki, Çin'in en yoksul komününde bile bu ölçüde bir yoksulluk yoktur). Kapitalist Asya'da uygulanan burjuva toprak reformu, Lorenz eğrisinin, köylülüğün daha çok yoksullaştırılmış yarısının gelirlerini gösteren bölümünün yörüngesini değiştirecek hiçbir şey yapmadı. Bu reformlar, kırsal nüfusun sadece daha az yoksul olan yarısında gelir dağılımını

5. Bkz. U.S. Congress, *The People's Republic of China: A Reassesment*'taki yazısı.

etkiledi (B2 eğrisi). Çağdaş Arap dünyasındaki en köktenci toprak reformlarına ilişkin tahlillerimizde bile aynı sonuca vardık.

Şekil 1
Çin'de gelir dağılımı
(Lorenz eğrisi)

Üçüncü Dünya'daki gelir dağılımına ilişkin Dünya Bankası sayıları, tahlilimizi daha da güvenilir kılıyor. David Morawetz'e göre, kişi başına ortalama gelirin 300 Dolar olduğu ülkelerde, en kötü durumda olan yüzde 20'nin payına ulusal gelirin sadece yüzde 4.7'si düşüyor (şekilde x noktası). Ve bu yüzde 20 ile ondan sonra en kötü durumda olan yüzde 20, ulusal gelirden ikisi birlikte yalnızca yüzde 13.5 pay alıyorlar (y noktası)[6]. B1 ve B2 eğrilerinin bu x ve y noktalarının yakınından geçtiğine dikkat ediniz.

Bütün bunlara karşın, Çin'de komünlerarası eşitsizlik hâlâ bir sorundur. Bu eşitsizliğin coğrafi ve tarihsel kökleri derinlerdedir; bir gecede yok olmayacaklar. Ancak büyük iç göçlerden ve muazzam altyapı yatırımlarından sonra geri bölgeler, ülkenin öteki bölümünü yakalayacaktır. Ve bu bölgelerin niteliksel dönüşüm zamanı yaklaşana değin kırsal bölgelerin zengin kesimlerine yatırım kaçınılmaz olarak daha üretken olacaktır. Bu son düşünce, Çin gibi yoksul bir ülkede bütünüyle görmezden gelinemez. Öte yandan, ulus olarak sosyalizmi inşaya yönelen bir toplumda apaçık bir eşitsizlik afaroz edilir /özellikle, bu eşitsizlik giderek artıyorsa.

Eğer kendi gücüne güven ilkesine komün düzeyinde dogmatik bir biçimde yapışılır ve bu nedenle eşitsiz doğa nimetleri hesaba katılmazsa bu eşitsizlikler derinleşecektir (daha zengin komünler daha çok birikim ve yatırım yapabilirler, vb). Teoride çare vardır- örneğin, coğrafi bölge ve farklı toprak verimliliğinden doğan rant farkını devlet ve belediyelere transfer edecek olan kademeli vergi uygulaması—. Joan Robinson, aslında böyle bir öneride bulundu. Ama Çin hükümeti, özellikle bu noktada pragmatik çözümleri seçti. Devlet, eşitlikçi duygulardan esinlendiği dönemlerde en yoksul komünlere daha çok yatırım ve sermaye malları kredisi verme eğilimi gösterir. Başka zamanlarda böyle destekler görülmez. Ama bu politikalar sonucu, kırsal kesimlerde daha büyük eşitsizlikler ortaya çıkmıştır.

Çin'de ücret merdiveni olağanüstü dardır. En düşük ve en yüksek

6 David Morawetz, "Vingt-cing annees de developpement économiqe et social", *Economica*, 1977.

işçi gelirlerinin oranı bire bir buçuk ya da iki. Nitelikli işçi ile düz işçi ücretleri arasındaki oran da, bu iki işçi grubunun çıraklık maliyetleri arasındaki oran da yaklaşık bu kadardır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bu oran bire dört; Doğu Avrupa bloğunda bire beş; ve Üçüncü Dünya'nın kapitalist ülkelerinde bire 10'dur. Çin'in ücret merdiveninin az basamaklı oluşu, elbette gerçek gelirdeki oldukça belirgin eşitsizlikleri (aynı avantajlar)ı sosyal hizmetlerden eşitsiz yararlanma olgusunu ve az sayıda kadro ve yönetici personelin meşru ve gayri meşru suistimallerini yadsımaz. Her işçiden bireysel olarak istenen emeğin nicelik ve yoğunluğundaki eşitsizliği daha da az yadsır. Ama, her şeye karşın, genel tablo, Üçüncü Dünya bir yana, Doğu Avrupa ile karşılaştırınca bile hayli etkileyicidir.

Kent merkezlerindeki eşitsizlik, komünlerdeki eşitsizlikle aynı olduğu için grafiğimizdeki A3 eğrisi, yaklaşık olarak Çin'deki genel gelir dağılımını da göstermektedir. Öte yandan, Dünya Bankasına göre, x ve y noktaları kapitalist Üçüncü Dünya'daki durumu yansıtmaktadır. Bu nedenle B1 eğrisi, muhtemelen kapitalist çevre ülkelerdeki gelir dağılımına epeyce yakındır. Bu iki eğri arasında öyle muazzam bir uçurum varki, hiçbir istatistik oyunu bu uçurumu önemli ölçüde kapatamaz.

Çin'in gelişme stratejisinin çizgisi çok erken belirlenmişti. Önce 1956'da Mao'nun temel metni "On Büyük ilişki", sonra 1958'de amacı "kent ücretlisinin gelirini ortalama köylü geliri düzeyinde sabitleştirmek" olan Devlet Konseyi talimatı.[7] 1950'de yapılan sekiz basamaklı ücret merdiveni bugün hâlâ yürürlüktedir (işgücüne yeni katılan ve olağandışı ağır bir işte çalıştırılmayan bir düz işçinin asgari aylık geliri 35 yuan; mühendisin azami aylık geliri 100 yuan).

Çin'in geçmişteki politikalarını eleştiren, günümüzün Çinli eleştirmenleri, köylülere karşı, işçilere yöneltilenden daha sert olan tutumu mahkum ederler. Oysa tam tersi beklenebilirdi. Örneğin, kır-kent ilişkisi tahlillerinde Yang Jianbai ve Li Şuezeng şöyle tartışıyorlar: Çin'de eğer yarım kilo tahıl elde etmek için bir kilo gübre gerekliyse

7 Palmieri, L'economica della Cina, s.135

–bu oran dünya ortalamasıdır– bir traktörün görece fiyatı çok tuzludur; 20 beygir gücünde bir traktörün fiyatı 35.500 kilo pirince eşittir, Japonya'da 5.500 kilo pirince. İki yazar, bundan sanayi fiyatlarının çok yüksek olduğu sonucunu çıkarıyorlar. Aslında, kırsal bölgelerden kentlere üretim fazlası aktarılmasını gizliyorlar. Ama bu sonuç o kadar da açık değil. Net üretimin 1978'de tarım işçisi başına 364 yuan; buna karşılık kent işçisi başına 2.809 yuan olduğu bir gerçektir. Kent sanayiinin, geliştirme projelerini –tarım kesiminde yoğunlaşanlar da dahil– finanse eden kârlar sağladığı unutulmamalıdır.

8. Sosyalizm, çağımızda, Çin'in son 30 yıldaki gelişme deneyiminden daha etkileyici bir başarı iddiasında bulunamaz. Kendi koşullarında düşünüldüğünde, kazanımlar daha da çarpıcıdır. İç savaş ve savaş ağalığı Çin'i 1920'lerden itibaren yıkıntıya çevirdi. Bu yıkımın ortasında Japon emperyalistleri Çin'i istila ettiler ve daha büyük bir yıkım getirdiler. Çin Komünizminin zaferinin şafağında ülkenin gelişmişlik düzeyi Hindistan'dan bile epeyce geriydi. 1950 ile bugün arasında Çin'in nüfusu 450 milyondan neredeyse bir milyara çıktı. Ve şimdi, elverişsiz doğa koşullarına karşın, ciddi bir tarımsal büyüme sağlamış durumda. Geriliğine ve belli açılardan eksiklerine karşın, halkı besleyebilen, giydirebilen, barındırabilen ve ulusal savunma, sanayi ve tarımda modernleşmenin gereklerini yerine getirebilen kapsamlı ve özerk bir sanayi sisteminin temellerini atmayı başardı. Daha zengin ve gelişmiş öteki Üçüncü Dünya Ülkeleri çıkmaz sokakta sıkışırken Çin; şimdi, gelişme "fırsatını yakalabilir". Batı standartlarına göre ne kadar geri görünürse görünsün, Çin yine de, girişmiş olduğu bilim ve teknoloji devriminin meyvalarını toplayıp sonunda tüm üretim mekanizmasını geliştirmesini olanaklı kılacak teknolojik bir temele sahiptir.

18. yüzyıl ortalarında Çin uygarlığı gerileme içindeydi. Sınırları bir daha asla o kadar genişlemeyecekti. Nüfus (130 milyon) ile ekili toprak (390 mu* ya da kişi başına 3 mu) arasında böylesine mükemmel bir denge bir kez daha asla oluşmayacaktı. Bu gerilemeden yüz-

*Mu Çin'de bir toprak ölçüsü birimidir. Altı mu bir dönümdür (Ç.N.)

yıl sonra Çin'in nüfusu 400 milyon olmuştu ama ekilen toprak alanı aynıydı ve teknoloji cephesinde hiçbir gelişme kaydedilmemişti. Bu nedenle bir sonraki yüzyılın köylü isyanları ve iç savaşlarla dolu olması şaşırtıcı değildir. Çin toplumu parçalanıyordu. Hiçbir sistem tutunamazdı; ne merkezi ne de bölünmüş feodal imparatorluk; ne bir emperyaliste bağımlı ne de yerli güçlerin denetimi altındaki ulusal burjuva sistemi. Çin, 1949'da azgelişmiş ülkelerin en yoksullarından biriydi.

Yaklaşık otuz yılda bu akıl almaz toplumsal dengeyi yeniden kurma başarısı, Çinli komünistlere ölümsüz bir itibar kazandırmıştır. Besin maddeleri üretimi, sanayi kesiminin entansif modern girdileri (gübre, seçme tohum, ilaçlama ve makinalar) otuz yılda iki katın üzerinde bir artış gösterdi (yıllık büyüme hızı yüzde 3-3.5 gibi olağandışı bir ortalamayı buldu.) Çinliler bu ustaca işi, ekili toprak alanını pek genişletmeden becerdiler. Daha çok, binlerce küçük ve pahalı olmayan iyileştirme önlemleriyle birleştirilmiş titiz bir entansif tarım programı uyguladılar. Rejim, kitleleri ekonomi sürecine aktif olarak müdahale etmeye özendirmeseydi, Çin'in devasa üretim birikimi asla harekete geçirilemezdi. Ama bilançonun olumsuzluk hanesinde, Çinli komünistlerin demografi konusundaki yeteneksizliklerinden söz etmeliyiz (nüfus yılda en az yüzde 2 artmaya devam ediyor). Çin'in tarım kesimindeki olağanüstü kazanımlarının önemli bir bölümünü bu hata yedi. Tarım alanındaki gelişmeler bugün yoğun modern girdilere bağımlıdır ve neyse ki, sanayi bunları karşılayabilecek durumdadır.

Çin Komünist Partisi (ÇKP), kent işgücünün içine düşürüldüğü sömürücü toplumsal ilişkileri, bu sömürüyü yeni bir temelde yeniden yaratmaksızın, ortadan kaldırmayı başardı. Böylece öncü muazzam üye sayısına karşın dünyanın en küçük ve en ileri öncüsü olduğunu kanıtladı. ÇKP etkili toplumsal pratiği ve esnek ve yaratıcı cesareti dolayısıyla insanlığın dörtte birini gerçekten ve sürekli etkiliyordu. İşçi-köylü ittifakını sürdürmek ve dünyanın kuşkusuz en eşitlikçi toplumunu yaratmak, bu öncüye itibar kazandıran başarılar arasındaydı.

Bununla birlikte, hâlâ yapılacak çok şey var. Üretici güçler hâlâ tam gelişmiş değil. Sosyalist üretim ilişkilerinin pekiştirilmesi gerekli. Yani, işçilerin gerçek iktidarı; toplumun doğrudan üreticilerce denetlemesi yaygınlaştırılmalıdır. Aşağıda, Çin'in siyasal ekonomisindeki zayıf halkalar, her gelişme aşamasında izlenen politikaların zaaf ve çelişkileri ve şimdi önerilen politikaların tehlike ve tuzakları üzerinde yoğunlaşacağız. Ama kendi sınırlarımızı bir an için bile gözden kaçırmamalıyız: İlk dönemlerin politikalarında şimdi gördüğümüz eksiklikleri, o politikaların uygulandığı sırada görmüyorduk.

Çin'in gelişme stratejisi son otuz yıllık süreçte adım adım ilerledi. Bu stratejiyi oluşturan ilkelerin içeriği sosyalist olduğu için yavaş yavaş biçimlenen toplum Sovyet kalıbına uymadı. Ama uzun sınıfsız topluma geçiş sürecinde bu ilkelere bağlı kalınması gerekiyorsa, bu ilkelerin uygulanış tarzı gelecekte, geçmiş otuz yıldakinden belki de farklı olmalıdır.

Çin'in tarım stratejisi bugüne değin üç temel ilke çevresinde örüldü: a) Emeğin yoğunlaştırılması ve kırsal işgücü saflarının yoğun biçimde genişletilmesi, b) üretim sürecini yavaşlatan işlemleri makinalaştırmak ve c) kırsal sanayi üretimi ile tarımın teknik gereksinimlerinin koordine edilmesi. Emeğin marjinal üretkenliğindeki apaçık düşüş nedeniyle bu startejinin birikimi tükenmenin eşiğindedir.

Tarım kesimi 100 milyon işçi daha ememez. Tarımda insan emeğinin yoğunlaştırılması yılda 365 günle sınırlıdır ve tüm eyaletlerin en zengin yarısı bu sınıra dayanmıştır. Doğa ve toplumsal zenginliklerin en az olduğu bölgelerin kuşkusuz yedekleri vardır ama bu zenginlikleri kullanmak çok pahalı olabilir. Çin'de hektar başına ürün ortalaması hâlâ 2 tondur (bölgeye göre 1-3 ton) ve yakında iki Kore'nin (3-4.5 ton) ve 1950'ler Japonya'sının ortalamasına ulaşabilir. Ama niteliksel bir atılım için; diyelim hektar başına ürün ortalamasında bugünkü Japonya'ya (5.3 ton) ulaşmak için kırsal kesim kökten dönüştürülmelidir. Ayrıca, kimyasal gübre, mekanik donatım ve büyük sulama projeleri gerçekleştirilmelidir (örneğin, Yangtze ırmağının su-

ları kuzeye çevrilmelidir) ve belli bir özel üretim (hayvancılık, sütçülük gibi) özendirilmelidir. Kısacası, tarım şimdi yeni bir temelde, yani ek işgücüne başvurmaksızın modernleştirilmelidir. Bu, bir olasılıkla kırsal sanayinin yeniden değerlendirilmesini gerektirebilir. Önceki dönemlerde hızla çoğalmalarını özendirmek hatalı değildi; tersine! Ama geçmişte çok yararlı bir amaca hizmet ettikleri için durumun sonsuza değin böyle sürmesi gerektiğini ancak dogmatik idealistler öne sürebilir.

Hızlandırılmış büyüme, sanayi ve hizmet kesimlerinin de gündemindedir. Bu iki kesim bir kez yayıldı mı (özellikle hizmetler) kırlardan nüfus aktarılmasını, özellikle üretkenlik eskisinden daha az hızla yükseleceği için, daha uyumlu duruma getirecektir. Ama bütün bunlar nüfus artışının yüzde 2'den 1'e, (hatta daha aşağıya) düşmesine bağlıdır. Kentlerin hızla büyümesi, kesinlikle dış ticarette daha fazla bağımlılık demektir. Ortaya çıkacak siyasal zorluklar küçümsenmemelidir: ÇKP, sistemi, bu yeni aşamanın gereklerine yavaş yavaş uydurmalı ve Maoizmin kazanımlarını koruyup geliştirmelidir.

Çinliler, gelişmenin ölçütü olarak artık Hindistan'ı almıyorlar; kolay anlaşılır huzursuzlukları ve aşırı özeleştirici tutumları var. Geçmiş, Çinlilerin –burada yalnız hükümeti değil, kitleleri de kastediyorum– gördüğü gibi, aşılmıştır. Şimdi gelişme Japonya, SSCB ve hatta Batı'nın başarılarıyla ölçülmelidir. Bu daha gelişmiş toplumlar sosyalist olmadıklarından böyle karşılaştırmalar tehlikeli olabilir. Kendini Tayvan, Hong Kong, Singapur, Güney Kore ya da Latin Amerika'daki bölgesel güçlerle (Brezilya, Meksika) karşılaştırmak Çin için daha da tehlikelidir. Bu küçük ve orta büyüklükteki ülkeler, gerçekten olağandışı büyüme hızları (belli dönemlerde Çin'den bile daha yüksek) kaydettiler, ama Çin ile aynı düzeyde olan bir ülkenin, emperyalist işbölümü içine girmiş olsa bile, onun kadar iyi durumda olması mutlaka gerekmiyor. Ayrıca, doğal koşullar, örneğin Latin Amerika'da, Çin'den çok daha elverişlidir. Yukarıda sayılan her örnekte gelişme ulusal bağımsızlık pahasına oldu.

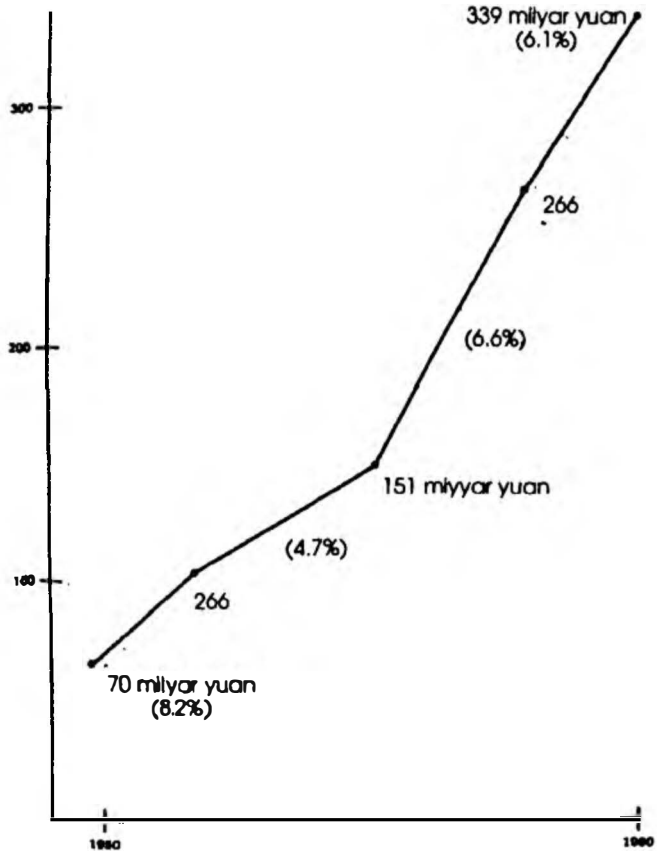
II. Çin'in Gelişmesinde Aşamalar: 1950-1980

1. Çin'in 1949 sonrası tarihi, birbirinden apaçık farklı aşamalara bölünebilir. Bu aşamaların her birinin başlangıcında hep o dönemin görevlerini sıralayan ve yeni aşamadan önceki herşeyi mahkum eden bir dizi resmi belge yayımladı; ancak yeni yönelim, her şeyi ilk ve son olarak yerli yerine oturtabilirdi. Aslında, 1949 sonrası dönemin tarafsız bir incelemesi, görünüşte ters yüz edilen bu çizgi boyunca dikkat çekici bir süreklilik olduğunu ortaya serer.

Birincisi, ekonomik verilerden çıkardığımız eğri, on yıllar arasında dikkate değer bir homojenlik olduğunu gösteriyor. Thomas Rawski'ye göre, GSMH (1957 Yuanı ile) 1952'de 70 milyardan 1957'de 105 milyara, 1965'te 151 milyara ve sonra 1974'te 266 milyara ve 1978'de 339 milyara yükseldi. Bu, ardı ardına yılda yüzde 8.2 (1952-57), yüzde 4.7 (1957-65), yüzde 6.6 (1965-74) ve yüzde 6.1 (1974-78) büyüme hızı demektir. Şekil 2 bu gelişmeyi gösteriyor.

1949-1980 dönemini, kuşkusuz, belli bir yönelimle birbirinden ayırdedilen farklı aşamalara bölebiliriz: 1949-1952 yeniden inşa; 1953-1957 kolektifleştirme ve ilk beş yıllık plan; 1958-1959 Büyük İleri Atılım; 1960-1965 Çin-Sovyet çatışması ve Düzeltme Hareketi; 1966-1968 Büyük Proleter Kültür Devrimi; 1969-1976 Düzeltme Hareketi ve istikrar; ve 1977-1980 Yeni Çizgi. Endüşük genel büyüme hızı 1957 ve 1965'te. Tahıl üretiminde büyüme temposu 1958 ile 1968 arasında düştü (1950-1957 arasında yılda yüzde 5 ve 1969-1976 döneminde yılda yüzde 3.3 iken 1958-1968'de yılda yüzde 1'in altında). Sanayide büyüme –özellikle ağır sanayide– Birinci Beş Yıllık Plan döneminde (1952-1957) ve 1962 ile 1970 arasında hızlıydı. Birinci Beş Yıllık Plan ve Büyük İleri Atılım dönemlerinde ve belki 1970'lerde birikim en yüksek –belki de aşırı yüksek– düzeydeydi. Tarım reformunu izleyen yıllarda, 1957'ye kadar gelir eşitsizlikleri arttı, daha sonra köylülüğün yaşam düzeyi sürekli yükseldi ve kent ücret merdiveni istikrar kazandı.

Şekil 2
Çin'de GSMH Büyümesi, 1950-1980
(milyar1957 yuanı olarak)

Günümüzün Çinli Mao eleştirmenleri, düzensiz büyüme temposunu vurgularlar. Örneğin, Yang Jianbai ve Li Şuezeng, önemli buldukları bazı istatistikleri sıralıyorlar (Bkz. *Tablo 28)*

Tablo 28
Yıllık Büyüme Hızları
(yüzde olarak)

Yıl	Tarım	Hafif sanayi	Ağır sanayi
1949-52	14.1	29.0	48.8
1953-57	4.5	12.9	25.4
1957-58	2.4	33.7	78.8
1960-61	-2.4	-21.6	-46.6
1964-65	8.3	47.7	10.0
1967-68	-2.5	-5.0	-5.1

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, Büyük İleri Atılım, yaygın görüşün tersine, açıktır ki bir felaket değildi. En zor dönem (1960-61), Sovyetler Birliği'nin, ilerlemekte olan projelerden malzeme ve teknikerleri birdenbire geri çektiği zamana denk düşer. (SSCB, Çinlilerden hoşnutsuzluğunu, aynı biçimde Kültür Devrimi sırasında da ifade etmişti).

Aynı yazarlar, devlet kesimine ait sanayilerdeki emek üretkenliği büyümesine ilişkin verileri de ortaya koyuyorlar (Bkz. *Tablo 29)*

Tablo 29
Emek Üretkenliği

	Yıl	yıllık büyüme hızı(%)
Yeniden inşa dönemi	1949-52	11.5
Birinci Plan	1953-57	8.7
İkinci Plan	1958-62	-5.4
Düzeltme	1963-65	23.1
Üçüncü Plan	1966-70	2.5
Dördüncü Plan	1971-75	1.8
Ortalama	1950-78	4.6

Eğer bu veriler doğruysa, Çin son otuz yıl boyunca entansif birikimden çok ekstansif birikim uygulanmış; bu, özellikle ileri Atılım ve 1965-75 dönemi için geçerlidir. Bu son iki birikim dönemini, üretim birimleri sayısında bir çoğalmadan çok üretkenliğin geliştirilmesinin vurgulandığı düzeltme aşamaları izledi. Bu anlamda, 1963 ile 1965 arasında ve 1975'ten sonra izlenen politikaların zorunluluğu konusunda en azından bazı haklı gerekçeler vardır.

Palmieri şu sonuca varıyor: "...bu dönemeç ve virajların ardında, hep mutlak gibi gözüken ama gerçekte hiç de öyle olmayan bir Çin yolu vardır".[8]

Genel bilançodan şu çıkarsamalar- birçok çekinceyle de olsa- yapılabilir: a) Kırlık bölgelerde devasa yedekleri özgürleştirerek kırsal geleşmenin hizmetine sokan toprak reformu ve kolektifleştirme büyük başarılardı; b) Çinliler, Birinci Beş Yıllık Planın ardındaki Sovyet sanayileşme modeline bağlansalardı köylülük, kesinlikle, giderek daha çok haraca bağlanacaktı: c) Büyük İleri Atılım, Çin'in birikim kapasitesinin olduğundan daha yüksek hesaplanmasından ve daha hızlı büyümeden yola çıkıyordu ve sonuçta ekonomik dengeyi ciddi biçimde tehdit etti; d) Bu tür denge bozucu eğilimler Kültür Devrimi boyunca da görüldü; e) SSCB tarafından 1960'ta kışkırtılan ani kopuş Çinlilere pekçok zorluk getirdi ama bu zorlukların üstesinden hızla gelindi; f) 1969 ile 1976 arasında yeni bir dengeye ulaşıldı; bu kez, komün gibi derinlere kök salmış kurumlar te nelinde.

Hiçbir dönemin net bir biçimde salt olumlu y: da olumsuz olmadığını gözlemlemek ilginçtir. 1950 ile 195'/ arasında tarım kesiminde olağandışı gelişme vardı ama Çinlileri , Sovyetler'den esinlenerek sanayi kesimine uyguladıkları politikalar pekçok çarpıklık yarattı. Yine de, bu çarpıklıklar düzeltilemez türden değildi; köylülüğe henüz ağır vergiler getirilmemişti ve işçi-köylü ittifakı hâlâ sağlamdı.

1958 ile 1968 arasında komün deneyimi başlatıldı, pekiştirildi ve bazı temel özellikleri –alçakgönüllü s nayi girişimleri, kendi gücüne dayanmak, eşitlikçilik vb.– tanımlandı; öte yandan, bu dönem, bazı sol aşırılıklarla lekelendi (kuşkusuz çok kısa ömürlü oldular). Hem-

8 Palmieri, L'economica della Cina, s 119.

tarım hem sanayide önemli büyümenin karakterize ettiği ve çizgide ani değişikliklerin olmadığı 70'li yıllar bir ölçüde sakin görünüyor. Aşağıdaki önemli olguları da belirtmeliyiz: a) Liu Şaoşi'nin 1960'ların başında başlattığı ve Deng Siaoping'in 1970'lerde geliştirdiği sağcı politikalar (aile ekonomisine ve kırsal eşitsizliğe göz yumulması gibi) tarım üretiminde önemli bir artış sağlamadı; b) solcu dönemler denen (Büyük Atılım, Kültür Devrimi) dönemlerinin kısa bilançosu istenene ulaşılmadığını gösteriyor. Kitle yaratıcılığı daha çok özendirildi ama bu dönemlere damgasını vuran en azından kısa vadede, büyüme oranlarındaki gerilemedir; ve c) ağır sanayi yanlısı eğilimin dönemsel olarak ortaya çıkması ekonomide çarpıklıklar yarattı. Sonuç olarak, 1970'ler boyunca yeni bir orta yol izlenince ekonomi denge noktasını yeniden buldu ve baştan sona çok iyi işledi.

Her ne olursa olsun, gelişme aşamalarını birbirinden ayıran bir "Çin seddi" yoktur. Tersine, genel çizgi, aynı çelişmenin farklı yanları ile mücadele içinde geliştirildi. ÇKP, kuşkusuz ortaya koyduğu her yeniliğin, kesinlikle yepyeni bir şey olduğunda hep ısrar eder ama bize göre, bu söylemde aşırılığın bilimsel tahlille pek ilgisi yoktur; daha çok, Çin'in, kökü derinlerde olan bazı gelenekleriyle ve bu devasa ülkenin karşılaşmak zorunda kaldığı devasa sorunlarla ilgilidir. Çinlilerin, belirleyici bir dönüm noktası diye tanımladıkları şey, aslında düzeltme adımlarının deneyimlere dayanark bir araya toplanıp gruplandırılması ya da daha genel söylersek süreklilik içinde değişimdir.

2. Bu sürekliliği göstermek için gelişmenin çeşitli aşamalarını gözden geçireceğiz.

1949-1952 dönemi. Çin devrimi, öncelikle ulusal kurtuluş savaşıydı. Görevleri ve stratejisi, Mao tarafından "Yeni Demokrasi Üzerine"de (1940) tanımlanmıştı. Proletarya ve yoksul köylülük önderlik ettiği için, Çin'in sosyalist dönüşümünün temellerini atan, yeni tipte bir ulusal demokratik devrim ortaya çıktı. Yabancı emperyalizmi (özellikle 1937 ile 1945 arasında Japonları) yenilgiye uğratan hareketin toplumsal temelini, ÇKP'nin içerde feodal ve sömürücü sınıflara karşı sınıf mücadelesinde örgütlediği kentli ve köylü kitleler oluşturuyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Gumindang devletini deneti-

mi altında tutan yerli sömürücü sınıflar bir kez daha baş düşman oldu. Böylece, başında sonuna değin yabancı emperyalizmin baş düşman olduğu Vietnam, Kamboçya ve Kore mücadelelerinin tersine, Çin'deki yeni demokratik devrimin iki boyutu vardı: Ulusal kurtuluş ve sosyalizm için mücadele.

1949-1952 dönemi, Çin'de hiçbir zaman eleştirilmemiştir. Yeni toplumun temellerinin atıldığı bu dönemin ayırdedici özellikleri şunları içerir: a) Büyük işletmelerin ulusallaştırılması, b) tarım reformunun tamamlanması, c) özel kapitalizmi savunan eğilimlere karşı mücadele, d) aydınların ideolojik olarak yeniden eğitilmesi ve e) ABD saldırganlığının Kore'de yenilgiye uğratılması.

1953-1956 dönemi. Ulusal demokratik devrim, sosyalist devrime dönüştürülmeden önce güç bela tamamlandı. Bu yeni yatakta, artık önemli üretim araçlarına egemen olan işçi sınıfının, mülkiyet haklarını yitirmeye az çok razı olan ulusal burjuvaziyle çelişmesi temel çelişmeydi.

İşçi sınıfı ile yoksul köylülüğün elinde bulunan devlet iktidarı, küçük köylü mülkiyetinden (tarım reformunun yanürünü) kooperatiflere sarsıntısız geçişi sağladı. Yoğun bir zorlama ve şiddetin gereksizliği görüldü. Ki, bu, Çin kolektifleştirme hareketinin, özellikle 1930'lardaki Sovyet yenilgisiyle karşılaştırıldığında, başarısını açıklar. Böylece, işçi-köylü ittifakının –bugüne dek sarsılmadan ayakta kalan bir ittifak– ve Bölüm I'de tahlil edilen türden bir sosyalist gelişmenin temeli atıldı.

ÇKP, Sovyet deneyiminin önerdiği gelişme modeline bir alternatif bilmiyordu. Bu nedenle, SSCB'nin öncülük ettiği bürokratik ve merkezi planlama biçimini Çin topraklarında yeniden üretti (aslında Çin'in ilk Beş Yıllık Planının hazırlanmasından Sovyet uzmanları sorumluydu). Bu planlama sisteminin tipik özelliklerinden birincisi, donatım ve ham maddelerin işletmelere idari yöntemlerle tahsis edilmesi ve ikincisi; tepede uzmanlarca ayrıntılı olarak hazırlanan üretim planının aşağıya dayatılmasıdır.

Kırla kent arasında eşit değişim ilkesine Çin'de yinede saygı gösterildi; sanayileşmeyi desteklemek için köylülüğe haraç uygulanmadı. Dahası, ücret merdiveni aşırı yüksek değildi ve Yenan'ın eşitlikçi

ruhu, yeni kurtarılmış kentlere getirilen örgütlenme ve işletme sisteminin içine işlemişti.

Bu yönelimin çelişmeli sonuçları, gerçek sosyalist unsurlarca yoğrulmuş bürokratik merkezi planlama sisteminin sınırlılığına işaret eder. Mao, "on büyük ilişki"de gerek bu noktayı gerekse bu modele bağlanmanın zorunlu sonucu olan tehlikeleri, yani işçi-köylü ittifakının bozulması tehlikesini belirtir. Sosyalizmin inşasının, işçilerin, kadroların ve partinin ortak işi olduğunu vurgulayan Anshan talimatı 196O'ta yayımlandı. Buna karşılık, Sovyetler, özü "her şeye kadrolar karar verir" olan Magnitorsk yaklaşımını getirdiler.

Çin-Sovyet çatışmasının sıcaklığında ve şiddetli fabrika gereç tartışmasından sonra açıklanan Anshan talimatı, devrim sonrası toplumun ana konularına değiniyordu: Sosyalizm nedir? Bu, ekonomi ve idari sisteminin örgütlenme ve yönetilmesinde neyi ifade eder? Beş temel ilke geliştirdi: a) Siyaset ekonomiden önce gelir- siyaset "kumanda" etmelidir; b) ekonomik yaşamı örgütlemek, teknik kadroların değil partinin sorumluluğudur; c) genel ve özel hedeflerin tanımında kitlelerin müdahalesi yaşamsal önem taşır; d) kadrolar üretime katılmalıdır; e) işçiler, yönetim ve teknolojiyi geliştirmeye katılmalıdır. Sosyalist yolda herhangi bir ilerlemenin; kırla kent arasında eşit değişim, az basamaklı bir ücret merdiveni, sürekli yükselen bir tüketim düzeyiyle titizlikle denetlenen birikim programı arasındaki dinamik denge; bölgelerarası eşitsizliklerin azaltılması demek olduğunu Mao daha 1956'da vurguluyordu.

1957-1966 dönemi. Bu on yıl boyunca Çinliler, Sovyetlerden esinledikleri modelin kendilerini sürüklediği çıkmaz sokaktan kurtuluş yolu aradılar. İlk girişim, 1957'deki Yüz Çiçek Açsın Hareketi, demokrasinin sınırlarını genişletmeye çalıştı. Birden ortaya çıkan antisosyalist eleştiriler karşı devrimci bulundu –kuşkusuz hatalı olarak– ve tüm girişim böylece silinip süpürüldü.

Bu geri adımın hemen ardından, 1958'de Büyük İleri Atılım başlatıldı. Bu kampanyanın hedeflerinin –tahıl ve çelik üretimini birkaç yıl içinde ikiye katlamak– gerçekçi olmadığı tartışma götürmez. Ama, kampanyanın bol bol ekonomik romantizm türü hayallerine kar-

şın, sağlıklı bir yanı da vardı. Kitle inisiyatifi çağrısı, bürokratik merkezi plan sistemini sarstı. Apaçık akılsızca girişimlerin bile iyi bir yanı vardı; örneğin, her komünü çelik üreten bir ocakla donatmak kesinlikle bir hataydı ama Çinliler, süreç içinde en geri bölgelere modern teknolojinin bazı unsurlarını sokmayı becerdiler.

Köylü örgütü, komünlerdeki önemli yenilik de büyük İleri Atılım yıllarının bir ürünüydü. Kırsal üretim ondan sonra üç düzeyde örgütlendi: a) Doğal köye ya da onun alt birimine denk düşen ve tipik tarım üretim araçlarının (basit gereçler yük hayvanı) sorumluluğunu taşıyan üretim ekibi; b) üretim ekiplerinin daha modern üretim araçlarından (makina) yararlanmasını sağlayan tugaylar; c) küçük sanayi (tarım ürünleri işleyen, küçük araç-gereç imal eden, küçük inşaat projeleri gibi) işleten, temel hizmetleri gören ve yönetim ağını denetleyen komünler. Komün sistemi böylece, tarımsal üretimi, tamamlayıcı sanayi üretimini ve idareyi birleştirir; kısacası sosyalist kuruluşun simgesidir. Özelde, kırsal üretim aygıtı, şimdi, bürokrasiye ya da merkeziyetçiliğe aşırı muhtaç olmaksızın harekete geçirilebilir ve dahası, komün, tarımı ve temel hizmetleri koordine ederek tarımsal bir gelişme temelinde sanayileşme stratejisinin alçakgönüllü bir düzeyde de olsa somutlaştırır. Komün aslında, tarıma dayalı, işçileri denetiminde bir tarımsanayi üretim sisteminin omurgasıdır. Bu deney, meyva verecek mi, yoksa köylüler, Sovyetler Birliği'ndeki gibi, bürokrasiye mi bağımlı kılınacaklar? Bütün bunlar, halk kitlelerinin komün sistemine ne ölçüde güvendiğine bağlıdır.

Komün hareketinin başlangıcında üçkat örgütlenme sisteminin biçimleri üzerine sayısız ve çelişmeli kararlar alındı. İki vesileyle – komünler ilk örgütlendiğinde ve daha sonra yeniden– tüm Çin toplumu "komün"leştirilmeye çalışıldı. Ama bu kritik önlemler, idari ve bürokratik askerileşme doğurdu: Aşağıdan hareket geçirildiği söylenen emekçi gücü aslında harekete zorlandı; paramiliter örgütler, baraka, kantin vb. her yerde öne çıktı. Bu yöntemlerin yararsızlığı kısa sürede görüldü; işçiler düş kırıklığına uğradı, yararsız projeler uygulandı ve kilit kesimlerde üretkenlik düştü. Kültür Devrimi sırasında (Kamboç-

ya'da Pol Pot iktidarı altında) bu hatalar aşırı noktalara vardı; kitlelerin gerçek gücünü üretimde pekiştirmek için hiçbir şey yapmadılar. Bu sapmanın taraftarları, toplumsal yaşam ve üretimden kopuk gençliğin desteğini aldılar ama işçiler son derece ihtiyatlı davradılar. Ayrıca, idari önlemlerin piyasanın yerini aldığı böyle bir anarşist merkezkaç sistem, merkeze karşı yerel otoritelerin iktidarını güçlendirmeye yöneldi ve böylece Çin'in feodal eğilimlerini besledi.

O zaman geliştirilen revizyonizm eleştirisinin eksikleri bu sapmayı açıklar; devlet burjuvazisinin iktidarının pekiştirilmesinde merkezi bürokratik planın rolü henüz kavramamıştı. Merkezkaç öz yönetim kurumları berraklaştıktan sonra bile merkezi plan sistemini değiştirme girişiminde bulunulmadı.

Bu çelişmeli durum, başlamış olan hoşnutsuzluğu bütünüyle açıklar. Sonra, özünde Cen Boda'nın 1957'deki yazısında önerdiği, tarımsal üretimin örgütsel sorumluluğunu ekiplerden komünlere devretmek için aceleci bir girişim yapıldı. Bu önerinin mantıksal sonucu kuşkusuz işçi-köylü ittifakını tehlikeye atmaktı. Ki, bu durum da, çelişmeli olarak, Çin plan sisteminin bürokratik ve merkezi yanına vurgulayacaktı. Ama sonunda böyle bir noktaya varmadı. 1959'dan itibaren kırsal politikadaki aşırılıklar düzeltildi ve temel birim olarak üretim ekibi yeniden kuruldu.

Çin'in *1960 ile 1963 yılları* arasında karşılaştığı zorluklar, kuşkusuz kısmen pervasız Büyük Atılım politikalarından kaynaklanıyordu. Ama daha belirleyici olan, 1960 yılında sovyet yardımının geri çekilmesi ve sonuç olarak, Çin önderliğini, hem Sovyetler Birliği (nükleer yardımın durdurulması, sınır çatışmasında Hindistan'ın desteklenmesi) ve hem de Amerika Birleşik Devletleri (Tayvan'daki temsilciliğine saldırı, Quemoy bombardımanı) ile karşı karşıya gelmeye zorlanan tecritti. Kırsal politikada, yukarıda sözü edilen reformları uygulanmasıyla ülke içi ekonomide denge hızla yeniden kurulduğu için merkezi plan yapısı bozulmadan olduğu gibi kaldı.

Anshan Talimatının uygulanmasının neden o kadar zor olduğu, Büyük Atılım sonrası düzeltmenin bu eksikliği ile açıklanabilir; işçi denetimi ile idari planlama birbirine zıttır. Buna, sayısız kadronun Ta-

limatın ruhuna pasif –ve belki aktif– muhalefetini de eklemeliyiz. Merkezi planlamaya kapsamlı bir alternatif yaratılamadığı için Sosyalist Eğitim Hareketi de az çok ölü doğdu.

Mayıs 1966-Ekim 1976 dönemi: Kültür Devrimi ve o doğrultudaki politikalar, radikal değişikliklere (merkezkaç sistem ve işçi iktidarı) sözümona karşı çıkan parti üye ve kadrolarının gerici bloğunu - "Karargâh"- hedefledi. Kısmen haklı olan bu saldırının, merkezi idari planlamaya alternatif getirmediği için dayanıklı sonuçlar yaratamadığı, sonradan bakıldığında açıkça görülür. Bu dönemin hemen göze çarpan çelişkilerinden biri, kitle inisiyatifi çağrısının döne döne yapılması ama gerçeği kavramalarını engelleyen bir sisteme hapsedildikleri için kitlelerin etkili bir biçimde hareket edememesiydi. Bu koşullarda Kültür Devrimi, ancak yozlaştırılarak bir dizi yanıltıcı mücadelelere ve son tahlilde, komünizmi tepeden inme getirmek isteyen bürokratik girişimlere dönüştürülebilirdi, başka bir şey olamazdı.

Ekonomik yönetimi ekip düzeyinden komün düzeyine aktarmak için bir kez daha alelacele tertipler tezgahlandı. Ve tertipler bir kez daha tam zamanında boşa çıkarıldı; onarılamaz zararlar olmadı.,

Varolan revizyonizm eleştirisinin eksikleri ve bürokratik plan ile birleşen bu yanıltıcı mücadeleler, yerel güç sahiplerine belli bir otoriteyi ele geçirme olanağı sağladı. Böylece, Çin'in feodal geleneklerine yeni bir yaşam öpücüğü verildi. Lin Biao'nun sergilenmesinden sonra SSCB'ye sığınmak istemesi, bu hareketin devrimci niyetleri ve "Stalinist" yöntemleri dikkate alınırsa belki de şaşırtıcı değildir. Bu dönemin tüm hatalarına ve yetersizliklerine karşın işçi-köylü ittifakı bozulmadı. Çin siyasal önderliği, 1970'lerde iç mücadeleleri özendirmedi. Ama bürokratik merkezi plana bağlılığı ve piyasaya (yani değer, meta, meta değişim ilişkileri) karşı çıkışları her zamanki gibi sarsılmaz bir sağlamlıktaydı. Ama böyle bir yönelim, halk kitlelerinin ekonomiyi ilerici bir biçimde yönetmesini engeller.

3. Özet olarak, tüm 1949-1976 dönemi boyunca, sosyalist eğilimle onun gelişmesini frenlemeye çabalayan eğilimler arasında tekrar tekrar çatışmalar oldu. Sosyalist eğilim, a) Çin işçi kitleleri, b) bu kitle-

lere öncülük eden Komünist Parti, c) devlet'in (daha az ölçüde de olsa) aktif sosyopolitik rolünün bir yansımasıydı. Çatışan eğilimler, burada dört tanesini vurgulayacağımız pek çok olgudan kaynaklanır.

Devletin gerekliliği. Ulusların ve devlet sisteminin olmadığı bir dünyaya geçiş dönemi boyunca devlet var olacaktır; ve özünde, aracı olduğu toplumsal sınıflardan görece bir özerkliği vardır. Komünist bir toplumun pratik bir gerçeklik haline geldiği, hâlâ çok uzak bir gelecekteki güne değin, hakimiyet ve sömürü sistemlerini yeniden kurmak için tekrar tekrar çaba gösterileceğini bugünden söyleyebiliriz. Kısacası, devrim öncesi sınıfların kalıntılarına karşı mücadeleye indirgenemeyecek olan sınıf mücadelesi, ancak komünizm geldikten sonra bitecektir.

Revizyonizme karşı mücadelenin dış kökenleri. Devrim sonrası toplumda sınıf mücadelesi ve onunla birlikte revizyonizm tehlikesi konusunda Çin komünistlerini bilinçlendiren şey iç gelişmeler değildi. Daha çok SSCB'deki olaylar (Sovyet devletinin baskı ve sömürü aracına dönüştürülmesi gibi) ve Sovyet dış politikası (Sovyetlerin Çin'e tahakküm etme ve uluslararası arenada egemenlik kazanma çabaları) bu bilinci etkiledi.

Çinliler, SSCB'deki bürokratik merkezi plan sistemi ile Sovyet devletinin sömürücü karakteri arasındaki bağı, ancak son yıllarda kavradılar. 1930'lardaki Sovyet düşüncesinin tipik örneği olan sol ve Stalinist şaşkınlık egemen olduğu sürece Çinliler, planın merkezileştirilmesini ve piyasa ilişkilerininin ortadan kaldırılmasını birincil öncelik olarak koydular. Ama böyle bir planlama, ÇKP'nin özendirdiği halk kitlelerinin inisiyatifini ve siyasal müdahalesinin etkisini --çelişkili olarak– azalttı.

Halk bilincinin eşitsiz gelişimi. İşçi ve köylü kitlelerinin "içgüdüsel bir biçimde" komünist ya da demokrat oldukları ya da sosyalist bir ekonomiyi örgütlemenin en etkili yolunun "doğal olarak" bilincinde oldukları idealist bir efsanedir. Yabancı emperyalizme ve yerli feodal ve komprador sömürücü sınıflara karşı muhalefeti- Çinli işçi ve köylüler başlangıçta bu amaçlar çevresinde birleştiler- kapsamlı bir komünist bilince dönüştürmek, özellikle Çin halkını, bin yıllık feodal

geçmişinden henüz bir kuşak bile ayırmazken, karmaşık bir iştir. Bu dönüşüm, ancak kitlelerin ekonomiyi ve devleti yönetme yönünde pratik girişimlerinde ortaya çıkan çelişmeleri yendikleri, adım adım gelişen bir süreçte olasıdır. Bu bilinç, tanımı gereği soyut olan eğitimle kazanılamaz. Bu olgu, ilk itici gücün, bu sürecin her aşamasında neden yukarıdan geldiğini ve uzun bir süre daha böyle olacağını açıklar. Bu söylediğimiz, yalnız Çin için değil, komünist topluma dönüşümün uzun yoluna girmiş tüm ülkeler için geçerlidir. Gelişmiş kapitalist ülkeler, artık feodal geleneklerin ağırlığı altında ezilmezler ama onlara hayat veren ideoloji ve toplumsal pratikler de bir o kadar korkunç ve gericidir.

Üretici güçlerin geliştiği ulusal ve uluslararası ortam. Dünya ölçeğinde eşitsiz gelişim nedeniyle kapitalist sistemden ilk kopmalar geri ülkelerde oldu. Üretici güçlerin geliştirilmesi bu ülkelerde nesnel bir gerçekliktir; ulusal bağımsızlığı başka nasıl koruyabilirler ve halkın tüketim gereksinimlerini nasıl karşılayabilirler? Ama kapitalizme geri dönüş ve/veya Sovyet tipi bürokratik yöntemler, ölümcül ve inatçı hayallerin tersine, gelişmeyi hızlandırmayacaktır, en iyi olasılıkla onu çarpıklaştırmayacaktır.

1949-1976 dönemi sayıları bu temelde incelenirse, üç nedenle esas olarak olumlu olduğu sonucuna varabiliriz. Birincisi; Çin politikasındaki bu iniş çıkış ve sapmalara karşın, işçi-köylü ittifakı sağlam kalabildi. Büyük İleri Atılım ve Kültür Devriminin sert denemeleri bile ona onarılmaz ölçüde zarar vermedi. Temel emek birikimi hâlâ üretim ekibidir ve devlet, köylülüğe ne gönüllü ne zorunlu; ne aynî ne de vahşi haraç yüklemedi. Sanayi ve hizmet kesiminde ücret merdiveni görece eşitlikçidir, asgari ücret yeterlidir ve işçiler emek sürecini bir ölçüde denetlerler. İkincisi; tüm bunların sonucu olarak, devlet, işçi ve köylü devleti niteliğini korumuştur. Bu açıdan, "kadroların çoğu iyidir" yargısına katılıyoruz. Çin'in devrim sonrası tarihinin hiçbir aşamasında devlet, Sovyet tipi polis diktatörlüğü gibi yozlaşmadı. Kuşkusuz, feodal ve burjuva düşüncelerin serpilip gelişeceği korkusuyla demokrasi pratikleri kösteklendi. Çeşitli zamanlarda, mücadelede vahşi yöntemler uygulandı. Ama bu kötü tutumlar genelleşip sistem-

leşmedi; devletin niteliği dönüştürülmedi. Son olarak Çin son otuz yılda, ulusal özerkliğini koruma ve pekiştirmede başarılı oldu. Ciddi boyutlardaki savunma kapasitesi ve bir ağırlığı olan uluslararası konumu, şimdi sahip olduğu –ve dış yardımsız inşa ettiği– geniş kapsamlı sanayi sistemine dayanıyor. Çin, şimdi, sosyalist özüyle bütünüyle uyuşmayan teknoloji ithal edebilir. Ve ülke, bu dışalımları kendi bünyesinde eriterek üretici güçlerin daha da gelişmesinin temelini atabilir.

Bu başarılar bağlamında, bugünkü önderliğin, geçmişteki suistimal, hata ve eksiklikleri şiddetle sergilemesi, laf olarak alınsalar da (ki öyle olduğu kesin değil), pek ciddi görünmüyor. ÇKP'nin, bazı hedeflerini saptarken bir tür ekonomik romantizme düşdüğünden kuşkumuz yok. Kendine güven ilkesinin, uygulamada akıl dışı bir aşırılığa vardırıldığından da eminiz. Akla iki örnek geliyor: a) eyaletlerin kendine yeterliliği, askeri zorunluluklar ve aşırı merkeziyetçilik tehlikesiyle haklı gösterildiği için, Çin politikasında hâlâ güçlü bir etkisi olan feodal alışkanlıkları ve düşünce tarzını özendirir; b) kendi üretim araçlarını imal etmek, fabrikalar için pahalı ve savurgan bir yol olabilir. Ama bu süreç, teknik beceri kazanmayı da hızlandırır.

Sözünü ettiğimiz hatalardan daha önemlisi, yönetim ve demokrasi alanındaki eksikliklerdir. Kitle inisiyatifi çağrısı ile anlamlı bir kitlesel müdahale ve denetimi engelleyen türden bir planlama arasında 1949'dan beri gerçek bir çelişme olmuştur. Bu çelişmenin çözümü için öncelikle üretim birimleri arasında mal değişimi yasağını kaldırılması gerekir. Ama bu gereklilik, ancak Sovyet revizyonizminin özü kavrandığı ve değer, meta ve meta ilişkileri konusundaki dogmatik formüller ortadan kaldırıldığı zaman görülebilir.

Dahası, gerçek demokratik pratikler bu son otuz yılda sınırlıdır. Bunu a) İşçi hareketinin; Leninizmin ve Sovyet deneyinin mirası, b) burjuva demokrasisinin tek yanlı olumsuz değerlendirilmesi ve c) yanlış devlet ve parti kavramları ile açıklayabiliriz. Daha önceki demokrasilerin doğasında var olan tehlikeler, bazı noktalarda gerçekten büyüktür. Örneğin, Kültür Devrimi arifesinde, devlet ve parti kesinlikle olumsuz yönde ilerlerken durum böyleydi. Saldırı fazla genelleştirilmiş olabilir ama yine de sağlıklı bir tepki üretti. Öte yandan, yarattığı

siyasal boşluğu dolduran güçlerin bazıları, belki de yerini aldıkları güçlerden daha zararlıydılar. Bir yanda demokrasi istediği ve demokrasi gerekliliği ile öte yandan pratikteki zorlamalar arasındaki çelişmenin üstesinden gelmek için bazı temel kavramlar, örneğin Leninizm, yeniden ele alındı.

III. Çin, Sovyet ve Üçüncü Dünya Gelişmelerinin Bir Karşılaştırması

1. René Dumont bir kez şöyle bir gözlem yaptı: "Bangladeş'ten bakıldığı zaman Çin ne kadar güzel". Buna şunu ekleyebiliriz: Hong Kong, Seul, Sao Paulo, hatta Moskova'dan bakıldığı zaman da. Çünkü Dünya Bankası istatistiklerine göre (Bkz. *Tablo 30)*, Çin'in büyüme hızı, 1950-1975 arasında tüm dünyada en çarpıcı olanıdır. Dünya Bankası, 1960-1974 dönemi için kişi başına yıllık büyüme yüzdelerini şöyle vermektedir:

Çin	5.2
Hindistan	1.1
Pakistan	1.4
Bangladeş	–0.5
SSCB	3.8
ABD	2.9

2. Çin gelişme deneyiminin sürekliliği, Sovyetler Birliği'nde olup bitene bütünüyle zıttır. SB'de, örneğin 1930'larda, Yeni Ekonomik Program (NEP) birdenbire küpeşteden atılıp tarımda kolektifleştirme yukarıdan zorla dayatıldığı zaman gerçek bir dönüm noktasından söz etmek uygundur. Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen iç savaştan sonra üretim baş aşağı gidince Sovyet ekonomisine kargaşa egemen oldu.

Tablo 30

	Kişi başına GSMH (1974 Dolar)		Kişi başına GSMH büyüme hızı
Ülke	1950	1975	1950-1975
Çin	113	320	4.2
Üçüncü Dünya ülkeleri (Çin hariç)	187	400	3.0
Afrika	170	308	2.4
Latin Amerika	495	944	2.6
Hindistan	95	139	1.5
Fildişi Sahili	283	460	2.0
Güney Kore	146	504	5.1
Hong Kong	470	1584	5.0
Irak	384	1321	5.1
Brezilya	373	927	3.7
Gelişmiş ülkeler	2378	5238	3.2
ABD	3954	6495	2.0
Yugoslavya	429	1364	4.7

İşçi-köylü ittifakına dayanan NEP, bu felaketi hayli hızlı bir biçimde tersine çevirdi: 1927'de üretim düzeyi 1913 düzeyine ulaştı. İşçilerin ve özellikle köylülerin (toprak reformunun meyvalarını toplayan) ortalama geliri ise 1913'ün çok üzerindeydi. Kentsel ve kırsal gelişme arasındaki dengesizlik -kapitalist gelişmeye özgü bir eşitsizlik- düzeltmeye girişildi. Gerçekten de tarım ile ağır ve hafif sanayi, 1920'lerin sonunda denge noktasına ulaştılar ve büyüme hızları sağlıklı ve istikrarlıydı.

Ama çok geçmeden ciddi sorunlar baş gösterdi. Köylüler Ekim

Devrimiyle kazandıkları küçük tarla parçalarına sımsıkı hapsedildiler. Kırlık bölgelerde kapitalist farklılaşma tehlikesi çok ciddiydi. Ama bu tehlikeyi gidermek için gerekli önlemler alınırsa bu kez de tarımda büyüme hızı düşebilirdi. Yani kısır döngü tamamdı: Halkın yaşam düzeyi ve savunma kapasitesinin iyileştirilmesi, sanayide büyümeye bağımlı kılındı. Öte yandan sanayide büyüme, tarımda üretkenliğin gelişmesine bağlıydı. Ama tarımda üretkenliğin artması, kırlık bölgelerde sınıf farklılıklarının daha da vurgulanması ile el ele gidecekti. Bu yolun tek alternatifi, sanayileşmeyi finanse etmek için köylülüğü zorla haraca bağlamaktı.

Ne kadar tehlikeli olduğu eninde sonunda ortaya çıkan bir tartışmadan sonra Sovyet önderliği bu son alternatifi benimsedi.

Bu yaklaşımda üstü kapalı ifade edilen üretim sistemi –kolhozlar, besin maddelerinin emirle ve gerçek değerinin altında teslim edilmesini sağlayan sistem, kooperatiflerin devletin yönettiği Makina-Traktör İstasyonlarının (MTİ) emrine verilmesi, vb.–

Sovyet ekonomisinin gelişme tarzını ve hızını sonraki yirmi yıl boyunca (yani, Kruşçev 1950'lerde reformlarını başlatana değin) belirledi.

Sovyet ekonomisinin gelişiminin karakteristik özellikleri şimdi iyice biliniyor: 1930'larda muazzam ekstansif sınaî büyüme , sonra 1950'lerde yeniden inşanın tamamlanmasından sonra tarımda durgunluk; böylece yılda ortalama yüzde 7 genel büyüme hızı; halkın yaşam düzeyinde durgunluk ve hatta kötüleşme (Kent işçileri ancak 1960'ta 1927 tüketim düzeyine ulaşabildiler. Köylülerin bu düzeye ulaşabilmesi için bir on yıl daha geçmesi gerekti).

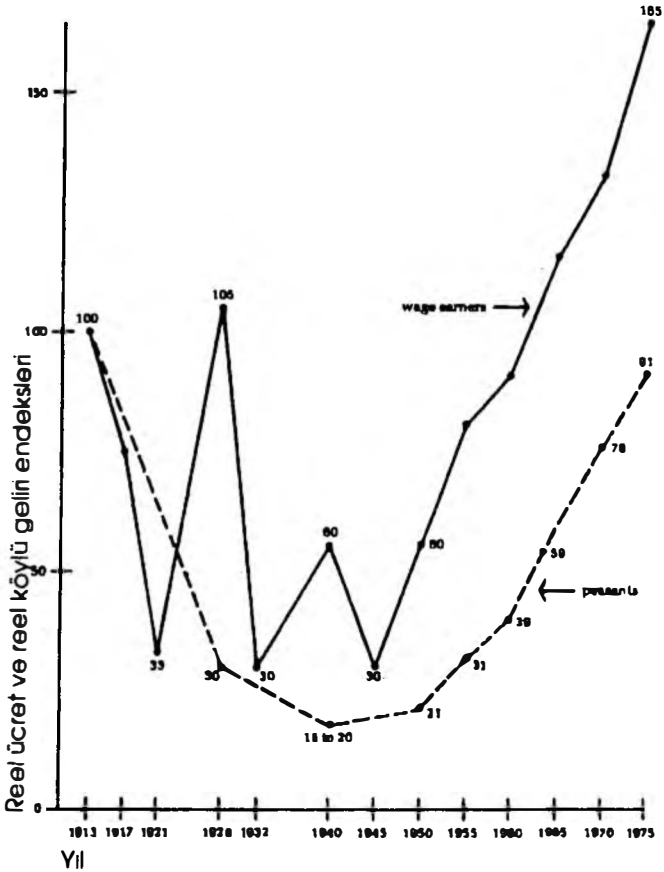
Jovan Pavlevski'nin 1917 ile 1980 arasında Sovyet yaşam düzeyine ilişkin çalışması bu gelişmeyi, Sovyet işçi ve köylülerinin karşılaştırmalı gerçek gelirleriyle belgeliyor. [9] Bu çalışmadan alınan *Şekil 3,* bu gelişme modeliyle Çin modeli arasındaki temel ayrılıkları gösteriyor.

Sovyet gelişmesinin üçüncü dönemi 1960'larda başladı. MTİ tasfiye edildi ve kolhozlar yeniden gruplandırılarak makina ve traktörlerin sorumluluğu kolhozlara verildi. Devlet tarafından talep edilen besin maddelerinin fiyatları yeniden gözden geçirilerek artırıldı. İşçi ve köylülerin gerçek gelirleri daha istikrarlı bir biçimde yükseldi.

9 Jovan Pavlevski, "Le niveau de vie en URES de 1917 à 1980," *Economica*, 1975.

Ama gerçek büyüme düşüktü; Dünya Bankası'na göre, Sovyet ulusal ürününün kişi başına yıllık büyüme hızı, 1960 ile 1974 arasında yüzde 3.8 idi (aynı kaynağa göre Çin 'de yüzde 5.2). İşçi gerçek gelir-

Şekil 3
SSC'de gerçek gelirlerin gelişimi
1913-1975

lerindeki artış daha da düşüktü: Kişi başına ürün ile kişi başına gerçek gelir arasındaki oran 1950-1955 döneminde 1.36; 1955-1960'ta 1.31; 1960-1965'te 1.43; 1965-1970'te 1.15 ve 1970-1975'te 1.03 idi. Yani, gerçekleşen düşük düzeydeki büyüme bile 1970'e değin halkın tüketim düzeyini yükseltmeye değil, daha çok temel yatırımlara ve askeri harcamalara ayrıldı.[10] Bu yatırımların yapılmasıyla artıdeğerden iyi yararlanılıp yararlanılmadığı tartışmalıdır. 1950-1970 döneminde, GSUH'da yüzde 7.6 büyüme hızına karşılık sabit sermayenin büyüme hızı yüzde 8.8 idi. Dünyanın her yerinde -Çin dahil- bu oran tersinedir. Öte yandan köylü kitlelerin ödediği vergi kesinlikle arttığı için ortalama işçi geliriyle köylü geliri arasındaki fark büyüdü: 1913'te oran 2'ye 1, 1975'te ise 2.5'e 1 oldu.

Çin'deki ekonomik büyüme, 1960'dan beri Sovyetler Birliği'ndekinden daha çarpıcıdır. Sovyetler, zorla sanayileşmeyi seçtikleri için elbette 1930 ve 1950'lerde olağandışı büyüme hızları kaydettiler (tarım üretiminde felaket bir gerilemeye karşın). Tahminler yüzde 7'ye kadar çıkıyor.[11]

Ama bu büyüme daha başlangıçta çarpıklaştığı için normal olarak beklenen kartopu etkisi gerçekleşmedi. Bunun yerine, ekonomi kendini, çıkış yolu hâlâ bulunamayan bir çıkmazda buldu. Sovyet ekonomisinin, 1930 ve 1950'lerin ekstansif birikimini entansif birikime dönüştürmedeki yeteneksizliği, tüm sistemi sürekli kriz durumuna soktu. Doğu Avrupa ülkeleri, aynı zorluklarla karşılaştılar. Yalnız Yugoslavya -Dünya Bankasına göre, 1960-1974 döneminde yıllık büyüme hızı yüzde 5.9'du. Çin'e benzer bir yolda ilerliyor.

Çin'de nüfusun aşırı yoğun olduğu tarım kesiminden çok büyük handikapı da hesaba katılırsa tarihsel kayıtlar daha da Çin'in lehine bir sonuç verir. Bürokratik tarım politikasınının, benzer doğal ve ta-

10 Jovan Pavlevski, "Le niveau de vie en URES de 1917 à 1980," *Economica*, 1975., s.167.

11 Sovyetler Birliği ve başka yerlerdeki ekonomik büyüme ve planlamaya ilişkin araştırmalar konusunda bakınız örneğin Abram Bergson, *Planning and Productivity Under Soviet Socialism* (New York, Columbia University Press, 1968), *Productivity and Social System; the Ussr and the West* (Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1978), ve *The Economics of Soviet Planning* (1964; Westport, Conn: Greenwood Press, 1976), Wassily Leontief, *The Structure of the American Economy 1919-1939*, ikinci baskı, (1951, Whize Plains, N.Y. : M.E.Sharpe,1976) ve *Essays in Economics: Theories, Facts, and Policies* (White Plains, N.Y. : M.E.Sharpe, 1978).

rihsel koşullarda başarısızlığa uğradığı Vietnam, bunun tersinin kanıtıdır. Çin'in tersine, Hindistan'daki orta düzeydeki büyümeye ve SSCB'de ortalama büyümeye gelir dağılımındaki kötüleşmeler ve eşitsizlikler eşlik etti.

3. Çin ve Hindistan'ın gelişme stratejileri, öğretici bir karşılaştırma yapmaya yarıyor. Önce tarıma bakalım. Kişi başına kullanılabilir toprak alanı Hindistan'da Çin'den hep yüzde 70 daha fazla olduğu halde (Hindistan'da kişi başına kullanılabilir toprak 1950 ile 1975 arasında 0.33 hektardan 0.23 hektara düştü; Çin'deki sayılar ise 0.19 ve 0.13'tür) kişi başına tahıl üretimi Hindistan'da bağımsızlıktan bu yana 25 yılda sadece yüzde 21 (144 kilodan 185 kiloya) artarken Çin'de aynı dönemde yüzde 31 (197 kilodan 264 kiloya) yükseldi. Enerjide, kişi başına elektrik üretimi Çin'de 1950-1975 arası 16 kat (8.5 kilovattan 132.7 kilovata) artarken Hindistan'da aynı dönemde 8 kat (14.6 kilovattan 114.8 kilovata) yükseldi; kişi basına kömür üretimi Çin'de 25 yılda 6 kat (1950'de 81 kilovat, 1975'te 478 kilovat), Hindistan'da ise sadece 1.6 kat (1950'de 91 kilovat, 1975'te 149) arttı. Son olarak, çelikte kişi başına üretim Çin'de 1950-1975 yıllarında 31 kat (0,7 kilodan 21.9 kiloya), Hindistan'da ise sadece 3 kat (2.8'den 8.1 kiloya), yükseldi. Çin, 1950'de Hindistan'dan daha geriydi. Bugün Çinliler, Çin'i Hindistan'la karşılaştırmak için herhangi bir neden görmüyorlar.

Çin'in elde ettiği sonuçlar kapitalizmin Üçüncü Dünya'daki başarı masallarının en şaşaalısını bile geride bırakır. Bu deneyimlerin çevre kapitalist gelişmelerdeki temelleri, Çin'deki kadar sağlam da değildir. Dünya Bankası, 1960-1974 dönemi için şu büyüme hızlarını veriyor: Brezilya yüzde 6.9 ; Meksika yüzde 6.7; Tayvan yüzde 9.4; Hong Kong yüzde 8.8; Güney Kore yüzde 7.2. Bunların hiçbiri Çin'in kaydettiği büyüme hızından çok yüksek değildir. Öte yandan Çin, bu büyüme hızına ulaşmak için ulusal bağımsızlığından ya da emekçi halkın maddi refahından ödün vermiyor.

4. Çin ve Sovyet deneyimlerinin karşılaştırılması, üretici güçlerin geliştirilmesinde Maocu sosyalist stratejinin revizyonist devletçi strateji karşısındaki üstünlüğünü ortaya sermektedir. Çin deneyimini Kuzey Kore, Vietnam ve Küba deneyimleriyle karşılaştıralım.

Kuzey Kore'nin büyüme bilançosu, bu ülkeyi, Çin'le birlikte, salt sosyalist dünyanın değil, aynı zamanda azgelişmiş dünyanın ve tüm dünyanın en ön sıralarına oturtur. Ellen Brun ve Jacques Hersh, bu dikkat çekici başarının politikalarını belgelerler.[12] Az tanınan bu ülke, elbette bir dizi tarihsel ve siyasal avantajı kullanabildi. Ama bu avantajlar, Japon sömürgeciliğinin mirasından dikkatle ayırdedilmelidir. Japonya, Kore'yi, metropole tarım ürünleri sevkiyatçısı konumuna indirgedi. Japon sömürgecileri, en iyi düz topraklara el koyarak büyük çiftlikler kurdular. O güne dek kendine yeterli olan köylülük, ilkel tarım ekonomisi kuracağı dağlık bölgelere sürüldü. Kore, 1930-1935 döneminde ancak bu aşırı koşullarda pirinç üretiminin yaklaşık yarısını ihraç edebildi. Kişi başına pirinç üretim endeksi 1915'te 100 alınırsa, 1930-1935 döneminde 56'ya düştü. Kore'nin sanayi alt yatırımı İkinci Dünya Savaşı sona erdiği sırada Fransız Hindiçini kadar geriydi.

Vietnam gibi Kore de belli siyasal avantajlara sahipti. Uzun bir tarihsel geleneği olan *(Hangul* fonetik elyazması, onbeşinci yüzyıla tarih düşer), küçük ve homojen bir ulustu. 1860-1870 arasında Konfiçyus karşıtı reform hareketi başlatıldı. Ama Çin'deki Taiping İsyanlarıyla* büyük benzerlik taşıyan 1894 köylü ayaklanması karşısında bu reform hareketi çöktü. Bu olaylar dizisi Japon müdahalesini hazırladı. Vietnam'da olduğu gibi; Kore'de de, komünistleri birleştiren ve onlara parti kurmaları için esin veren, ulusal kurtuluş amacı ile köylü devrimi ikizleriydi. Her iki ülkede, partinin bu iki mücadeleyi birleştirme yeteğeği, nihai zaferinin de temelini oluşturdu. Örneğin, Kore İşçi Partisi (KİP), bu nedenle 1937'de –1925'te kurulmasından sadece 12 yıl sonra– gerilla savaşını örgütleyebildi ve Sovyet ve ABD orduları yarımadaya girmeden önce, 1945'te, gerçek bir devrimci halk rejimi kurabildi. 1946'da Taegu'daki ayaklanma,** daha sonra güney ku-

12 Ellen Brun ve Jacques Hersh, *Socialist Korea* (New York, Monthly Review Press, 1976).

* Taiping İsyanları(1850-1864) doğrudan yönetimdeki hanedan'ı hedef alıyordu. Hareketin amacı, eşitlikçi ve adil bir toplum kurmaktı. Tüm insanların eşitliği, toplumsal mülkiyet ve halkın askeri örgütlenmesi talep ediliyordu. On dört yıl süren isyanda 30 milyon kişi öldü. (Ç.N.)

** Güney Kore'de Komünistlerin Amerikan ordularına karşı ayaklanma 1500 kişi tutuklandı, 50 sivil ve 50 polis öldü. (Ç.N.)

şağını işgal eden Amerikalılar tarafından ezildi (o sıralarda Fransızlar Vietnam'da benzer biçimde karşı devrimci faaliyetlerle meşguldüler). Doğu Avrupa'daki durumun tersine, sosyalizm Kore'ye Kızıl Ordu tarafından getirilmedi.

Kore, Kore Savaşı (1950-1953) sırasında öylesine eşi görülmemiş bir yıkıma uğradı ki, 1954'teki Kuzey Vietnam'dan daha yoksuldu. Kuzey Kore, yine de dikkate değer bir büyüme temposu tutturmayı başardı. 1944 ile 1949 arasında zaten 1.4 kat artmış olan tarım üretimi, savaştan sonra yeniden istikrarlı bir biçimde yükselmeye başladı. Yıllık pirinç üretimi 1958'de 3.8 milyon tona ulaştı ve Kuzey Kore böylece besin maddelerinde kendine yeten bir ülke oldu. Halkın tüketim düzeyi de yeterli derecedeydi (kişi başına en az 200 kiloydu). Sanayinin büyümesi de aynı biçimde çarpıcıydı: Hafif sanayide üretim 1944 ile 1949 yılları arasında 3.4 kat ve 1949-1958'de 3.3 kat arttı. Ağır sanayi üretimi aynı dönemde 4.1 kat yükseldi. Sanayi kesiminde yıllık büyüme hızı 1958'den beri yüzde 10-14 oldu. *Tablo 31* 'deki istatistikler, sonuçların olağanüstü olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 31

	1944	1976
Kuzey Kore'de sanayi üretimi		
Elektrik (milyon kilovat)	8.1	28
Kömür (milyon ton)	5.7	50
Çelik(milyon ton)	0.16	3.9
Gübre (milyon ton)	0.5	2.9
Çimento(milyon ton)	0.9	7.7

Kuzey Kore, tarım kesiminde başlangıçta çok büyük engellerle karşı karşıyaydı. Ülke toprağının tam yüzde 80'i dağlardan oluşmaktadır ve ülke bölünmeden önce Kuzey, toplam pirinç üretiminin sadece yüzde 25'ini gerçekleştiriyordu. Ama tarım reformundaki her adım olumlu sonuç verdi: Rant 1945'te ürünün yüzde 30'una düşürüldü.

1946'da eşitlikçi bir toprak reformu yapılarak her aileye beş çongbo (yaklaşık beş hektar) toprak verildi (o zamana dek toprak sahiplerinin yüzde 4'ü toprağın yüzde 60'nı elinde tutuyordu ve yoksul köylülerin yüzde 60'ı toprağın sadece yüzde 5.6'sına sahipti). Toprak 1953 ile 1958 yılları arasında kolektifleştirildi ve sonra, yeni kurulan kooperatifler, ortalama 272 aileyi kapsayan birimler halinde yeniden örgütlendiler. Tarım üretimi, bu stratejinin her aşamasında arttı ve yavaş yavaş teknolojik yenilikler getirildi. Sulanan toprak alanı 1946'da 387.000 Çongbo'dan 1960'ta 509.000 ve 1970'te 700.000 çongboya yükseldi.

Yankı yaratan bu başarının sırrını anlamak zor değil. Köylülüğe hiçbir zaman dayanılmaz ölçüde ağır vergi konmadı. Tersine, sanayi kesimi tarımsal büyümeyi desteklemiş gibi. Kooperatiflerin yüzde 25 ayni vergi ödemedikleri istisnai düzenlemede, piyasaya verilen artı ürün (kişi başına 200 kilo ayrıldıktan sonra kalan ürün), kilosu 60 wona devlete satılıyordu ve aynı ürün, kentlerde 0.08 won fiyatla yeniden satılıyordu. Kırsal kesime uygulanan bu fiyat farkının ortaya koyduğu sübvansiyon, vergiden daha fazlaydı. Tarımsal üretimi artırmak amacıyla büyük ölçüde kolektif özendiricilere başvuruldu; "köylü bireyselliği"ne ayrıcalık tanımanın gereksizliği ortaya çıktı. Özel tarlalar son derece küçüktür (30-50 metre). Özellikle SSCB'deki özel tarlalara (toprağın yüzde 4'ü yıllık üretimin yüzde 20'sini sağlar) göre, hatta Çin ve Vietnama göre Kuzey Kore'de çok küçüktür. Kooperatif üyeleri, varolan makina ve traktörleri kullanmaya hiçbir zaman zorlanmadılar (Sovyetler Birliği'nde Makina Traktör İstasyonları örneğinin zıddı). Bu gelişmiş teknolojinin arzı, kırsal talebe göre belirlendi. Ayrıca, Kore İşçi Partisi, Sovyet modelinin açık-kapalı cesur eleştirisi bağlamında, tarımda zorunlu vergi düşüncesini bütünüyle reddetti.

Tarımdaki nüfusun hızla azalması (1946'da yüzde 74'ten 1970'te yüzde 30'a) ve hızlandırılmış sınai gelişme (kırla kent arasında eşit değişim ilkesini çiğnemeden), kırsal üretim ilişkilerinin bu dikkat çekici dönüşümünün yolunun izledi.

Sanayide Daean sistemi (adını, bu sistemin 1961'de ilk kez uygulandığı elektrik maddeleri fabrikasından aldı) geliştirildi. (Çin'deki)

Anshan Talimatında olduğu gibi, bu sistem de tek müdürün yerine seçilmiş bir işletme komitesi öneriyordu.

Kent ile kır ve işçi ile köylü arasındaki "büyük farklar"Kore'de Çin'den bile daha esaslı bir biçimde azaltılmıştır. Ücret merdiveni hâlâ bire dört olabilir. Köylü, işçi ve ücretli emekçilerin büyük çoğunluğunun aile geliri yaklaşık 150 won'dur (Kuzey Kore'de, ortalama iki aile üyesi gelir getiren bir işte çalışır). Dahası, kooperatiflerde görev yeri, devlet tarafından değil (SSCB ve Vietnam'da devlet tarafından), kooperatif üyelerinin kendilerince (Çin'de genellikle olduğu gibi) belirlenir.

Kuzey Kore'nin gelişme stratejisi önemli açılardan Çin'in stratejisine benzer. İki stratejinin aşamaları ve geliştirilen örgütsel birimler bile ortak yanlar taşır. Örneğin, Kuzey Kore'deki Chollima Hareketi* ile Büyük İleri Atılımı ya da Kore'deki ri (ekonomi işletmesi ile yönetimi üstlenen kırsal birim) ile Çin'deki komünü karşılaştırın. Ama Kuzey Koreliler, Çin stratejisini "kopye" etmediler. Bu deneyim özünde, Çin devriminin derslerini kendi bünyesine göre özümlemiş ve kuşkusuz bazı yönlerinden esinlenmiş olan yerli inisiyatiflerin ürünüdür.

Öte yandan, Kuzey Kore'nin çizgisinde birkaç farklı özellik de vardır. Sanayi planı, Kuzey Kore'de Çin'dekinden daha merkezkaçtır. Tüm Kuzey Kore, bir tek Çin eyaletinden bile daha küçüktür; ilçe ve bölge komitelerinin karar verme gücü daha fazladır. "Siyaset kumanda eder" ve "kitle çizgisi" ilkeleri, Kore'de birbirleriyle daha doğrudan ilintilidir. Toplam nüfusun yüzde 12'sinin üye olduğu Kore İşçi Partisi, ÇKP'den daha az seçkincidir.

Kuzey Kore gelişme modeline yol gösteren ilke, *Cuce* ya da kendine güven ilkesidir. İlk bakışta oldukça bayağı görünen bu ilkenin önemi, ortaya çıktığı tarihsel ortamda ele alındığı zaman açıkça anlaşılır. Kore'nin Yi imparatorluk sarayı, Çin, Rusya ve Japonya ile itti-

* Chollima hareketi (1958-1959) ile bürokratların yüzde 50'si işçi ordusuna katılmak zorunda kaldılar. İlk kez bu hareketle, başarılı işçiler ödüllendirilmeye başlandı. Bu hareketin sonunda üretimde büyük artış kaydedildi ama kalite düştü. Ayrıca, ekonomik dengeler de bozuldu çünkü ekonominin her kolu aynı yoğunlukta gelişmiyordu. Kesimlerarası kargaşa ve ödül sisteminin işçiler arasına soktuğu rekabet gibi olumsuz sonuçlar da eklenince kampanya sona erdirildi. (Ç.N.)

fak kurarak içteki zaaflarını gidermeye çalıştı ve böylece "büyük güçlere güven" *Sadae* ilkesini savundu. *Cuce,* Kore halkına özgüvenini yeniden kazandırmanın ve onu gelecek mücadelelere hazırlamanın bir yolu olarak görüldü. Kore İşçi Partisinin 1956'daki üçüncü kongresinde bir tartışma çıktı. "Kardeş" Sovyet delegeleri, *Cuce* ilkesini açıkça eleştirdiler ve Korelilere "uluslararası sosyalist işbölümüne katılmayı öğütlediler. KİP bunu reddetti ve önderi Kim İl Sung, Sovyet önerisinin gerçek amacını –Kore'nin ekonomik bağımsızlık kazanmasını engellemek– sergilemede hiç duraksamadı. Kore örneği, kendi gücüne dayanarak gelişmenin, küçük ve orta büyüklükteki ülkeler için de geçerli olduğunun altını çizer (Kore gelişmesinin kendine yeterli –otarşik– olmadığı, ithal etmek zorunda olduğu petrolden de –şimdi Çin'den alıyor– bellidir).

Kuzey Kore modeli kusursuz değildir. Kuzey Kore toplumunun bürokratikliği gözlemcilerin dikkatini çekiyor (elbette bu bürokrasi göreli etkindir ve örneğin Vietnam'dakinden çok daha şefkatlidir). Kişiye tapma tehlikesi, Kore'de başka yerlerden daha az ciddi değildir. Yine de, bu tapmanın, Sovyetler Birliği'nin maddi tehdidine ve Çin'den gelen ideolojik tehdide (özellikle Kültür Devrimi sırasında Korelileri Çin modelini hiç eleştirmeksizin benimsemeleri tehlikesi belirmişti) bir tepki olarak ürediğini anımsamak önemlidir. ama, Kore deneyiminin özellikle siyasal eksiklikleri dikkatimizi çekiyor. Kore, ileri sosyalist demokrasiyi gerçekleştirmeye Maoist Çin'den daha yakın değildir.

Herhalde, Kore'nin kuzey yarısındaki ekonomik gelişmeler, Güney'in kaydettiği gelişmeden daha iyidir. Güney'deki çok uluslu cennete övgüler düzen çok sayıda Dünya Bankası yayını, bu büyüme modelinin gizli tuzakları karşısında garip bir suskunluk içindedir.

Güney Kore, en başta, Kuzey Kore'nin tersine, yabancı teknoloji ve sermayeye aşırı ölçüde bağımlıdır. Ve bu bağımlılığın zamanla azaldığına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Tersine, yerli artıürünü çokuluslu şirketlere akıtan ekonomi politikasına kararlı bir biçimde dur denmediği sürece özerk bir ulusal birikim de olamaz. Kore iktisatçısı Kang Young Ji'nin işaret ettiği gibi, örgütlü enflasyon, ağır vergiler

ve ulusal kuruluşlar için sıkı kredi politikasından Güney Kore ekonomisi değil, çokuluslu şirketler yararlanmaktadır. Doğru; bazı Kore firmaları, süper kârlar arayışı içinde , örneğin Ortadoğu'da, tekellerle birleşerek artıürün darlığını gidermeye çalıştılar ama bu işte Korelilerin payına çok küçük bir ortaklık düşüyor.

Özet olarak, bu gelişme yolu, gittikçe artan bir toplumsal eşitsizlik yaratmaktadır. "Güney Kore modeli" hayranları (yani, "Growth with Redistribution" başlıklı Dünya Bankası raporunun yazarları), Güney Kore gelir yapısını öteki Asya ülkeleriyle karşılaştırarak kendi düşüncelerini gerekçelendiriyorlar ama Güney Kore modelinin eşitsizlikçiliğini görmezden geliyorlar. Savaştan sonra, köylülüğü yatıştırmak için uygulanan toprak reformuna -köylülük açık bir isyanın eşiğine gelmişti- karşın, kırsal bölgelerde mülkiyet ve zenginlik gittikçe belli ellede toplanıyor. Köylülüğün yüzde 36'sı, bir kez daha kiracılıkla idare eder duruma düştü. Gerçek ücretlerde durgunluk (en azından son işçi isyanına dek) ve köylü kitlelerin gerçek gelirindeki gerileme ile ulusal ekonomideki büyüme temposu karşılaştırılırsa, kapitalist gelişmeye tanık olan tüm çevre ülkeler gibi Güney Kore'de de derinleşen dışa bağımlılık ile büyüyen toplumsal eşitsizliğin el ele gittiği görülebilir. Buna karşılık Kuzey Kore'de büyüme temposu ile köylü ve kentli işçi gelirlerinde artış birbiriyle uyum içindedir.

Güney Kore halkının insanlığın ölüm çanını çalan bu gelişme modeline muhalefeti, Güney Kore'de birbirini izleyen diktatörlüklerin acımasız ve zayıf karakterini açıklar -birincisi, Mac Arthur'un dayattığı kukla Syngman Rhee ve sonra Japon tekelleri yeniden sahneye çıktıkları sırada, 1960'lardan itibaren Park Hun Yung ve Chun Doo Hwan Park'ın 1979'da suikasta uğramasından sonra Güney Korelilerin birden bire ortaya çıkan özerk ve demorkatik kapitalist gelişme isteklerinin sahipsiz mektup gibi ortada kalması, sosyalizm ile çevre kapitalizmi arasında üçüncü bir yol olmadığını doğrular.

Kuzey Kore'nin parlak ekonomik başarılarına göre Vietnam ve Küba'nın kazanımları gerçekten zayıftır. Vietnam toplumunun eleştirel ve berrak bir analizinin yapılmasını, belki de, Vietnam halkının bağımsızlık, ulusal birlik ve sosyalizm için verdiği otuz yıllık şanlı mücadelenin anısı engelledi. Ama gözlemciler, bağımsızlık sonrası

Kuzey Vietnam rejiminin, 1950 başlarında Macaristan'daki Matyas Rakosi polis devletine benzerliğini genellikle kabul ettiler. Kuşkusuz hiç kimse Vietnam'daki ekonomik felaketi yadsıyamaz. Kişi başına düşen besin maddesi oranı yaklaşık 60 kilo (Çin'de 180, Kore'de 200 kilo). Ve yalnız daha yüksek mevkideki kadrolar, uyuşturucu ve döviz kaçakçıları ile kirli işlere karışanların da içinde bulunduğu keyfi yerinde bir grup bu ölüm perhizini, serbest piyasadaki mallarla takviye edebilirdi.

Bununla birlikte, Kuzey Kore'nin yararlandığı avantajlara benzer siyasal avantajları Vietnamlılar da kullanabildiler –homojen bir ulus, reformcu milliyetçi burjuva alternatifinin apaçık kısırlığı, vb.– Komünistler, ulusal kurtuluş ve köylü devrimi mücadelelerini birleştirerek siyasal boşluğu ustalıkla doldurdular.

Halk kitlelerini, işçi-köylü ittifakı temelinde örgütlemenin, emperyalist saldırıyı yenilgiye uğratan formül olduğu bir kez daha kanıtlandı. SSCB ve Çin, Kuzey Kore'de olduğu gibi Vietnam'da da salt destekleyici bir rol oynadılar.

1954 zaferinden sonra özgür Vietnam, o zamanki Çin ve Kore çizgisine birçok yönden benzer bir gelişme stratejisi benimsendi. 1954 ile 1959 arasında başlatılıp tamamlanan tarım reformu, yankı yaratan siyasal bir başarıydı. Savaşın yıkımına ve elverişsiz doğa koşullarına (tarımda yoğunluk Kuzey'de Güney'den daha yüksektir) karşın, besin maddeleri üretimi önemli ölçüde arttı. (Savaşın yıkımı ve doğa koşullarının, Vietnam'da, Kore'dekinden daha kötü olmadığını parantez içinde belirtmeye değer.)

Öyleyse 1960'lardaki kolektifleştirme hareketi, başlangıçtaki bu başarıyı neden sürdüremedi? Çünkü Sovyet modelini yeniden üretti ve köylülüğe idari haraç uyguladı. Devlete teslim etmek zorunda oldukları çeltiğin yüzde 15-25'i için kooperatif üyelerine kilo başına yapay olarak düşük saptanmış 0.3 dong fiyat ödendi; zorla el koyma sistemi kurumlaştırıldı (1 kilo pirincin kentlerdeki fiyatı 0.95 dongdu). Bu politika, Çin ve Kore politikalarıyla şiddetle çelişmektedir. O günden sonra Vietnam tarımı durgunlaşmıştır. Gün geldi, ordudan köylü isyanını bastırması istendi. Yetkililer, baskı uygulama ile özgürlük tanıma arasında yalpaladılar; kapitalist bir tarz. Ve kolektifleş-

tirilmiş kesimdeki feci durumu düzeltmek için toprakta özel mülkiyete ve serbest piyasaya bel bağladılar. Sovyetler Birliği'nin yarım yüzyıldır yakalandığı çıkmaz tam da bu çıkmazdı.

Kuzey Vietnam siyasal sisteminin kötü eğilimleri engellenmediği –tersine zamanla daha da belirginleştiği– için önderlik, Güney ile birleşmeyle ortaya çıkan karmaşık sorunla uğraşmaya hazır değildi. ABD'nin yirmi yıllık yeni sömürgeci yönetiminin, Güney Vietnam toplumunda yarattığı çarpıklıklar, Fransızların 1954 bağımsızlık zaferinden önce Kuzey'de yaptıklarından çok daha büyük ve derindi.

İçerdeki bozulmuş durum, Vietnam'ın uluslararası sahnedeki konumunu etkiledi. Özerk ulusal gelişme yolunu seçen Kuzey Kore'nin tersine, Vietnam, Sovyetlerin hükmettiği COMECON içinde uluslararası işbölümüne katıldı. Bu kararın sonucu, herhangi bir gerçek sanayi gelişmesini tıkamaktı. Zaten durgunluk içinde olan Vietnam ekonomisi, daha da geriledi. Sonra Hanoi rejimi, iç çelişmelerini (özellikle yanlış tarım politikasının ürünü olanları) ülke dışına taşımak için çok korkunç bir yol seçti: Vietnam, 1978'de dışa karşı saldırıya geçti ve Laos ile Kamboçya'yı sömürgeleştirmeye çalıştı. Hindiçini Federasyonunun özü –şimdi ancak askeri işgalle birarada tutuluyor– eşitsiz işbölümüdür. Bağımlı üyelere dayatılan pirinç haracı, Vietnam'ın hızlandırılmış ("ağır") sanayileşmesine hizmet etmektedir.

Küba ekonomisinin gelişimi, Sovyet hükümranlığı altındaki uluslararası işbölümü çerçevesinde üretici güçlerin gerçek gelişmesinin olanaksızlığını kanıtlar. Küba'daki siyasal koşullar, devrimin sabahında, başka yerlerdekinden kuşkusuz daha az elverişliydi. Castro'nun devrimi, ABD'nin apaçık Küba düşmanlığıyla kolaylaşarak hemen hemen rastlantıyla zafer kazandı. Batista'nın kukla rejimine karşı gerilla Kurtuluş Savaşı kapsamlı bir toplumsal stratejiye dayanmıyordu. Castro'nun zaferinin arifesinde, Küba'nın kırsal üreticileri şeker latifundiasında* çalışıyorlardı; artık köylü değillerdi ve bu ne-

* Latifundia, İÖ.100-200 yıllarında eski Roma'da köle emeğiyle işlenen çok geniş, özel topraklar. 19 ve 20. yüzyıllarda, İtalya, Polonya ve Balkan ülkelerinde de Latifundialar oluştu. Kaba ve eski tarım yöntemlerinin kullanıldığı, üretim düzeyi ve üretkenliğin düşük olduğu ve köylülerin çok düşük ücretle çalıştırıldığı geniş topraklar anlamında Latifundia, günümüzde daha çok Latin Amerika ülkelerinde görülmektedir.. (Ç.N.)

denle, işledikleri toprağın mülkiyetini talep etmediler. Küba'nın kentli proleterleri –Küba Komünist Partisi'nin mücadeleye seferber edemediğini anımsatmaya değer– gibi, bu işçilerin de gözü, ekonominin ve toplumun kökten dönüşümünde değil, salt daha yüksek ücret ve daha fazla iş güvenliğindeydi. Bunun anlamı şuydu: Önderlik, herhangi bir belli sosyo-ekonomik yönelime önsel olarak (a priori)* bağlanmamıştı ama sonunda hangi yönelimi seçerse seçsin, genel olarak ilgisiz olan kitlelerce kayıtsızlıkla karşılanacaktı. Bu yüzden çizgi mücadeleleri, hemen istisnasız hep yönetici seçkinlerin dar çevresinde yürütüldü ve uluslararası dalgalanmalardan güçlü bir biçimde etkilendi. Kızışan tartışmadaki iki çizgiden birincisi, tarımın çeşitlendirilmesini (besin maddelerinde kendine yeterliliği güvence altına almak için), hafif sanayiyi ve uluslararası işbölümüne katılmayarak ticari ilişkilerde de seçici olmayı, yani hiçbir bloğa bağlanmamayı önerdi. Bu çizginin uygulanması sürecinde –yapılan hazırlık her halükârda yetersizdi–, 1959 ile 1962 yılları arasında çok çeşitli iç ve dış çelişme su yüzüne çıktı. Önderlik bu çelişmelerin tümünü birden çözemedi. Ama bu, bütünüyle geçici bir başarısızlıktı. Küba önderliği, bu genel yönelimde ısrar etseydi çelişmeler yumuşatılabilirdi. Bunun yerine, kendi gücüne dayanma stratejisini bıraktılar ve tam ters bir yola girdiler; Sovyet bloğu içinde, şeker üretiminde uzmanlaşma. 1961'deki Domuz Körfezi çıkarmasındaki ABD saldırganlığı, çizginin tersine çevrilmesine kuşkusuz katkıda bulundu.

Bu kararın sonuçları bilinir. MacEwan gibi, Küba'ya sempati duyan gözlemcilere göre bile, tarım sektöründe üretim 1960'lar boyunca düştü.[13] Kişi başına tarım üretim endeksi (1952-1956 endeksi 100), asgari 72 (1963-1966) ile azami 107 (1970) arasında dalgalandı. Tahıl ve yerelması üretimi (yerelması üretimi toplam içinde yüzde 20 idi), 1962'de 598.000 tondan 1970'te 364.000 tona düştü. Sanayide büyüme hızı yılda yüzde 2 idi. 1970 ile 1974 arasında çok küçük ölçüde bir iyileşme oldu ama 1974 besin maddeleri hasadı 405 tonu aşmadı ve bu kesimdeki durgunluk, ne sanayide hızlandırılmış büyüme

* Önsel veya a priori, deneyden önce, deneyden bağımsız.

13 Arthur MacEwan, *Revolution and Economic Development in Cuba* (New York, St.Martin's Press, 1980).

ne de yüksek şeker hasadı (1978'de 7.3 milyon tondu ki, 1960'ların 5.4 milyon tonluk ortalamasından daha iyiydi ama 1952 sayısının gerisindeydi) ile bütünüyle dengelenebildi. Küba ve Vietnam devrimlerinin olumlu toplumsal özellikleri (oldukça eşitlikçi gelir dağılımı, sağlık hizmetleri, eğitim, iş güvenliği), üretim alanındaki orta dereceli başarıyı tam olarak dengeleyemez.

Arnavutluk'tan da söz etmek gerekli. Bu küçük ülkenin kaydettiği dengeli ve muazzam büyüme hızı –Dünya Bankasına göre yılda yüzde 7– Çin ve Kore'den daha iyidir (buna karşılık, Küba'da yüzde 1, Vietnam'da yüzde 2). Arnavutluk modelinin köşe taşları Çin ve Kore modellerininkilerle aynıdır: Kırla kent arasında eşit değişime dayanan stratejik bir işçi-köylü ittifakı, dar bir ücret merdiveni ve uluslararası işbölümüyle birleşmenin reddi. Arnavutluk örneği, kendi gücüne güvenen stratejinin, salt Çin gibi dev boyutlardaki ülkelere özgü olmadığını kanıtlar.

Demokratik Kamboçya'da 1975-1978'deki garip gelişmeleri nasıl açıklayabiliriz? Aslında, bu gelişmeler, Komünist Partisinin kendi gücüne güvenme stratejisiyle ilgili olmayan etkenlerden kaynaklanır. O zamanlar Kamboçyalıların başka çaresi yoktu. Lon Nol ve Amerikalılar, Şubat 1975'te Kamboçya'yı terkettikleri sırada ülke kıtlık felaketine düşmüştü bile. 2.5 milyon mülteci (toplam müfusun 1/3'ü) Amerikan bombardımanından kaçıp Phnom Penh'e sığınmıştı ve kentin hızla boşaltılması gerekiyordu. Laos gibi Kamboçya'yı da boyunduruk altına almayı planlayan Vietnam, bu feci durumu daha da ağırlaştırdı. Bu nedenle, ulusal birlik her şeyden önce geliyordu. Ama ileri sosyalist bir toplumun temellerini atmaya çalışırken Kamboçya önderleri, şiddete dayalı acımasız önlemlere başvurarak bu ulusal birliği yaşatabilecek stratejik ittifaklara ölümcül darbeyi vurdular. Toplumsal parçalanmadan Vietnamlılar yararlandı; içerden bir isyanı başlatamayınca istila etmeye karar verdiler; yalın ve basit.

Yukarıda incelenen her ülke, başlangıçta geri kalmış ve esas olarak bir tarım ülkesiydi. Hiçbiri, burjuva ya da köylü devriminden ya da tarımda teknik devrimden geçmemişti. Gelişme sorunsalı, özünde hızlı tarımsal büyümedir. Teknik terimlerle söylersek, bu tarımın (gelişmenin temeli), sanayi (tarımı geliştirmek için gerekli araçları sağ-

layan) ile girdiği belli ilişkileri ifade eder. Bunun siyasal ifadesi ise, kır-kent ittifakı ve bu ittifak temelinde oluşmuş devlettir. Bu siyasal ve teknik koşulların elde edildiği durumlarda, gerçek ve toplumsal açıdan ilerici bir ekonomik büyüme gerçekleşti. Tersine, gelişmeyi hızlandırmak amacıyla köylülüğün haraca bağlandığı ya da uluslararası işbölümüne –Sovyet ya da kapitalist; farketmez– katılındığı her yerde sonuçlar amaçla alay eder gibiydi; kapitalist işbölümünü seçen ülkelerin genel bilançosu orta düzeydedir. Ve çarpıcı bir büyüme temposunun kaydedildiği birkaç ülkede (oralarda da sosyalist ülkelerden kesinlikle daha çarpıcı değildir) siyasal tablo gerçekten kasvet vericidir. Sovyet bloğunun işbölümüne katılmayı seçmiş olan ülkelerde, bu kararın hem siyasal hem de ekonomik bir felaket getirdiği ortaya çıkmıştır.

IV. Mao Sonrası Dönemde Sorunlar Ve Yeni Çizgi

1. Çin'in sosyalist gelişmesinin önünde 1950'den beri iki engel vardır:

a) Bir yanda idari yönetme sistemi ile plan, öte yanda halk kitlelerini her düzeyde gerçekten yetkili kılma isteği arasındaki çelişme.

b) Demokrasi pratiğindeki eksiklik.

Mao Zedung'un 1976'da ölümünden sonra siyasal önderlik Hua Guofeng'in eline geçti. Deng Siaoping'in dönüşü, ülkenin yeni bir çizgiye girdiğini gösteriyodu. Vurgu değişikliği, resmi yayınlarda açıkça görülüyordu; modernleşme Çin'in bir numaralı önceliği olarak ilan ediliyordu. Bu yeni yönelimi haklı göstermek için açıkça pragmatik tezler –örneğin, "fareyi yakaladığı sürece kedinin siyah ya da beyaz olması ne farkeder?"– öne sürüldü. Ekonomide merkezkaç sistem, işletmelerin özerk yönetimi ve Batı'ya açılma (özellikle yoğun teknoloji dışalımı yapılabilecek biçimde) öne çıkarıldı. Aynı zamanda, Maoizme karşı üstü kapalı ya da apaçık saldırılar başlatıldı ama 1950-1976

* 1976 yılı 9 Eylül günü Mao Zedung'ün ölümünden bir ay sonra tasfiye edilen ÇKP Politbüro üyeleri Vang Hungven, Cang Cungcia, Mao'nun eşi Ciang cing ve Yao Venyuan. (Ç.N.).

döneminin bilançosu çıkarılmadı. Kültür Devrimi ve "Dörtler"in* siyasal çizgisi mahkum edildi ama daha sonra Mao'nun arkadaşlarının yargılanması, idam sehpası tehdidiyle açılan davanın konusunu pek de aydınlatmadı. Örneğin, Dörtlü'nün savunduğu çizgi, anlamsız bir biçimde Lin Biao akımına benzetildi. Demokrasi konusu keskin tartışmalara yol açtı; liberalleşme anları ve ardından şiddet uygulamaları. Çin, geri dönülmeyecek biçimde revizyonist yola mı girmiştir. Yoksa yeni aşama hâlâ Maoist yol üzerinde midir? Sözle ifade edilen fişek tekniği ve çok kötü uygulamaların ötesinde, Çin'de şimdi tanık olduğumuz şey, revizyonuzmin doğasının ve tehlikelerinin daha da mükemmel incelenmesidir.

2. 1978 başlarında resmen başlatılan yeni çizginin ayırdedici özelliği, ekonomik işletme ve örgütlenmeye yeni yaklaşımdır. Bireysel üretim birimlerinin özerkliği, satın alma (üretim araçlarının satın alınması da dahil) ile satış sırasında met– kategorilerinden sınırsız yararlanmalarını sağlayacak biçimde genişletildi. İşçi kolektifinin, üretim birimine etkin biçimde uyum sağlamasını güvence altına almak amacıyla, seçilmiş bir işletme kurulu ya da yürütme konseyi (ilke olarak seçilebilme koşulu yoktur ve gizli oy sistemi uygulanır), belli bir aracın satın alınıp alınmamasına ve iç üretim sürecinin (işbölümü, işin temposu ve yoğunluğu, vb) örgütlenmesine ilişkin karar verir. Nihayet, işletme müdürü de seçilecektir. Şimdi ekonomik hesaplar işletme düzeyinde yapıldığından, üretim birimleri elde ettikleri kârın bir bölümünü alıkoyarak birikim ve modernleştirme fonuna - kolektif hizmetler fonuna (kantin, çocuk yuvası, okul, dispanser, konut, vb) ek olarak- yatırırlar ve bireysel ikramiyeler daha sonra bu fondan düşülür.

Bu biçimde yapılan reform, bir dizi sorun yaratır. Birincisi, reform piyasa ilişkilerinin genelleştirilmesine dayanmaktadır ki; bu artık ulusal ekonominin idari planlamasının olmayacağı anlamına gelir. Bu ileri bir adım mıdır yoksa geri bir adım mı? Yeni çizginin muhalifleri, değere dönüşü, "ekonomizm" diye nitelendiriyorlar. Tartışmanın kendisi, iki açıdan, savunulan konumlardan daha önemlidir. Tartışma, bir yandan Kültür Devrimi'nin, değer sorununu getirerek ve tüm dikkati komünizm hedefinde yoğunlaştırarak önemli bir ideolojik hiz-

mette bulunduğunu ortaya koyuyor. Özelde, komünist hareketin öncüsü, Bolşevizmin hapsolduğu çıkmaz sokakta çıkış yolu buldu (Lenin'in Taylorizm hayranlığı). Tartışma, öte yandan, öncünün, gerek Çin'de gerekse Çin dışında, Sovyet tipi idari planla devletin baskıcı karakteri arasındaki derin ilişkiyi hâlâ kavramadığını kanıtlar. Plan ilkesi -toplumu piyasanın emirlerinden korur- Sovyetler Birliği'nde tarihsel olarak öngörülen biçimiyle hâlâ karıştırılmaktadır. Sosyalizm ve planın içlerinde despotizm tohumu taşıdığı yolundaki burjuva eleştirileri etkin bir biçimde çürütmek, ancak tartışma, planın temellendirildiği toplumsal ilişkiler sisteminde yoğunlaştırılınca mümkün olabilir.

İkincisi, reformun açıkça ifade edilen amacı, "mülkiyet ve iktidarı devletin ve kadroların elinden alarak işçi kolektiflerine vermek". Kuruşçev'in hedefi, buna karşılık, işletme müdürlerinin yetkilerini, merkezi bürokrasi ve işçiler aleyhine genişletmekti. Çinliler, reformlarını, en azından ilke olarak, Yugoslav özyönetim deneyi çizgisinde biçimlendiriyorlar. bir zamanlar Yugoslavları, Sovyet revizyonistleriyle aynı kefeye koyan ÇKP, belki de bu nedenle şimdi ikisini birbirinden dikkatle ayırıyor.

İşçilerin özyönetimi mi Çin'in geleceği? Pek çok engel var. İşçiler, bu fırsatı yakalayacaklar mı yoksa pasif mi kalacaklar? Böyle bir reforma düşman olan kadrolar, sabote etmek için şiddet yöntemlerine -maddi ve manevi- başvuracaklar mı? Modern üretim araçları, Çin'de açıkça duyulan duyguların diliyle, "üreticiyi üretime feda etmeyen" emek sürecinin gereklerine uydurulabilir mi?

Çinlilerin, üreticiyi üretime gerçekten feda etmeyeceklerine inanmak için makul nedenler vardır. Örneğin, üretkenliği yükseltecek üç yoldan-daha etkili üretim araçlarının kullanılması, emek sürecinin rasyonelleştirilmesi, ve/veya iş ritminin hızlandırılması -yalnız ilk ikisinin kabul edilebileceği konusunda bir uzlaşma vardır. İş ritmi ve uyumu, Çin'de bugün genel olarak bireysel yeteneklere göre ayarlanmıştır; Çin fabrikalarında parça başı ücret, Taylorizm, etkinlik uzmanları, şefler, denetçiler, ya da hapishane benzereri bir atmosfer görülmeyecekti.[14] Kuşkusuz ikramiye sistemi var ama bu, Çin'de yeni

14 Bakınız Macaristan'daki durumu inceleyen Miksol Haraçki'nin *Macaristan'da İşçi olmak* (Kaynak Yayınları, Mayıs 1984)

bir şey değil. Ayrıca, ikramiye, ücretlerin sadece yüzde 15'i kadardır ve genellikle iş ekiplerinde, kolektif olarak dağıtılır. Yani, bireysel üretkenliği artırmaya yönelik bir özendirmeden çok ek ücrettir.

Parça başı ücret ve ikramiyenin, bireysel üretkenliğe göre ayarlandığı bir sistem olan Taylorizm, üretici güçleri soyut olarak geliştirmek amacıyla ortaya atılmadı. Amaç, daha çok, işçileri sermayenin emrine sokmak, onların sermayeye karşı manevi ve siyasal direnişlerinin altını oymak ve sermayeye karşı mücadelenin saflarını bölmekti. İlk kez Batı'da ortaya konan bu sistem, Doğu Avrupa'da bütünüyle yeniden üretildi ve aynı sonuçları verdi. Çin'in, bu yolu seçtiğine ilişkin önemli bir gösterge bulunmamakla birlikte, bazı endişe verici eğilimler vardır. Bu eğilimler düzeltilmezse uzun vadede böyle bir tehlike yaratabilirler. Örneğin, öncelik, hemen bütünüyle üretimde hızlı artışa verilmiştir ve yabancı teknoloji dışalımı, bünyede eritilebileceğinden çok daha hızlı bir tempodadır.

Reformun üçüncü problemi: Meta kategorileri bir kez genelleştirildi mi, planın piyasa ile eklemlenmesi, en iyi koşullarda bile aşırı karmaşıklaşır. Aslında, ulusal ekonomiyi denetlemek ve daha çok da, sosyalist siyasal ilkelerin (kır-kent eşitliği, dar ve beceriye göre bir ücret merdiveni, vb) gerçekleştirilmesini güvence altına almak için kapsamlı bir plan gerekir.Bu planın piyasaya eklemlenmesiyle ortaya dört temel sorun çıkar.

Birleşik, kapsamlı ücret ve fiyat politikası. Bu, temel bir ilkedir ve Çin'de bu ilkenin bütünüyle benimsendiği görülmektedir. Ücret ve fiyatlar (özellikle tarım ürünleri fiyatları), köylü, işçi ve ücretli emekçilerin gelirleri arasında yaklaşık bir eşitlik sağlama amacına uygun olarak saptanır. Ücret merdiveni dardır ve beceriye göre basamaklandırılmıştır. Kapitalist ve revizyonist ülkelerde, bunun tersine, en yüksek ve en düşük işçi ücreti arasındaki uçurum nitelikli emeğin ender olmasıyla haklı gösterilir. Bu gerekçenin gizlediği şey, aslında, kol emekçisinin yeni orta sınıfa ödemeye zorlandığı haraçtır. Ve bu hile, hem Batı'da, hem Doğu'da, bu orta sınıfların egemen sömürücü sınıflarla ittifakının maddi temelini oluşturur. Bu uçurumun, daha küçük boyutlarda da olsa, Yugoslavya'da da bulunduğunu unutmamalıyız. Yugoslav orta düzey kadrolarının ayrıcalıkları, salt ekonomik geliş-

meyi değil, siyasal havayı da ters yönde etkiledi. Bunlar, kitlelerin pasifliğini ve işçilerin, resmen hakları olan yönetme yetkisini neden kullanmadıklarını belki açıklayabilir. Yugoslav sistemindeki bu çatlak, Batı ile kapsamlı ilişkilerinin bir yan ürünüdür. Yugoslav kadrolar, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki benzerleriyle karşılaştırınca, kendi yaşam tarzlarını hayli eksik bulurlar ve sonuç olarak, bu "eşitsizliği" düzeltmek için devlete büyük baskı yaparlar. Yugoslavya'daki üretkenlik, Batı'dan düşük olduğundan Yugoslav işçileri en iyi koşullarda bile daha düşük bir yaşam düzeyine razı olmak zorundaydılar. Ama devlet, kadrolara Batı tipi bir yaşam tarzı sağlayabilmek için temel üreticinin tüketim düzeyini daha da düşürmek zorundadır. Düz işçi dış göçü, moral bozukluğu, gençliğin bıkkınlığı, sosyalist ahlaka bağlılığın olmaması bu yüzdendir.

Kârın, ekonominin her kolunda yeniden dağılımı. Ekonominin her kolunda, modern ve yarı-zenaatkar üretim birimleri bir arada bulunur ve uzun bir süre daha böyle olacaktır. Ücret ve fiyatlar standartlaştırıldığı zaman modern işletmeler sık sık aşırı kârlar sağlarlar ve geri birimler, aynı biçimde, sık sık yılı zararla kaparlar. Bunun, emek niceliği ya da işçi istihdamı ile açıkça ilgisi yoktur. Rastgele rekabet mantığına izin verilseydi, geri işletmeler kısa bir sürede iflas ederlerdi. Böyle bir şey Çin'de geri teper; bunu izleyecek kitlesel işsizlik, öngörülen modernleşme temposuyla giderilemez ve ülke, gerekli tüketim araçlarından yoksun kalırdı. O nedenle slogan: "öncüyü ilerlet ve arkada kalanı çek". Her üretim kolu ve bölümünde, daha geri unsurların modernleştirilmesi, öncülerin katkıda bulunduğu eşitleme fonundan finanse edilir.

Bölgesel farkların azaltılması. Kâr güdüsüne sınırlama getirilmezse, bölgesel dengesizlikler de kısa vadede artacaktır. Yugoslav deneyi, bu konudaki tehlikeleri göstermektedir; eşitsiz bölgesel gelişme, ulusal birliğin altını oydu.

Teknoloji dışalımına dengeli yaklaşım. Kâr ölçütüne çok fazla önem verilirse, daha büyük ölçüde yabancı teknoloji ithal edilir. Ve bunu her zaman, yavaş yavaş uluslararası işbölümüne yeniden bütünleşme süreci izler. Yugoslavya, bu konuda da örnektir. Belki bu kez, yoğun dışalım ve yeniden bütünleşme kaçınılmazdı -gerçi Arnavut-

luk'un sözümona kendi yağıyla kavrulması, bir alternatifin olduğunu kanıtlar gibi görünüyor–. Her halükârda, teknoloji, işçilerin onu emme ve dönüştürme (toplumsallaştırma) kapasitesini aşan bir tempoda ithal edilirse, bu dışalımlar, üretim sürecine kendi mantıklarını dayatacaklardır. Dahası, daha çok dışalımın karşılığı daha çok dışsatımdır. Bugünkü dünya sistemi, eşitsiz uluslararası işbölümü temelinde oluştuğuna göre, bu dışsatımlar kaçınılmaz olarak "göreli avantajlar", yani düşük ücret avantajına bağımlı olacaktır. Çin işletmelerine, bu nedenle, tekellerin azgelişmiş ülkelerdeki taşaron firmalara davrandıkları biçimde davranılacaktır. Çinli işçilerin fabrikaların sahibi olması bu bağlamda bir şey ifade etmez. Tekelci sermaye, onları yine de sömürebilir.

Dolayısıyla, bu dışalımlar bugün için ne kadar gerekli olursa olsun, olabildiğince düşük düzeyde tutulmalıdırlar. Dışalımlar, büyümeyi gerçekten çok özendirebilirler –örnek Güney Kore, Hong Kong, Singapur ya da Brezilya– ama dikkatle izlenmedlikleri zaman sosyalist projeyi ve ulusal bağımsızlığı hemen kesinlikle tehlikeye sokarlar. Eğer tek tek işletmelere yabancı şirketlerle sözleşme imzalama yetkisi verilirse, bu işletmeler, fazladan kâr sağlamak için çok geçmeden dünya sisteminde taşaron rolü oynayacaklardır. Ama Çinli işçiler, fabrikaların sahibi olduklarından, kendi ürünlerinin dünya piyasalarında rakipsiz olmasıyla gerçekten övünebilirler. Dolayısıyla, devlet, dış ticarette tekelini sürdürmelidir. Bu ticaretten kâr sağlamak isteyen işletmelerin baskısına dayanamama tehlikesi bulunmakla birlikte, Çin rejimi dış ticaret tekelini sürdürme niyetinde görünüyor.

Batı'ya açılma, orta sınıfların beklentilerini de artırdı. Daha yüksek tüketim düzeyi de umutları arasında görünüyor. Ama Çin ekonomisi, önemli bir azınlık için en alçakgönüllü tüketim düzeyini –Batı standartlarıyla –bile sağlayamaz. Nüfusun sadece yüzde 10-15'ine basit gereçleri sağlamak için Çin'in sanayi kapasitesinin yüzde 50 ya da daha fazlası harekete geçirilmek zorundadır. Azgelişmiş kapitalist ülkelerde halk karşıtı, bağımlı sanayileşme deneyimi, üçüncü bir yol olmadığını ve bir seçim yapılması gerektiğini öne sürer. Örneğin, ya özel kullanım için otomobil üretimine (Brezilya'da olduğu gibi) ya da

Çin'de hâlâ yaygın olan, yorucu ve verimsiz el taşımacılığının yerine kitle taşımacılığına ve kamyon üretimine öncelik verilir.

Batı ile daha sıkı ilişki kurmanın ideolojik etkileri de vardır. Gençliğin ahlakı bozulacak mı? Çin halkı, kendisini Batı'dan ayıran muazzam mesafenin değerini ilk kez şimdi tam olarak kavrayacak konumdadır. Şimdi, kendisinden kuşkulanmaya mı başlayacak? Şimdiye dek kullandığı sınırsız kendine güven yedekleri kuruyacak mı? Bizce, bugünkü "ahlaki bozulma", başka nedenlerden kaynaklanmaktadır; özellikle, geçmiş otuz yıl boyunca politika sahnesindeki zikzaklar tam olarak açıklanmadı. Kitleleri tam anlamıyla siyasallaştırmak için gerçek demokrasi ve işletme düzeyinde işçilerin halk iktidarı gereklidir. Bu, özellikle gençlik için; gerçek bir devrimci mücadele deneyimi ya da feodal ve yarı-feodal Çin'e ilişkin kendi anıları olmayan yeni kuşak için geçerlidir. Aniden patlayan aktivizm ya da doğmatik düşünce yetmeyecektir.

Genç kuşağı siyasallaştırma sorununun temel bir önemi vardır ve bu nedenle, çok yakından incelemeye değer. Ama çevreye özgü düşüncelerde ısrar etmenin bir anlamı yoktur. Şimdi gençlik içinde yaygın olan, genel ilkelere aykırı o sanatkârarane zevkler, giyim tercihleri, toplumsal değerler ve benzerinin nedeni, uğursuz Batı etkisinden daha çok, Çin'in görüntüsünü sadece otuz yıl gibi çok kısa sürede dönüştürmüş ve süreç içinde Konfüçyus değer sistemini unufak etmiş olan kudretli devrimdir.

Bir yanda üretici güçleri geliştirme gereksinin i ile , öte yanda bu amaca ulaşmak için kullanılacak maddi ı varıcı ve harekede geçirici unsurların ve rekabetin olumsuz etkisi ara ındaki çelişme, önümüzdeki dönemin en önemli çelişmesi olacak. Yeni çizginin sayısız olası sonucu, son tahlilde ikiye indirgenebilir.

Birinci senaryo: Ulusal ekonomik plan en aza indirilir ve maddi özendiricilere en geniş olanak tanınır. Nitelikli işçilerin (teknikerler ve nitelikli emeçiler) ayrıcalıkları, kol mekçisi ve küçük bürokratların sırtından artıralarak ücret me.diveni değiştirilir. İşletmeler, kârlarının belli bir yüzdesini alıkoyarlar ve bu arada en ileri kesimlere, kendilerini finanse etme ve fazla kârı kendi aralarında bölüşme olanağı -belki kolektif bir biçimde- sağlanır. Daha yoksul bölgeler,

gerekli yatırımların yapılması reddedildiği için orta düzeyden kurtulamazken komün sistemi adım adım çözülerek seçme tarım bölgelerinin (özellikle kentlerin çevresindeki bölgeler) modernleştirilmesine öncelik verilir. Teknolojik bakımdan gelişmiş, kapitalist serbest bölge işletmeleri ile ücretlerin ulusal ücret merdivenine göre ayarlanmadığı karma sermayeli şirketler (hatta belki bütünüyle tekellere ait şirketler) yerden biter gibi çoğalırlar. Sonunda bu yönelim üstün gelirse, Çin modelinin sosyalist içeriği boşalacaktır; eşitsizliğin yayılması işçilerin moralini bozacak ve üretim aygıtını çarpıtacaktır. Maddi uyarıcılar, önce iyi sonuçlar verebilir ama kısa sürede, özellikle Çin ekonomisinde yaşamsal bir rol oynayan geri bölgelerde, hızlandırılmış büyümenin önünde engel oluşturacaklardır.

İkinci senaryo: Yeni uyarıcıların uygulanması en aza indirilir. İleri kesimlerin kârlarını devlet alarak öncelikle daha geri kesim ve bölgelere aktarır. Mevcut dar ücret merdivenine dokunulmaz. Sadece, sınırlı sayıda, yabancı sermaye ile ortak kooperatif işletmesine izin verilir. Bu koşullarla bir reformun, "ekonomik büyüme ve modernleşmede çabuk ve gerçek bir hızlanma"yı nasıl gerçekleştirebileceğini göz önünde canlandırmak zordur.

İdeal olan, iki aşırı uçtan da eşit uzaklıkta bir yol izlemektir. Böyle orta yolcu ve pragmatik bir senaryo, her iki aşırı ucun dogmatik yandaşlarını kuşkusuz düş kırıklığına uğratacaktır. Ama belki de gerçek ve nesnel çelişmelerin etkin biçimde çözülmesi, ancak pragmatik bir yaklaşımla mümkündür –ve pragmatizm, zaten Çin komünist deneyimine yabancı da değilldir–.

3. Siyasal ve toplumsal yaşamın demokratikleştirilmesi, bize göre, ekonominin örgütlenmesinden daha acil bir iştir. Çünkü, ekonomik sistemin gerçek içeriğini ve üretimin toplumsal ilişkilerini, son tahlilde siyaset belirler. Tartışmanın erken aşamasında geliştirilmiş önerileri değerlendirirsek, şimdi açılmakta olan tartışmanın, Çin'de daha önceki tartışmaların çok ötesine geçtiği görülecektir. Bu tartışmanın görünür alanı, revizyonist ülkelerdeki yetkililerin zaman zaman orkestra şefliğini yaptığı tartışmaların içeriğiyle daha açık çelişmektedir. Orada sadece belirsiz ya da soyut sözlere ya da resmi söylemle, "sosyalist yasallığın zedelenmesi" denen şeylere izin veri-

lir; devlet, parti ve sendikalara ilişkin dogmalar tartışılamaz. Bu nedenle, temel toplumsal çelişmenin yarattığı o işçi sınıfı hareketleri, revizyonist sistemin kurumlarını sarsmaktan öteye geçemez (Polonya'da olduğu gibi).

Çin'de bugün kü tartışmalarda şimdiye değin geliştirilen tezler içinde en tutarlı ve kapsamlı olanı şu noktaları öneriyor: Batı'daki burjuva devrimlerinin tarihsel ürünü olan demokrasi, insan toplumunun gelişmesinde son derece ilerici bir adımı temsil eder. Sosyalizm, kendisinden önceki sistemin aşılmasını hedeflediğinden bu kazanımdan vazgeçilmemeli, üretim araçları mülkiyetinin işçi sınıfına devredilmesiyle zenginleştirilmelidir. Sovyet demokrasisi denilen, yalnızca çalışma ve eğitim hakkını dikkate alan şey, bu açıdan demokrasisizliktir. Başka bir deyişle, burjuva demokrasisinin bile bulunmaması, Sovyet devletinin baskıcı ve sömürücü olduğunu gösterir. Bu tez, sadece Mao'nun bu konudaki görüşlerinin yeniden ifade edilmesidir. Ardından, siyasal iktidarın aşırı merkezileşmiş biçiminin ortadan kaldırılmasının birincil hedef olması gerektiği görüşü gelir. Ancak açık ve net bir yasama erki ustalıkla oluşturulur ve burjuva devrimlerinin ürünü olan devlet örgütlenmesini örnek alan kurumsal dengeler kurulursa demokrasi serpilip gelişecektir. Yasaların biraraya toplanması gibi çok büyük bir görevin, Çin'de bir noktada en acil iş olarak görüldüğü anlaşılıyor. Bu amaçla, farklı mahkemelerin özel sorumluluk alanları sıralandı ve kabahat, suç ve benzerinin net tanımları yapıldı. Bundan sonra, siyasal çareler ya da ideolojik saflık değil, hukuk devleti siyasal yaşamı düzenleyecekti. Ortodoks olmayan yada sapma içindeki görüşler artık kovuşturmaya uğramayacaktı. Bu yaklaşımı uygulamaya çalışırken doğal olarak kuvvetler ayrılığı konusunda bir tartışma çıktı. Bazıları, yargı ve savunmanın bağımsızlığında ("alçaklara bile avukatlık yetkisi veriliyor...") ve yasama, yönetme ve öteki erkler arasında ayrım yapılmasında ısrar ettiler.

Partinin niteliğine ilişkin bazı eleştirel düşüncelerin ortaya konması, tartışmanın belki de en cüretkâr yanıydı. Bir görüşe göre parti, sivil toplumun idari iktidara sahip olmayan bir örgütü olmalı; işçi ve köylülerin partisi de olsa, devlete karşı eleştirel muhalefetin bir organı olarak çalışmalı. O nedenle, komünist bir partide tekçiliğe ya da

Marksist dogmaya yer yoktur. Bu öneriler, Lenin'in *Ne Yapmalı*'sında geliştirilen tezlerin bazılarıda gerçekten de aykırıdır. Toplumda egemen aygıt durumuna gelince partinin rolü ve işlevi değişir mi? Tartışmaya katılan birkaç kişi, "proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğünü" sağlamak için tek partiden başka bir şeyin gerektiğini bile ima ettiler. Bununla birlikte, ÇKP, kentli ve köylü emekçi kitlelerini tek elden gerçekten örgütlediğinden başka partilerin kurulmasının ve/veya Birleşik Cephede birleşmiş olan örgütlerin yeniden canlandırılmasının olsa olsa çok sınırlı bir etkisi olacağı kabul ediliyor. Gerçekten de bütünüyle sembolik bir jest olacaktı. Ama devam ediyorlar: Ama başka bir yerde, iktidarın ele geçirilmesi, uyum içinde hareket eden birden çok partiyle gerçekleştirilirse "bu belki de iyi bir şey olacaktı".

Tartışmaya katılanlar, sendikaların, sivil toplumun işçi haklarını, gerekirse kendi devletine karşı bile savunan özerk örgütleri olduğunu öne sürmeden önce Polonya'daki olayları beklemek zorunda değillerdi. Sendikalar, Pravda'nın Polonya'ya ilişkin başyazılarında değerlendirebileceği gibi sadece "iletim kayışı"değillerdi. Bu kavramı önerenlerin gizlemek istedikleri, sendikaların revizyonist ülkelerde artık işçilerin elinde bir araç olmayıp devletin işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini güvence altına alan, devlete bağımlı bir araç olduğuydu. Sendikalar üzerine tartışma, dernekleşme özgürlüğü, sanat ve düşün özgürlüğü ve benzeri üzerine bir dizi görüşü hemen akla getirdi. Çin'in bugün filizlenen sanat hareketi ve sosyalist gerçekliğe egemen olan geleneksel konuların karanlığa karışması, bu alanda ideolojik denetimden vazgeçildiğini gösterir.

Bu önerilerin bir bütün olarak uygulanması -devletin demokratikleşmesi, partide reform ve dönüşüm, sivil toplum üzerindeki denetimin gevşetilmesi ve diğerleri-, işçi köylü diktatörlüğünün altını oymayacak, tam tersine sağlamlaştırmaya yardım edecekti; çünkü bunlar, halk içindeki ve halkla devlet arasındaki çelişkilerin doğru bir biçimde çözülmesinin yolunu gösterirler. Yine de, bu konuda pratikte pek az şey yapılmış gibi. Devlet ve belki parti de, hâlâ işçilerin ve komünist hareketin geleneğinin ağırlığı altında. Yine de bu tartışmanın önemi küçümsenmemelidir. Tartışma, kişisel çatışma boyutlarını

aştı. Gerçek, uzun vadeli konular ele alındı. Bunun şimdi derin etkileri ortaya çıkabilir.

Süreç, ilk aşamasında görünürde sakin; Partinin dogmatizmden uzaklaşması. ÇKP, hayli alçakgönülülükle, sadece uluslararası işçi hareketinin ve Bolşevizmin bir parçası olduğunu belirtiyor (bence, tam tersine, Çin komünistleri bu tarihe önemli bir katkı yaptılar). Bir sonraki aşamaya geçilmediği sürece, bugün tartışılan yeni önerilerin uygulanmasının önündeki engeller de duracak ve ani ve sert dönüşler olası.

1957'deki Yüz Çiçek Açsın hareketinden; ÇKP, burjuva ideolojik saldırı karşısında daha köktenci konumundan geri çekildiğinden bu yana Çin'de ideolojik çoğulculuk gerçekten hiç özendirilmedi. Ama bu durumun sürmesi artık olanaklı değil. Artık ÇKP'nin Moskova 'mn egemenliği altındaki sosyalist kampa bağlılık yeminleri ettiği günlerde yaşamıyoruz. Ayrışma, partinin Revizyonizm eleştirisini derinleştirmesine yol açtı. Ve Yüz Çiçek Açsın hareketinden beri Çin'de esen fırtınalar sonucu ÇKP bugün daha az sağlam bir zemin üzerinde durmaktadır.

Yakında yeni bir aşama başlayacak mı? Engeller çok büyük; Çin'in feodal geçmişinin muazzam ağırlığı, sağlıklı bir burjuva gelişme aşamasının yokluğu ve belki devlet ve parti içinde konumlarını sağlamlaştırmış bazı çıkarların direnişi, Bununla birlikte, ÇKP'nin hiçbir zaman tekçi bir parti olmadığı olgusu, onun lehine önemli bir etkendir. Parti, kendini kurtaramayacağı bir konuma hiçbir zaman düşmedi. Manevra alanı hâlâ geniş. "Halk içindeki çelişkiler"in varlığı ve meşruluğu da, sosyalist geçiş boyunca solcu ve sağcı akımların devam edeceği görüşü de kabul ediliyor. Halk düşmanı denilenleri tasfiye etmek ya da saflarına, saf ev despotik tekçiliği dayatma ÇKP'nin pratiği değildi. Burjuvazinin partinin içinde olduğu tezi doğru bir biçimde geliştirildi. Ve gerçeğin özünün şu öneride bulunduğunu görmezden gelmemeliyiz: "Sağcı" düşünceler, yerini sağlamlaştırmak isteyen burjuvazinin nesnel çıkarlarını yansıtır. Bu tezlerin niteliği açıkca belirtilmezse yanlış yola sevkedebilirler. Bir toplum hâlâ geçiş dönemindeyse sağcı güçlerle olan çelişmeler bile "halk içindeki " çelişmelerdir. Bu burjuvaziyi fiziksel olarak yok etme için

bugüne dek hiçbir girişimde bulunulmadı. Öte yandan, Maoistlerin geçmiş otuz yılla özdeşleştirdikleri bazı uygulamalarına karşı halkın birikmiş şikayetlerini kullanarak Maoizmin kökünü kazımak ve Maoizm savunucularını tasfiye etmek isteyen bir hareket var.

Şu anda bu ikinci eğilimin yandaşları üstünlük kazanmış gibi. "Dörtlü Çete" yargılamaları, bu mücadeleye açıklık getirecek hiçbir şey yapmadı. Mao'nun çizgisine katılmış olanlar dinlenmedi ve suçlandıkları "aşırı sol sekterizm ", kanıtlarıyla ortaya konmadı. Kültür Devrimi sergilenirken bu hareketin yanıtını bulmak istediği, örneği görülmemiş çelişmelere hiç değinilmedi. Dolayısıyla geride, bu hareketin her yönüyle Maoizmi hedeflediği izlenimi kaldı. Her halükârda, yargılama, süregiden tartışmaya son verdi ve liberalleşme dalgasını baskıcı önlemler izledi.

4. Çin nereye gidiyor? Maoizm geçersiz bir yasa mı? Yoksa yeni Çizgi Maoist yolun başka bir aşaması mı olacak? Ekonomiyi örgütleme ve yönetmede orta yolun izleneceğini kesinlikle söyleyebiliriz. Bu, büyümede hızlanmayı sağlayacak ve böylelikle Dört Modernleşme gerçekleştirilecek.

Ama gelişme temposu, 1950 ile 1978 arasında ulaşılan tempodan önemli ölçüde daha hızlı olabilir mi? Maoistler, "yavaş yavaş sosyalizme ilerlemek, hızla kapitalizme ilerlemekten daha iyidir" diyorlar. Eğer bununla, sosyalist çerçevede bir gelişme hızının, kapitalist ya da revizyonist modeldekinden daha yavaş olduğunu kastediyorlarsa yanılıyorlar. Bu, örneğin Çin'in kırsal gelişiminin öğrettiği bir derstir. Sınırsız bir rekabete ve uluslararası farklılıklara terkedilmiş küçük köylü ekonomisi, Çin'in üç-kat komün sistemi sağlamlaştırıldıktan sonra ulaşılan büyüme temposunu gerçekleştiremezdi. Bugün Çin'de, halk komünlerini tasfiye edip toprakta yeniden özel mülkiyeti getirmek isteyen ve hatta ücretli emeğin sömürüsünü onaylayan güçler vardır. Bu tür girişimlerde açıkça bulunuldu bile. Ama "kulak" saldırısı tehlikesi yine de oldukça azdır çünkü yoksul ve orta köylüler buna olasılıkla karşı koyacaklardır.

Sovyetler Birliği'nde daha ciddi bir tehlikeydi çünkü NEP kolektifleştirmeden önce uygulanmıştı. Çin'de ise Yeni Çizgi, kolektifleştirmeden sonra. Bu nedenle, halk ittifakı, NEP Rusya'sında parçalanmış

bir köylülükle kent işçi sınıfını birleştiriyordu; Çin'de ise kolektifleştirilmiş bir köylülükle işçi sınıfını. Stalin, zorla kolektifleştirmeyi haklı göstermek ve NEP stratejisinin şampiyonluğunu yapan Buharin'i azletmek için kulak tehlikesini kullandı. Ama Stalin'in davranışının asıl nedeninin, işçi-köylü ittifakının bozulması pahasına sanayileşmeyi hızlandırmak olduğu bugün açıktır.

Her neyse, Yeni Çizgi 1979-1980'de istenen sonuçları vermedi. Çin; 1977-1978'de Batı'ya açıldığı zaman, salt bu stratejinin Çinli yandaşları arasında değil, aynı zamanda Çin piyasasına girmeyi yüzyılın olayı olarak selamlayan Amerikan, Avrupa ve Japon tekelleri içinde de büyük umutlar doğdu. Ne oldu? Çin dış ticareti, 1950'de mutlak ve göreceli çok azdı (Dışalım ve dışsatım toplamı sadece 600 milyon dolardı); Birinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde 2 milyar dolara yükseldi (Hemen hemen bütünüyle Sovyetler Birliği'yle); ticaret hadlerinin daha lehte olduğu 1960'larda bu düzeyde kaldı (ama Çin'in baş ticaret ortağı artık SSCB değil, Batı idi); 1970 ile 1977 arasında daha büyük bir hızla yükseldi (2 milyar dolardan 6 milyar dolara) ve aşağı yukarı bu düzeyde istikrar kazandı.

Çin, kuşkusuz 1977'den beri teknoloji ithal etti ve bunu hammadde ihraç ederek ya da gelecek yıllarda üretilecek ürünler için aldığı krediyle ödedi(ithal edilen teknoloji sayesinde üretim düzeyinde patlama bekleniyordu). Ama bu tür ticari ilişkiler, daha önce Sovyetler Birliği ile yapılmak istenenden bile daha alçak gönüllü düzeyde ve daha iyi koşullardaydı. Çinlilerin, dış ticaretteki çelişmelerden yararlanma konusunda, şimdi, Yeni Çizgi başlamadan öncekinden daha az yetenekli olduklarını düşünmek için hiçbir neden yok. Zorlukla kazandıkları ulusal bağımsızlıktan vazgeçmeye niyetli olmadıklarından ve bu dev ülkenin nesnel gerçekliğinden hareket edilirse, yakın bir gelecekte uluslararası iş bölümünün ağına takılmaları pek olası değildir. Yeni Çizginin yönetim ve örgütlenmeye ilişkin reformlarının uygulaması, ne planın idari yöntemlerinin sürdürüleceğini ne de bütünüyle piyasaya dönüşü ilan ediyor. Tarım üretimini artırmak amacıyla piyasaya dönmek başlangıçta dengesizlik yarattı. Önce tahıl ekimi, yerini piyasa spekülasyonuna açık olan ürünlere bıraktı ve sonra da tam tersi oldu. Kırsal kesimdeki bu gidiş, bizim ileriye götürecek tek yol orta

çizgidir savımızı desteklemektedir. Bu çizgiyi uygularken sağ ve sol hataların kaçınılmaz olduğundan kuşkumuz yok.

Yeni Çizginin siyasal başarısızlıkları, özyönetim projesinin nesnel zorluklarını kanıtlar. Rekabetin anlamsız biçimde vurgulanması, plan sisteminde bulanıklık yarattı ve bunu izleyen kargaşa içinde ender kaynaklar boşa harcandı. Parti üyelerinin, bilinen "arka kapıdan" ilerleme pratiği ve bireysel ve grup bencilliği, ahlaki çürümeye neden oldu. Yetkililer, gerçek bir ideolojik mücadele yerine, ilkesiz ve pragmatik bir yöntemle davranışlarını haklı göstermeye çalışırlarsa bu tür düş kırıklıkları daha da yayılabilir. Sadece uzmanlara ve kadrolara çağrı yapılıyor ve kitle çizgisinin yerini hiyerarşi alıyor. Ancak kitle demokrasisi güçlü bir biçimde geliştirilirse, Çin halkı, sınıfsız topluma doğru uzun yürüyüşünde ülke toprağını kendi denetimi altında tutabilir.

Çin toplumunun önünde hâlâ üç yol vardır:

Alternatif I. Sarkaç, yeniden merkeze dönmeye zorlar. Orta çizgi, 1950-1978 dönemindeki ilerlemeye vurgu yaptığı ve yerli olan sosyalist kitle demokrasisinin yolunu aşabileceği için elbette yeğlenir bir senaryo.

Alternatif II. Yugoslav tipi revizyonist sistem billurlaşır. Elbette daha az çekici bir olasılık ama böyle bir sistem, yine de ilerici bir yönde gelişme kapasitesini içerir.

Alternatif III. Çin, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşerek "yarı sömürge" olur.

Sonunda birinci alternatif gerçekleşse bile Çin, mükemmel olmayan bir sosyalist ülke olacaktır. Çünkü sosyalist üretim ilişkileri, hâlâ üretici güçlerin geri gelişmişlik düzeyine çarpacaktır. Çin'in kaderi, bu bağlamda, dünyanın geleceğine bağlıdır.

BÖLÜM III

MAOİZM VE REVİZYONİZM

MAOİZM VE REVİZYONİZM

1. Tahlilimiz, buraya değin, Maoistlerle revizyonistlerin, gelişmeye ilişkin anlayışlarıyla iki kutup oluşturduklarını gösterdi. Mao, savunduğu sosyalist gelişme modelini, "On Büyük ilişki" üzerine* konuşmasında iki temel ilkeye dayandırmıştı. Birincisi, her tür iş kategorisi (kır, kent, beyaz yakalı işçiler) için eşit ortalama yıllık emek getirisi talep ediyordu. Köylüler, piyasaya verdikleri ürünün tam karşılığı bir değer elde etmeliydiler. Yani, emek biçiminde ya da aynî zorunlu vergi yasaktı. Böyle bir eşitlikçi gelir dağılımı, işçi–köylü ittifakının nesnel temelidir ve devlete halkçı içerik kazandırır. Ama bu, ulusal plan ile piyasanın birleştirilmesinde bir sorun da yaratır. Eşitlik ilkesini yüksekte tutma konusunda bir siyasal irade yoksa, üretici güçlerin gelişimine paralel bir emek ödeme standardı, "doğallıkla" eşitsizlik yönünde bir eğilim gösterir. İkinci ilke, kır ve kent kesimlerinin her biri içinde, ulusal ortalama çevresinde kümelenmiş bir emek getirisi talep ediyordu. Bu, siyasal olarak, sınıfların, ve dolayısıyla sağlam devlet burjuvazisi anlamında ayrıcalıklı katmanların bulunmadığı anlamına gelir.

Bu iki ilke, kuşkusuz tam eşitlikle ya da eşitsizliklerin kendiliğinden tasfiye olacağını savunan eğilimle eşanlamlı değildir. Aslında iki temel eşitsizlik yürürlüktedir. Birincisi, farklı toprak kalitesi, farklı nüfus yoğunluğu, iletişim ağına ve kentlere eşitsiz bağlantıdan kaynaklanan, kırlık bölgeler arasındaki farlılıklar süregider. Sonuç olarak, piyasaya sürülebilen artı ürün, bir kırsal kornünden ötekine büyük farklılık gösterir; tıpkı komün gereksinimleri, yatırım ve benzeri için ayrılabilen toplam kaynak gibi, ki bu ikincisi elbette birinci farklılığın

* Mao Zadung, Seçme Eserler, cilt V, Aydınlık ve Kaynak yayınları baskılarında bu yazı bulunabilir. (Ç.N.)

sonucudur. Dolayısıyla, sosyalist modernleşme, kaynakların komünler ve bölgeler arasında yeniden dağıtılmasını zorunlu kılar. Geçmişte, hem bölgesel farklılıkların azdığı görmezden gelinerek hem de bu farklılıkları gidermek için uygun olmayan yöntemler kullanılarak hatalar yapıldı. İkincisi, sanayinin her kolunda, oldukça eşitsiz, tanrı vergisi zenginlikler bir arada mevcuttur. Fiyatlar gibi ücretler de genel olarak ülke çapında belirlendiğinden işletme kârları –niteliksel ve niceliksel emek girdisinden bağımsız olarak, farklı zenginliklere göre farklılık gösterir (daha modern üretim aygıtına sahip birimler daha yüksek kâr bağlarlar ve benzeri). İşletme kârları yeniden dağıtılmayıp her birimin kendisine bırakılsaydı, sosyalist –eşitlikçi– proje tehlikeye düşerdi. Bir yandan, daha iyi donatılmış işletmelerin aşırı kârları daha iyi sosyal hizmetler (okul, kreş, dispanser, konut, vb) sağlamak için kullanılabilir ve bu işletmelerde çalışan işçilere daha fazla ikramiye verilebilir; öte yandan bu kârlarla yeniden yatırım yapılırsa kesimler arasındaki üretkenlik ve kârlılık farkı daha da açılabilir.

Bu eşitsizliklere karşın, yukarıda belirtilen iki ilkede somutlandığı biçimiyle eşitlikçilik, geçen otuz yıl boyunca Çin stratejisinin özünü oluşturdu. ama bu ilkeleri pratiğe geçirmek için kullanılan araç, en azından 1977'ye kadar, bürokratik merkezi plandı. Aslında, radikal bir biçimde yeniden yapılandırılan bir ekonomik örgütlenme ve yönetim sistemi, bu stratejinin yaşamsal içeriğini belki de hiç tehdit etmeksizin daha iyi sonuçlar verebilirdi.

Eşitlikçi bir gelir dağılımı (hem kesimler içinde hem de kesimler arasında) belli talep ve üretim yapılarını ifade eder. Örneğin, üretim, iki gereksinim temelinde örgütlenecektir: 1) Kırsal kesimin modernleşmesi, 2) köylü, işçi ve ücretli emekçilerin temel gereksinimlerinin karşılanması. Tüm bunlar, halkın hizmetinde üretim demektir ve Sovyet modelinin tipik özelliği olan üretim için soyut üretimden çok uzaktır. Çin, idari plan ilkesinden henüz vazgeçmedi. Politik ekonomisi, "temel sanayiye öncelik" yöneliminin etkilerine karşı her zaman bağışıklı da değildi ("çelik hedefi"ne tapma).

Birikim için ayrılan artı değerin görece payı, büyüme temposunu belirler. Çinliler, bu artı değeri, esas olarak köylülükten çıkaran Sovyetler'den farklı olarak, öncelikle ekonominin en gelişmiş kesimlerin-

den sağlarlar. Bu nedenle, işçi–köylü ittifakını korumayı başardılar, birikim ve büyümenin adak taşında en şanssız olan kurban edilmedi.

Böyle bir sosyalist birikim modeli, meta kategorilerine, değer ya da piyasa ilişkilerine başvurmayı engellemez. Tersine, meta ve sosyalist ilişkiler, bu modelde birlikte mevcuttur. Bir yandan üreticiler, kendi gereksinimlerini karşılıklı meta alışverişiyle karşılarlar ama öte yandan metaların değeri, üretici güçlerin gelişmişlik düzeyince değil, eşitlikçi emek getirisi temelinde saptanır. Bu piyasa ve sosyalist ilişkilerin, şimdiye değin bürokratik merkezi plan çerçevesinde geliştikleri doğrudur ama bu olgu, piyasa ilişkilerine başvurmanın –kuşkusuz bu ilişkilerin bir plana bağlı olduklarını varsayıyoruz–, aynı sonuçları doğurmayacağı anlamına gelmez.

Maocu sosyalist model, temel noktalarda Sovyet modelinden ayrılır. Ekonominin, hem Çin hem de SSCB'de, esnek planlama ile ve piyasaya dayanılarak değil de, merkezi plan ve idari işletme temelinde yapılandığını kabul ediyoruz. Ama devlet iktidarı bir durumda; işçi ve köylülerin kazanımlarını geliştirirken ötekinde devlet burjuvazisine hizmet eder.

Sovyet modeli, 1930'larda, devlet, kırsal kesimden yoğun haraç toplarken biçimlendi. Çin'de ise, tarım reformunun hemen ardından tarımı kolektifleştirme hareketi geldi (1956'da kırsal üretimin büyük bölümü, ileri üretici kooperatifleri çevresinde örgütlenmişti) ve neredeyse oybirliğiyle köylülüğün desteğini aldı. Sovyetlerin kırsal kesimi kollektifleştirdiği yıllar (1930–1935), kırsal üreticilerin büyük çoğunluğuna yönelen garip şiddet gösterileriyle noktalandı. Bu zorla kolektifleştirme, 1917'den 1930'a değin devlet iktidarının köşe taşı olan işçi-köylü ittifakının çözülmesinin işaretini verdi. Revizyonizm, tam da bu kopmadan doğdu. Zorla kolektifleştirme zemininde yeşeren polis aygıtı, hızla, salt sivil toplumdan değil, aynı zamanda partiden de özerk bir güce dönüştü. Bu aygıtın çevresinde yavaş yavaş yeni bir sınıf ve onunla birlikte baskıcı bir devlet sistemi oluştu.

Ücret ve kent gelirlerindeki farklılaşmada artış sürerek kırsal kesimin sömürüsüyle tamamlandı. İkinci Enternasyonalin ekonomist pozitivizmiyle tüm bağlarını koparmadığı için teknolojiyi tarafsız gören Leninizmin teorik yetersizliği bu gelişmeyi kuşkusuz kolaylaştırdı.

Her neyse, kırsal kesimden yükselen itirazı bastırabilmek için baskıcı aygıtı bir kez oluşturmuş olan devlet, kendi iradesini, işçi sınıfına da aynı biçimde dayatabiliyor ve sanayide ücret farklılıkları politikasını zor yoluyla uygulayabiliyordu. Böylece, hakim bir sınıf –daha iyi bir terim olmadığı için "devlet burjuvazisi" diye adlandırdığımız, pekişti ve sonunda devletin niteliğini belirledi. Köylülüğe dayatılan idari haraç, kırsal geliri yarı yarıya düşürdü. "İlkel sosyalist birikim"i önerenlere inanmak gerekirse, bu artı ürün, birikimi hızlandırmış. Aslında , birikim artı ürünün en azından yarısı artık zor yoluyla alınamıyordu; tarım üretimi başaşağı düşmüştü. Sovyetler'in, başına bela olan çelişmeleri hâlâ çözemiyor olması, Rusya'nın o zamanlar başına gelen felaketin derinliğini gösterir.

Bu zorla haraç stratejisi, –Çin'deki durumun tam tersine, ki unutmayalım; Çin çok daha yoksuldur– Sovyetler Birliği'nde bugünkü kuyrukları, yoksullaşmış pazarları ve ürünlerin orta kalitede olmasını da azımsanmayacak ölçüde açıklar. SSCB'de ücretler öyle eşitsiz dağılır ki, kent gelirlerinin sadece yarısı sanayideki işçi sınıfının payına düşer; kalanı, ayrıcalıklı tabakalar (orta ve yönetici sınıflar) alır. Böylesine eşitsiz bir gelir dağılımı, Çin'dekinden temelde farklı olan bir üretim yapısı doğurur. Çin'in üretiminin asıl amacı, halk kitlelerinin temel gereksinimlerini karşılamaktır. SSCB'de ise , üretimin sadece üçte biri halkın temel gereksinimlerini karşılamak içindir; ikinci üçte bir, ayrıcalıklı tabakaların tüketim taleplerini karşılar; ve son üçte bir, askeri ve idari kesimlere ayrılır.

Sovyet ekonomi sistemi, bu toplumun ayrıcalıklı unsurlarının ve ordunun kaprisleri için ayrılmış fonları azami artırmak için işçilerin tüketimini asgariye indirme ilkesine dayanılarak örgütlenmiştir. İşçi iktidarının organı olmaktan çok uzak olan Sovyet sendikaları, devlet burjuvazisi tarafından, çalışma temposunu hızlandırmaya ve ücretleri düşürmeye zorlanır. İkramiyeler, Batı'da olduğu gibi, işçi sınıfını bölmeye hizmet eder. Kağıt üzerinde kolektif olan mülkiyet (kolhozlar) de dahil, tüm mülkiyetin kullanım hakkını belirleyen devlet, bu koşullarda, işçi sınıfının felaketidir ve bizzat devlet, kendini bu hale düşürür.

Bu iki stratejiyi dile getiren Sovyet ve Çin parti örgütlerinin birbi-

rine zıt tarihleri ışığında, Sovyet ve Çin modellerinin yaşamsal noktalarda farklılık göstermesi şaşırtıcı olmamalıdır. Devrimci söylemine ve İkinci Enternasyonal'den kopmuş olmasına karşın, Bolşevik Partisi, yine de Avrupa işçi hareketi geleneğine çok fazla batmıştı; köylülüğe güvensizliği ve kırsal kesimleri, burjuvazinin stratejik yedek gücü gibi görmesi bundandır. Bolşeviklerin, Rus işçi hareketi içinde hesaba katılması gereken bir güç oldukları doğrudur ama Sosyal Devrimcilerin egemen olduğu kırlık bölgelerde, Bolşevik etkisinin sıfır olduğu da aynı ölçüde tartışma götürmez bir gerçektir. Buna karşılık, Çin Komünist Partisi, 1930'lardan itibaren hinterlandda derin kökler saldı. Çin modeli, bu eşsiz atmosferde biçimlendi. Antiemperyalist ve antifeodal mücadeleye girişme üzere, kırlık bölgelerde halk ittifakı oluşturduktan sonra, aynı toplumsal güçleri (yani köylülüğü) cezalandıran bir gelişme modelinden daha akılsızca bir şey olamazdı. Yenan'ın eşitlikçi rüzgarından sonra az basamaklı ücret merdiveni ve bunun köylü gelirlerine uygulamasından daha doğal hiçbir şey yoktu. Özetle, Maoist gelişme stratejisini biçimlendiren üç siyasal ilke –ücretleri köylü gelirlerine göre ayarlamak, az basamaklı ücret merdiveni ve ulusal ücret politikası– Çin devrimindeki işçi ve köylü egemenliğinin ifadesidir.

Çin Komünist Partisi, bu stratejiyi neden bütünüyle teorileştirmedi? Bu kuşkusuz, Maoist modelin, ÇKP'nin iktidarı alıp pekiştirmesini sağlayan sınıf ittifaklarından kendiliğinden ortaya çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Çin komünistlerinin Sovyetler ile yürüttüğü polemikler, bu çetin teorik noktaya hiç değinmedi. Bunu yapmamış olmaları, Maoistlerin, Üçüncü Enternasyonal ve Stalinizm ile belirsiz ilişkilerini, partinin fiili özerkliğini, açık pragmatizmlerini ve Sovyetler'i izleme ya da ondan kopmayı reddetmelerini açıklar. Revizyonizmin Maoist eleştirisinin yetersizliğinin bedeli bu suskunluk oldu.

Çinliler, 1960'lardaki ayrışmadan sonra bile, Revizyonizm eleştirisini mantıki sınırlarına kadar götürmediler. Sonuç: Stalin dönemine ilişkin tutarsız değerlendirmeler. Bolşevik gelenek, böyle bir eleştiriyi kolaylaştırmadı çünkü bu geleneğin Troçkizm de dahil tüm biçimleri (Buharin bu anlamda belki de bir istisnaydı), Stalin'in , köylülüğe yoğun haraç dayatılarak sanayileşmenin hızlandırılabileceği yolunda-

ki saplantısını paylaşıyordu. Dahası, uluslararası işçi hareketi, SSCB'nin emperyalist saldırı tehlikesine karşı savunulmasını öncelikler listesinin başına koyduğu için Sovyet toplumunun ne ölçüde yozlaştığı, uzun bir süre gözden kaçtı. Ama 1960'larda, bazı olgular artık görmezden gelinemezdi; Sovyetler, çılgınca yığdığı askeri güçle saldırgan bir dış politika uygulıyordu. Bu, yeni bir yönetici sınıfın iktidarda olduğunun ve Büyük Ekim Devrimi'nin yurdunda, yeni bir sınıfın oluştuğunun katıtı değilse nedir?

Çin'deki gelişmeyi, geçen otuz yıl boyunca şu ya da bu ölçüde, eşit değişim ilkesi ve bu ilkeye dayanan strateji yönlendirdi. Ama Maoist deneyimi bütünüyle teorileştiren bir belge olsaydı, bu ilkenin sağ ve sol varyantları– "üretkenliğe göre ücret" ve "idari baskı yoluyla eşitleme"– daha etkili bir biçimde sergilenir ve etkisizleştirilebilirdi.

2. Ekonomi yasaları denen şeylere ilişkin kavrayışımız, önerdiğimiz üç gelişme modeli yanyana konursa açıklığa kavuşur.

Bu yasalar, kesinlikle kaçınılmaz değildir. Marx, burjuva iktisatçılarıyla polemiğinde, tüm toplumsal sistemlere uygulanabilir, genel ekonomi yasaları olmadığının altını çizmişti; her sisteme, sınıf ittifak ve çatışmalarının belli bir durumunu yansıtan, o sisteme özgü yasaların biçim verdiğini belirtmişti.

"Değer yasası", sosyalist modelde ulus–devlet çerçevesinde işler. Kapitalist modelde ise, faaliyet alanı dünya sistemidir. Buna uygun olarak, sosyalist işbölümü alanı, en azından başlangıçta, ulusal (yani, dış ilişkiler ulusal inşanın gereklerine bağımlıdır) iken , kapitalist birikim sürecinin içine sokulduğu işbölümü evrensel ölçektedir. Öte yandan, sosyalist modelde her toplumsal ilişki, işçi–köylü ittifakının sadece başka bir boyutta ifadesi iken, kapitalist modelde değer yasası, rant ve kâr amacının biçimlendirdiği sınıflı toplum çerçevesinde işler.

Devletçi toplumlar da ulusaldır ama her zaman aynı derecede değil. SSCB, Doğu Avrupa'dan daha devletçidir. Yugoslavya ve eğilim olarak Macaristan, uluslararası işbölümüne, Sovyet bloğundaki öteki ülkelerden daha çok bütünleşmişlerdir. Buna karşılık, önemli noktalarda azgelişmiş kapitalist bir ülkeye benzeyen Küba, bağımlı devletçi toplum özellikleri taşır. Devletçi toplumlarda işlerliği olan

değer yasası, devlet iktidarını payandalayan yeni orta sınıfların toplumsal artı ürünü aldığı, sınıflı toplumdaki ilişkiler sisteminin bir sonucudur.

Ürünler ayrım gözetmeksizin dağıtılamadığı ("herkese ihtiyacına göre"), üretmek için çalışmak gerektiği, çalışmanın zorunluluk olduğu, "faaliyet" değil "iş"in yürürlükteki kategori olduğu (iş ile boş vakit arasında bir ayrım olmadığı), toplum, kendi iradesini doğrudan belirleyemeyip işbölümü ve değişimde kökleşmiş bir toplumsal örgütlenme sistemi içinde dolambaçlı bir yol izlemek zorunda olduğu; tek kelimeyle, komünizm henüz gündemde olmadığı sürece, değer kategorisi de var olacaktır. Değer yasasının varlığı, son tahlilde, bir ürünü üretmek için gerekli topulsal emek niceliğinin, hâlâ ürünün değerini belirlediğini ve böylelikle malı metalaştırdığını gösterir. Ama bu, yalnız son tahlilde böyledir. Başka türlü koyarsak, fiyat ilişkileri hareket noktası değildir; daha çok belli, özel üretim ilişkilerini (sınıf ilişkileri) ifade eden yasalardan türerler.

Bu üretim ilişkilerince yapılandırılan toplumsal kuruluş, azgelişmiş ve kapitalist ise, onu düzenleyen değer yasasının hareket alanı dünya sistemidir. Bu, sonuç olarak şunları ifade eder:

— Artı değer, ileri sermaye oranında yeniden dağıtıldığı için, değerler, üretim fiyatlarının türevi olur; (Marx'ın kullandığı anlamda)

— Toplumsal olarak gerekli emek niceliğini, sistemin en ileri bölgelerindeki emek üretkenliği belirler;

— Nitelikli ve düz emek arasındaki ödeme farkı, söz konusu becerinin yeniden üretiminin toplumsal maliyetinden değil, daha çok siyasal gereklilikten kaynaklanır. Sermaye, ancak toplumsal ittifaklar aracılığıyla iktidar uygular ve gelir farkları, bu ittifakı bir arada tutan tutkaldır. Toplumsal kuruluş, tersine, azgelişmiş ama sosyalizme geçiş sürecindeyse;

—Toplumsal artı değer merkezileştirilmiştir ve kesimlerin kaynaklarından bağımsız ölçütlere göre yatırım yapılır;

—Farklı üretim kesimleri arasındaki değişim oranı, ulusal çerçevede ve toplumsal olarak gerekli emek niceliği tarafından belirlenir. Dolayısıyla, tarım ve sanayide bir saatlik soyut, toplumsal ortalama emek, bu bir saatlik emeğin ürününün, gelişmiş kapitalist merkezler-

deki fiyatı dikkate alınmaksızın, eşit sayılır. Ve bu, özünde dünya kapitalist sistemiyle birleşmemek demektir.Aslında, söz konusu kopma, bir tür otokrasiden çok, dış değişimin içerdeki seçimler üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaktır. Bu koşullarda pek önemli bir payı olmayan dış ticaret, iç gelişmeye –ulusal ve sosyalist– bağımlı kılınır; iç gelişme dış ticarete değil.

— Farklı düzeylerde beceriye sahip olan işçiler, diyelim bir saatte çıraklıklarının toplumsal maliyeti ile doğrudan orantılı değer (ve bu oran bir ile bir buçuk arasında bir yerdedir) üretiyorlarsa ödeme oranları, özünde siyasal düşünce ve gerekçelerle belirlenir.

Dolayısıyla, bir yıllık ortalama köylü emeği ile bir yıllık ortalama işçi emeğine eşit ödeme yapılmasını ve ücret merdiveninin az basamaklı sınırlar içinde kalmasını sağlayan değer yasasıdır; reddi değil– sosyalist üretim ilişkilerine eklemlenen biçimiyle değer yasası– .

Bu nedenle, bir toplumun değer yasasına göre düzenlenmesi, onun revizyonist ya da devletçi olduğunu kanıtlamadığı gibi, bu yasanın reddi de , sosyalizme geçiş toplumunun ölçütü değildir. Gerçek sorun, bu yasanın hangi toplumsal ilişkiler çerçevesinde uygulandığıdır.

Değer kategorisi elbette ölümsüz değildir. Tüm toplumsal kategoriler gibi o da, ifade ettiği toplumsal–tarihsel koşullar bu durumda işbölümü ve meta üretimi– ortadan kalkınca yok olur. Ama komünizm hâlâ uzaktadır; ve emperyalizm, dünya devrimi efsanesine izin vermeyen bir sınıfsız topluma geçiş sürecini dayatmıştır. Bu geçiş, eşitsiz gelişime dayanır ve dünya kapitalist sisteminin çevre ülkelerinde başlayarak yalılır. Eğer üretici güçler, sosyalist geçişin gereklerine uygun olarak geliştirilecekse, yerli sömürücü sınıflar ortadan kaldırılmalı ve toplumsal kuruluş, bir bütün olarak, dünya sistemi halkalarından kopmalıdır. Bu koşulları yerine getirmek, değer yasasını dışlamaz; tersine, bu yasanın –ya da daha açıkçası, belli bir varyantı; yani sosyalist toplumsal ilişkilere eklemlenmiş değer yasası– var olduğu önceden kabul edilir.

Hiçbir toplumsal sistem mucize yaratamaz. Özellikle uzun vadeli büyüme hızları –diyelim birkaç on yıl boyunca– yüzde 5 ile 7'yi geçemez. Büyüme hızının bu kadar olmasının nedeni, büyümenin önündeki klasik engellerden (sermaye kıtlığı, kaynakların yoksulluğu, vb)

çok, siyasal, ideolojik, bilimsel ve eğitimle ilgili ilişkilerin dönüştürülmesinde ençok istenen tempo ile kuşaklar arasındaki yakın ilişkidir. Bu değişim temposu, ne zaman hızlandırılsa toplumsal tansiyon yükselir ve bunu, kaçınılmaz olarak kargaşa içindeki patlamalar, yeniden düzenleme dönemleri ve benzeri izler.

Üç model arasındaki temel ayırım noktası, farklı büyüme oranları değildir. Dünya kapitalist sisteminin parçası olan ülkelerdeki büyüme oranları, hemen her zaman ortalarda bir yerdedir. Aslında, bu sistemin tüm bölgelerinde (örneğin, çağımızın "Dördüncü Dünyası") ekonomik büyüme hiç yoktur (ya da ekonomik küçülme vardır). Sadece istisnai durumlarda –yoğun nüfuslu ve yoksul bölgelerde, herhangi bir karşılaştırmayı yersiz kılan durumlar– ortalama düzeyin üzerine çıkarlar. İlk noktamıza dönelim: Üç modelin her biri, kökten farklı bir toplumsal perspektif ifade eder.

Toplumsal üretici güçlerin eşzamanlı gelişme ve sosyalist dönüşümü, ekonominin örgütlenmesine ilişkin temel sorunlar doğurur. Aslında bu soruna iki temel yaklaşım vardır: Ekonominin ya merkezi idari ya da merkezkaç yönetimi. İdari yönetim, kendi başına sosyalist yolda ilerlemeyi güvence altına almaz. Sovyet devletçiliği, bunun yeterli kanıtıdır. Öte yandan, merkezi idari yönetimin terkedilmesi de kendi başına devletçiliğe karşı sigorta değildir; Yugoslavya örneği. Bununla birlikte, özerk yönetimin yeğleneceği, en azından siyasal olarak öne sürülebilir; devletçiliğe doğru bir sürüklenme gerçekten olabilir, ama böyle bir siyasal sistemin esnekliği nedeniyle, despotik bir sisteme dek varması olasılığı daha azdır. Bu gözlem, sosyalist geçiş sırasında siyasetin "kumanda ettiği" ve etmesi gerektiği gerçeğini vurgulamaktadır.

Komünizme geçiş biçiminde anlaşılan sosyalizm, değer yasasının var olduğunu önceden varsayarsa, bunu, sosyalizme özgü ekonomik yasaların ve politik ekonominin var olduğu izler. Ama bu yasaların ve politik ekonominin statüsü, kapitalist toplumlardaki gibi değildir. Kapitalizmin ekonomik yasalarının doğası ve işleme biçimi, bu üretim tarzının özel üst yapı-alt yapı ilişkisine sımsıkı bağlıdır.[1] Meta üreti-

1 Bu konuyu *Unequal Development* (New York, Monthly Review Press, 1976). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme* (Kaynak Yayınları, 1992) ve *The Law of Value and Historical Materialism* (New York, Monthly Review Press, 1978)4'e tartışmıştım.

minin emek gücünü bile kapsayacak biçimde genelleşmesi, kapitalist sömürü ilişkilerinin donuk karakterini açıklar. Ve bu donukluk yüzünden, ekonomik yasalar, kapitalist sistemde topluma dışardan getirilmiş doğa yasaları gibi görünürler. Toplumsal yabancılaşmanın temel ekonomik karakteri ve siyasal biçiminin görünüşte ekonomik biçiminden ayrılması bundandır. Buna karşılık sosyalizm –en azından yönelim olarak– saydamdır. Toplum, onu yöneten meta ilişkilerine hakim olmak zorundadır. Ulusal ekonomik plan, "pirinç fiyatı ile ücret" arasındaki belirleyici orantı temelinde oluşur; bir köylü ile bir kentli işçinin yıllık emekleri arasındaki değer eşitliğini ifade eden bir orantı. Ve bu eşitleme, işçiler tarafından net olarak kavranmalıdır. Ücret farklılıkları da aynı biçimde demokratik yollardan kararlaştırılmalıdır. Bu farklılıklar siyasal bir zorunluluk olduğuna göre, ideolojik bulanıklık yaratılarak iyi bir amaca hizmet edilemez.

Sosyalizmin ekonomik yasalarına ilişkin tartışma, bu noktaya çok az ışık tuttu. Çünkü tartışmanın tüm tarafları, sosyalist zeminde meta üretimini kapitalist zeminde meta üretiminden ayırdetmeyi başaramadılar. Başka bir deyişle, meta ilişkileri, kapitalist meta ilişkileriyle ve bu ilişkilerin ortadan kaldırılması, sosyalizmle eşitlendi. Rosa Lûxsemburg, olayı elbette böyle görmüştü; Lenin de öyle yaptı (meta ilişkilerine "dönüş", teslimiyetin işaretidir) ve daha sonra Stalin de. Ekonomik yasalar, değer yasası, meta ilişkisi ve benzeri, istisnasız hep kapitalizme "teslimiyet" –hep "geçici olarak"– diye görüldü.

Öte yandan, geçmişte "değer yasasına dönüş" ilan edildiğinde, bu, söz konusu toplumun gerçekten kapitalizme değilse bile en azından istikrarlı bir devletçi sömürü biçimine geri çekildiğini gösterirdi. Bu nedenle, Stalin 1952'de, sosyalizmin ekonomi yasalarının varlığını çok gecikerek kabul ettiği zaman, bunu, tarım (kolhoz) kesimi ile devlet sanayii arasındaki –eşitsiz– ilişkileri istikarara kavuşturmak için yaptı. Kuruşçev'in Makina Traktör İstasyonlarını kaldırması ve devlete ait traktör ve makinaların mülkiyetini 1958'de kolhozlara devretmesi de, kolhozlar arasındaki eşitsizliği şiddetlendirdiği için, aynı biçimde, sosyalist meta ilişkilerinin akıllıca yönetilmesi yönünde ileri bir adımı temsil etmiyordu; daha çok devletçi meta ilişkilerinin istikrara kavuşturulması yönünde geri bir adımdı. (Kruşçevizmin genel

gericiliği gibi bu reformun esas olarak gerici yönü de Çinliler ile Korelilerin dikkatinden kaçmadı.) SSCB ve Doğu Avrupa'da, Vietnam ve Küba'da ve hatta bazen Çin'de "serbest piyasa"ya, özel tarlalara, "ekonomik hesaplar"a, "kâr"a teslim olunduğu zaman –toplumsal eşitsizlikleri her zaman şiddetlendirmiş teslimiyetler– gerçekte tanık olduğumuz, yarı-kapitalist, yarı–devletçi değer yasasına bu tür bir "dönüş"tür.

Bu nedenle, asıl soru, sosyalizmin (eşit) meta ilişkilerinin nasıl saydamlaştırılacağıdır. Buraya dek iki çözüm önerildi: Özyönetim ve siyasetin kumanda etmesi.

Özyönetim, tek bir yönüne indirgenemeyecek kadar karmaşık toplumsal bir projedir. Özü, kesinlikle demokratiktir ve bu, işçi hareketinin, devrimci aşamasında kendiliğinden neden hep bu yönde hareket ettiğini (işçi konseyleri, sovyetler, vb) kısmen açıklar. Ama devrimci dalga, bir kez geri çekildi mi, özyönetim sisteminin doğasında bulunan yetersizlik açığı çıkar; başlangıçta, doğrudan üreticilerin üretim araçlarını ele geçirmesini kolaylaştırabilir ama giderek siyasal cehaletin bir aracına dönüşür (örneğin, işçileri, birbiriyle rekabet eden kolektiflere dağıtarak). Dolayısıyla, özyönetim, ulusal ve bölgesel planlama ile tamamlanmalıdır. Aksi halde, Yugoslavya deneyinde görüldüğü gibi, işçi sınıfı içinde bölünmeleri yeniden üreten ekonomist yabancılaşmanın yeni bir biçimini doğuracaktır.

Siyasetin kumanda etmesi, ideolojik keyfilikle eşanlamlı değildir. Tersine, aynı anda hem özyönetim olan hem de toplumsal bütünle yapısal olarak bütünleşmiş kolektifler arasındaki eşit değişimin akıllıca yönetilmesi demektir. Bu, özünde, Maoist ve Cuce stratejilerine hayat veren ilkedir. Ama bu ilkenin pratikteki ifadesi, Çin ve Kore'de farklıdır –ve hiçbiri mükemmel değildir–. Kore sisteminin düğüm noktaları kitle partisi (işçilerin çoğunluğunun üye olduğu), esas olarak kolektif yönetim (işletme komiteleri seçimle belirlenir) ve birden çok düzeyde plan sürecidir (ulusal ve bölgesel planlar). Bu, Kültür Devrimi'nden sonra bile toplumun her düzeyinde asıl gücü seçkin partinin oluşturduğu Çin'deki durumdan farklıdır. Ama her iki yaklaşımın güvencesi harekete geçirdikleri dinamiktir. Her ikisi de demokrasiyi geliştirme ve işçilerin günlük yaşamda etkin denetim uygulamalarının

birikimini taşır. Birikimlerini sıfırlayabilecek bir katılaşma tehlikesi ile de karşı karşıyadırlar.

İşçilerin gerçek iktidarında kesintisiz demokratik gelişme ya da durgunluk ve gerileme? Bu da, kaçınılmaz demokrasi ve devlet sorusudur. Devlet, burada belirtelim ki, mutlak bir zorunluluktur; temel kolektiflerin, global toplumsal projelere eklemlenmesi, devlet olmadan mümkün değildir. Ama bu devletin halkçı karakterini güvence altına almak yine de bir sorun olarak durmaktadır. Ne yukardan yapılan demokratik açıklamalar ne de otoritenin ataerkil yasallaştırılması demek olan "yasallığa dönüş" bu sorunu çözme yönünde adımlardır.[2]

3. Tarihsel deney, sınıflı toplumdan komünizme geçişin en azından üç nedenden dolayı uzun süreceğini gösterir. Birincisi, emperyalizm çağında kapitalizmin eşitsiz gelişimi, sosyalizm yönünde gediklerin, sistemin merkezinden çok çevrede açıldığı ve açılmaya devam edeceği anlamına geliyordu. Proletaryanın köylülükle ittifak içinde önderlik ettiği, emperyalizme ve yerli işbirlikçilerine karşı ulusal demokratik devrimler, sosyalizm yönünde ilerleme birikimi taşırlar. Ama üretici güçleri geliştirme denen tarihsel görev yine de önümüzde durur. Ayrıca, koşulların daha ağır olduğu ülkelerde; yani, demokratik geleneklerin olmadığı, pekçok dış ve iç baskının (Revizyonizm, vb) bulunduğu ülkelerde, bu görevin çok daha sık ele alınması zorunludur.

İkincisi, ileri kapitalist dünyada sınıfsız topluma geçişin nasıl olacağı hâlâ bütünüyle sırdır. Sovyet ve Çin modelleri, bu konuda birkaç ipucu vermektedir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki burjuva devrimleri artık uzakta kalmış bir geçmişte meydana geldiler. Dolayısıyla, demokratik geleneğin tipik özelliği olan çok parti sistemi ve seçimler Batı örf ve gelenekleriyle sıkı sıkıya birleşmiştir. Bu, kısa vadede, yalnız ılımlı sosyalist ya da liberal sağcı rejimlerin – toplumsal evrim açısından aralarındaki fark görece önemsizdir– siyasal gündemde olacağı anlamına gelir. Sınıflı toplumu ortadan kaldırma sürecinde demokrasi ve çoğulculuk serpilip gelişirse "bu bir dezavantaj olmayacaktır" (Çinlilerin saptadığı gibi). Yine de bu

2 "Yasallığa dönüş" ve otorite konusunda bakınız: Agnes Heller ve Ferenc Feher, *Marxisme et democratie* (Paris, Maspéro, 1982).

toplumlarda, sosyalist bilinci olgunlaştırmanın önünde iki engel vardır: Bir yanda, unutmayalım ki, gerçekten maddi bir temeli olan; yani Üçüncü Dünyanın talanı temelinde gelişen, ortak ulusal çıkar inancı. Ve öte yanda, uluslararası işçi hareketinin bazı sol kanat unsurlarının Sovyetler Birliği'nde sosyalizm olduğu –bir dirhem de olsa– yolundaki propagandası.

Bütün bunların ötesinde, ileri kapitalist dünyada bile, sınıf ve değer kategorilerinin ortadan kaldırılmasından önce uzun ve zorlu bir geçiş döneminin yaşanacağını akılda tutmalıyız. Çünkü komünizm, mevcut uluslararası işbölümünde olağanüstü dönüşümler ve esaslı bir ideolojik devrimi öngörür.

Sonuç olarak, uluslararası devletler ve uluslar sistemi, uzun bir süre daha var olacaktır. Tek bir anda dünya devrimi inancı tehlikeli bir efsanedir çünkü her şeyden önce, sosyalizme geçiş, sistemin zayıf halkalarında başlayacaktır. Ayrıca, geçiş toplumlarının egemen olduğu bir dünyada bile, ulusal etken, ona yol açan toplumsal gerçeklik –ulusların eşitsiz gelişimi– var olduğu sürece, ortadan kalkmayacaktır. Dolayısıyla, devlet bu uzun tarihsel geçiş sürecinde sönmeyecektir; yalnız devletler sistemi, sürecin son aşamalarında sönecektir.

Sosyalist geçiş yolundaki toplumların siyasal temeli olan halkçı ve devrimci sınıf ittifakları, toplumsal gerçekliği sınıflar gibi doğrudan değil, devlet aracılığıyla etkilerler. Sonuçta devlet, kendisine payanda olan toplumsal sınıflardan görece özerktir. Dolayısıyla , işçi–köylü diktatörlüğünün bir aracı gibi ya da başka bir sınıfın oluştuğu bir dölyatağı gibi çalışabilir.

Proletarya ve köylülük ile eski sömürücü sınıflar (burjuvazi ve toprak sahipleri) arasındaki sınıf mücadelesi, geçişin ilk aşamalarında sosyo-politik sahnenin önplanını işgal edebileceği için bu uğraşılar geçişin esasını oluşturmaz. Bu dönemin siyasal özü, işçilerin, köylülerin ve devletin –tek tek ya da birlikte– birbirleriyle çatışmalarıdır. Bu çatışmalar, işçi–köylü ittifakını ya da bu sınıfların devlet üzerindeki denetimlerini önemli ölçüde dinamitlemediği sürece, halk içindeki çelişmelerdir. Ama bu çelişmeler doğru ele alınmazsa devletin işçi-köylü içeriği boşalır ve sınıf mücadelesinin ekseni kayar. O

zaman, egemen ve sömürücü sınıfla onun kurduğu devlet bir yanda, halk öte yandadır. Bu, tek kelimeyle Revizyonizmdir: Başlangıç noktası, halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınması olan bir mücadelenin vardığı nokta.

Buraya kadarki tahlillerimizi özetlemek için geçiş sürecinin çifte mücadeleyle nitelendiğini söyleyebiliriz: 1)Piyasa ya da piyasanın bürokratik reddi ile geçişin çelişmeli doğasını yansıtan orta yol arasındaki mücadele; 2)değer yasasının üstyapısal birimleri ("burjuva demokrasisi") ya da bunun reddi ("devlet despotizmi") ile orta yolun –siyasal ve toplumsal demokrasinin aktif bir devlet ve partide eklemlendiği yol– zorunluğu arasındaki mücadele. Bu iki mücadele –değer yasası ile değer yasasının reddi ve demokrasi ile parti (tek ya da çok partili sistem; tekçilik, ya da parti içi çatışmalara saygı gösterme)– birbiriyle derinden ilişkilidir.

Sosyalist demokrasi, ilke olarak burjuva demokrasisinin daha yüksek bir biçimi olmalıdır. Özellikle sosyalistler, burjuva devrimlerinde kazanılmış resmi ve gerçek hakları (düşünce özgürlüğü, çoğulculuk, örgütlenme ve grev özgürlüğü, vb), "daha yüksek çıkarlar" adına ortadan kaldıramazlar. Tersine, özel mülkiyet, gerçek demokkasi pratiklerinin gelişmesini zorlaştıracağından, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, burjuva demokratik hakların nitelik olarak yaygınlaştırılmasına denk düşmelidir. Tek ve tekçi parti doğması, bu nedenle sosyalist demokrasiye zıttır. Sosyalizmin gelişmesinde yaşamsal önemi olan bu ikilemin çözümü, belki sosyalist devrim, Batı'nın gündemine geldiğinde ortaya çıkacaktır. Nasıl bir biçim alacak? Buna yanıt vermek bu, sorunsal bir soyutlama olduğu; gerçek mücadelenin nesnesi olmadığı sürece; ya da işçilerin siyasal bilincindeki toplumsal projelerin nesnesi olduğu için, olanaklı değildir. Ve merkezlerin emperyalist egemenliği sürdükçe sosyalist bir alternatif düşünülemez: Başka halkları ezen bir halk özgür olamaz..."

Batı'da gündeme gelmesine kadar, sosyalizmin sistemin çevresindeki gelişimini hızlandırmaya çalışmalıyız. Ama ne yazık ki, oralarda burjuva demokratik gelenekler yok. Bu handikapa bir başkasını daha eklememiz gerekiyor: Devrimci parti, işçi ve köylü kitlelerini birleştirir, örgütler ve onlara bir anlamda önderlik ederken, fiilen ikti-

dar tekelini kendi elinde tutma kapasitesine, tarihsel olarak sahipti. Bu koşullarda, sosyalist demokrasi ancak yavaş yavaş, hafif hafif ve sorunlu bir biçimde ilerleyebilir. Ne pahasına olursa olsun düzeltilmesi olanaksız bir yozlaşmadan kaçınılması gerekir; yani , yaşayan bir partinin ; halkın gerçek ve aktif desteğini alan, halk içindeki çelişmelerin saflarına yansıyacağını kabul eden bir partinin yerine polis devletinin geçmesinden kaçınılmalıdır. SSCB, geri dönüşü olmayan bu noktaya ulaştı: Bir zamanlar bu toplumu betimlerken "sosyalizm" ve bir "komünist parti"den sözedebiliyorduk. Şimdi, "polis diktatörlüğü", "devlet burjuvazisinin sömürüsü" ve benzeri terimlere başvurmak zorundayız. 1956'da Macaristan işçileri, bu gerçeğin pratikteki ifadesiydiler, bugünse Polonya işçileri.

4. Yukarıdaki görüşler, sınıfsız topluma uzun geçişi tanımlayan mücadelelerin doğasını belirlememizi olanaklı kılmaktadır. Bu mücadeleler, değer yasasında (ya da daha çok değer yasasının sosyalist, devletçi ya da kapitalist varyantlarında), belli bir ekonomik yönetim sisteminde (bürokratik ya da işçi denetiminde) ve siyasal yaşamın özgül örgütlenmesinde (sosyalist demokrasi ya da devletçi polis despotizmi) ifadesini buluyor. Sosyalizmin geleceği, bu mücadelelerin çözümüne bağlıdır.

ÇKP, en azından bugüne değin, bu mücadeleleri az çok doğru ele aldı. Bu, elbette, siyasal yönelim ve girişimlerinin her zaman bütünüyle doğru olduğu anlamına gelmez. Ama işlediği hatalar giderilemez türden değildi. Bir tek nedenle: ÇKP'nin politikası, her zaman siyasal dayanak noktaları işçi-köylü ittifakı ile halk içerikli devlet olan "On Büyük İlişki"ye dayandı: Çinliler, ayrıca, kendi gücüne güvenmeyi stratejik ilke edinerek eşit olmayan bir dünya ve iç gelişmelerden kaynaklanan tüm sorunlarla etkin bir biçimde başa çıkabildiler. Dış baskılardan kendilerini kurtarmaları, genellikle gelişme ile bağıntılı olan eşitsizliklerden (bölgeler, üretim biçimleri, vb. arasındaki) sakınabilmelerini sağladı. Bu ilkenin uygulamasında elbette hatalar yapıldı ama hiçbiri giderilmez türden değildi. Sonuç olarak, devlet ve parti, demokratik niteliğini korudu. Sürekli demokratik bir uygulama içinde oldukları öne sürülemez ama tarihsel gidiş, bir bütün olarak daha fazla demokrasi yönündeydi. ÇKP, miras aldığı Bolşevik devlet

ve parti geleneğinin olumlu eleştirisini belki şimdi başlatacaktır. Çin komünistlerinin , Bolşevik meşruiyetlerine karşın, tekçiliği reddetmeleri ve böylece dogmatizmden uzaklaşmaları için elverişli koşulları yaratmış olmaları, Çin'de despotik bir polis devletinin neden oluşmadığını da açıklar.

Çinli komünistler, esas olarak doğru çizgilerini Revizyonizmden ayırdeden şeyi tanımakta yavaşlardı –ve aslında hâlâ almaları gereken bir yol var–. Son zamanlarda bu konuda bir gerileme olduğunu eklemeliyiz. Yine de, Çin'in son otuz yıllık gelişme stratejisinde dikkat çekici bir süreklilik vardı. Bu otuz yılın olumlu ve olumsuz yönleri, başarıları –hep kısmi, sınırlı ve çelişmeli– ve başarısızlıkları olmuştur. Bununla birlikte, geçmişe bakınca en göze çarpıcı şey, bütün aşamalara işçi-köylü ittifakı ile·ekonomik ve toplumsal iktidarı halk kitlelerince –ya da en azından onlar adına– kullanılması ilkesinin damgasını vurmuş olmasıdır. Yeni Çizginin bu sürekliliğe bağlı mı kalacağını yoksa tayin edici bir kopuşa mı yöneleceğini ileride göreceğiz. Çin şimdi bir yol ayrımındadır. Azgelişmiş kapitalist bir ülke mi olacak? SSCB suretinde revizyonist bir topluma mı dönüşecek? Belki Yugoslav sistemine benzeyecek.

Çin nereye gidiyor? Eğer bizim üç teorik modelimizin karşılaştırması –sembolik olduğunu kabul ediyoruz– kesin bir yanıt getirmiyorsa, sanırız en azından bazı yararlı ipuçları sağlıyor.

Birincisi, kapitalist türde bir gelişme olasılığının bulunmadığını söyleyebiliriz. Gerçekten, köylülerin vermeye zorlandıkları haraçtan da anlaşıldığı gibi, bağımlı kapitalist ülkelerde sömürücü sınıflar belirleyici etkendir. Bu haraç ayrıca olağanüstü büyüktür. Elkonan kırsal gayrisafi üründen kim ne kadar pay alacaktır? Bu toplumları, uluslararası işbölümüne bütünleştiren çok yönlü mekanizmalarla, yerli sömürücü sınıflar (devlet burjuvazisinin, normal olarak büyük toprak sahiplerince cebe indirilen kırsal artı ürünü almak için bürokratik kooperatifler kurup kurmadığına bağlı olarak devleti içerebilir de içermeyebilirde) ile egemen emperyalist çıkarlar arasında paylaştırılır. Ayrıca, sanayi ve hizmetler kesiminden elde edilen net ürünün, işçiler ve sömürücü sınıflar (müttefikleri ile birlikte) arasında paylaştırılma-

sı, bu bağımlı kapitalist modelin özelliğidir. Şimdi, Çin'de kolektifleştirmenin dağıtılacağını, toprakta özel mülkiyetin yeniden getirileceğini, bu mülkiyetin dağılımında muazzam eşitsizliklerin onaylanacağını düşünmek apaçık saçmalıktır. Bu tür öneriler, en azından köylülüğün çok şiddetli direnişiyle karşılaşacaktır ki, bu durum tek başına işi tersine çevirmeye yetecektir. Köylü.ekonomisine verilen küçük ödünle– siyasal ve ekonomik açıdan olumsuz olsalar da– kolektif mülkiyeti bütünüyle tasfiye edileceğini göstermez.

Kapitalist bölüşüm modelinin bir sonucu olan sınai gelişmedeki çarpıklıklar zamanla azalmaz; giderek yayılır. Bu gelişme, ne halkın tüketim ihtiyaçlarına ne de tarımın öncelikle modernleşmesine hizmet eder. Bunun yerine, sömürücü sınıfların (burjuvazi ve devlet burjuvazisi) sürekli yükselen tüketim standardını karşılar. Yukarıda gösterdiğimiz gibi, bu çarpıklık, tüm azgelişmiş ülkelerin bütün gelişme aşamalarındaki özelliğidir; hem emperyalist egemenliğin ilk aşamalarındaki geri ülkeler (emperyalizmle ittifak halindeki yerli sömürücü sınıfları, esas olarak "feodal" ve işbirlikçiler olan ülkeler) için hem de yarı–sanayileşmiş ülkeler (bu ülkelerde emperyalizmle yeni burjuvazi arasındaki ittifak tipiktir) için geçerlidir. Bu, doğruda üreticinin gerçek gelirinin durgunlaşma, hatta gerilemesinin eşlik ettiği hızlı büyümenin apaçık paradoksunu* (örneğin Güney Kore ve Brezilya'da) açıklar. Arap dünyası ekonomilerindeki çarpıklık bugün, petrol fiyatlarındaki hızlı artıştan önceki dönemden bile daha belirgindir.[3]

Bu toplumların sınıf görüntüleri de dışa bağımlı statülerini açıklar. Ayrıcalıklı tabakaların tüketim taleplerine öncelik verilince yoğun teknoloji dışalımı ve ayrımsız iç baskı zorunlu olur. Ayrıca, bu ülkelere yapılan dışsatımdan ve bu ülkelerin ödedikleri borç faizlerinden yoğun kâr sağlayan emperyalizmin bu önceliklerle meselesi yoktur. Bu modelin doğasından kaynaklananan, tarımsal gelişmede gecikme, üretken dışalım kapasitesini sınırlar ve hızlı bir kentleşmeye yol açar –köylünün yoksul olmasının kaçınılmaz bir sonucu– ki, bu da artan kent işsizliği demektir. Singapur'dan Arap Doğu'su üzerinden Brezil-

* Paradoks, kökleşmiş kanaatlere aykırı düşünce. (Ç.N.)

3 Bkz. Samir Amin, *The Contemporary Arab Economy* (Londra, Zed Press, 1982).

ya'ya dek tekrar tekrar aynı kalıbı gözlemliyoruz: Eşitsiz uluslararası işbölümüne katılım derinliştikçe bağımlılık da derinleşir. Bu ülkeler, Batı'ya dışsatım yapabilecekleri yeni bir sanayileşme düzeyine çıkarlarsa, bu, onların, özünde emperyalist tekellerin taşaronlarına dönüşeceklerinin işaratini verir.

Çin'in özerk, bağımsız kapitalist gelişme yoluna girmesi, daha da boş bir hayaldir. Kapitalist meta ilişkilerinin –meta ilişkilerinin değil– gelişmiş kapitalist modelin tipik özelliği olduğunu anımsayalım. Başka bir deyişle, net ürünün burada iki tamamlayıcı unsuru vardır: Ücretler (ve küçük üreticinin, özellikle köylülüğün, emek getirileri) ve kâr (ileri sermayeyle orantılı). Sermayenin küçük üretici üzerindeki dolaylı egemenliği gibi, tekel de ek çarpıklıklara yol açar. Dolayısıyla, ürünün, tarım ve sanayideki işçiler arasında, farklı sanayi kesimleri arasında ve aynı kesimin işletmeleri arasında adil olmayan bölüşümü.

Bu sistemin payandası, emek getirisinde olası azami farklılaşmadır. Örneğin, el emeği ücreti, yetenekli işçiye, teknik elemana ve idari personele ödenen ücretten çok düşüktür. Bu fark, yineleyelim, çeşitli işçi gruplarının eğitiminin toplumsal maliyetine atfolunamaz; daha çok, belli toplumsal katmanlarla siyasi sınıf ittifakı kurmak için sermayenin çabasıyla oluşur. İster aşırı ücret farklılığı (parça başı iş ve prim sistemi çerçevesinde örgütlenen), ister despotik emek sürecinin hiyerarşik örgütlenmesi (emek disiplinini dayatmak için gerçek bir ordu gereklidir) olsun, işçi sınıfının yaşamının her yönünü şu ilke belirler: İşçileri böl.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin, sermayenin egemenliğini kolaylaştıran sözümona ulusal çıkarlarının dayanak noktası, emperyalizmin çevre ülkelerdeki işçileri aşırı sömürmesi ve azgelişmiş dünyanın kaynaklarını talanıdır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin uluslararası karşılıklı bağımlılıkları ile emperyalizmin hegemonyası altındaki ülkelerin simetrik olmayan bağımlılıklarını birbirine karıştırmamalıyız. Emperyalist sömürü –Çinlilere açıkça kapalı olan bir"tercih"– gelişmiş kapitalist modelin candamarıdır; emperyalist sömürü yoksa model de olamaz.

Azgelişmiş bağımlı kapitalizm modelimizde eğer üretici güçleri

hâlâ geri olan bir toplum, uluslararası işbölümüne tamamen bütünleşmeye girişirse; a) ulusal bağımsızlık kaydedilir; b) bu bütünleşmeden kâr eden sınıflar ve toplumsal katmanlar yaratılır ya da zaten varolanlar güçlendirilir; ve c) dolayısıyla, bu sınıflar, nesnel olarak empeyalizmin aşağı düzeydeki müttefikleri olurlar. Yerli yönetici sınıfların ve akıl hocalarının bazen arasını açan çelişmeler ikincildir. Azgelişmiş kapitalist modele giren ülkeler içinde küçük ölçüde bir ekonomik büyümenin gerçekleştiği ülkelerde bu büyüme her zaman çarpık ve bağımlıydı. Çin halkının, bu bağımlı kapitalist deneylere hayranlık duyabileceğini, zorlukla kazandığı ulusal bağımsızlığını feda edebileceğini düşünebilmek zordur.

İkincisi, Çin'e yönelen revizyonist tehdidin toplumsal niteliği, Sovyet ve Çin modellerinin karşılaştırmasından çıkarılabilir. Revizyonizm, devletin sınıf içeriğiyle ayırdedilir. Sovyet devleti, halkı sömüren devlet burjuvazisinin hizmetindedir. Temel özelliği, salt siyasal gerçeklik (demokrasi yokluğu, işçilerin özsavunma araçlarının olmaması vb) düzleminde değil, aynı zamanda üretim yapısında da ortaya çıkar. Bu üretim aygıtının toplumsal, siyasal ve askeri öncelikleri devlet burjuvazisinin öncelikleriyle örtüşür.

Bürokratik, merkezi planlama, sözümona kapitalist kategorileri (değer, piyasa, vb) bastırma konusundaki siyasal iradeden doğmadı. Tersine, bu sistem, işçi sınıfına kendi çıkarlarına uygun olmayan bir üretim yapısını dayatma sürecinde billurlaştı. Aslında, bu planlama tekniklerinin yararlı olduğundan kuşkulanmak için yeterli neden vardır. Askeri– sanayi yapısının eşgüdümü, gelişmenin ekstansif başlangıç aşamasında (yani kırsal kesimden işgücü çekilirken) bu tür yöntemlerle kolaylaştırılır. Ama üretkenlikteki sürekli artışın gelişme ölçütü olduğu daha sonraki entansif birikim aşamasında daha az etkilidir. Çek ekonomisinin durgunluğu, bu gözlemin geçerli olduğunu kanıtlar.

Kruşçef, reformlarıyla, sistemin sınıf karakterini bozmaksızın bu zorlukların üstesinden geleceğini umdu. Üretim birimlerine verilen özerklikten, dalayısıyla, sonunda daha yüksek bir yaşam düzeyine erişen işletme müdürleri yararlandı(bu orta düzey teknikerler, yeni

küçük burjuvazinin çekirdeğini oluşturur). Brejnev, sistemi yeniden merkezileştirip bürokratikleştirdi ise, bunun nedeni, bu temel çelişmeden kaçış yolu olmamasıdır. Var olan rejimin, doğrudan üreticinin sömürülmesini derinleştirerek sağlanan artı ürünün sürekli daha fazla bir bölümünü, ordunun baskıcı kapasitesini içerde ve dışarda artırmak amacıyla, askeri giderlere ayırma yönündeki vahim önerisinin alternatifi gerçekte nedir? Sovyetlerin, modernleşmesinden endişe duyduğu Çin'e karşı eskilere dayanan düşmanlığı ancak bu çerçeve içinde anlaşılabilir.

Bu son düşünceler, Revizyonizme karşı Maoist alternatifin eksiklerine işaret etmektedir; bir yandan kitle inisiyatifi ve merkezkaç çağrıları yapılırken bir yandan da bürokratik merkezi plan sistemi hiç sorgulanmaz. Bürokratik ekonomi, değer yasasının soyut olarak reddedilmesinin acımasız bir ürünüdür. Stalin'in 1930'larda savunduğu ve daha sonra Çin'de popüler olan "sol hata bir yöntem hatasıdır ama sağ hatanın sınıfsal bir içeriği vardır" ilkesi yanlıştır. Değer yasasının reddi konusundaki sol hatayı doğuran idari aygıt, devlet burjuvazisinin –nesnel olarak sağcı bir güç– oluştuğu döl yatağıdır.

Çin bugün revizyonist değildir. Hem SSCB hem de Çin'de üretim araçları mülkiyeti ya devletçi ya da kolektiftir ama iki tolumsal biçimlenme, örneğin her ikisi de özel mülkiyet sistemine göre örgütlenmiş olan halk cephesi dönemi Fransa'sı ile Hitler Almanya'sı kadar birbirinden farklıdır. Üretim araçlarında özel mülkiyet ile faşist model ne kadar özdeşse, Sovyet modeli ile kolektif mülkiyet de o kadar özdeştir. Despotik Sovyet devleti ile faşizm, sınıf mücadelelerinin özel bir aşamasının ürünüdür; ekonomik ve toplumsal sistemin ihtiyacının bir ürünü değildir.

Ama Revizyonizm tehlikesi, tüm geçiş toplumaları gibi Çin'in üzerinde de gezinmektedir. Yugoslavya örneğini akılda tutmak bu yüzden önemlidir. Yugoslavlar, 1918'de Sovyetler Birliği ile ayrılıkta, tüm öteki devrimci güçlerin benzer bir durumda yapacağı gibi bir tepki gösterdiler. Aslında, tüm komünistlerin, sosyalizmin tanrısı gibi gördükleri bir ülkenin apaçık mantıksız emirlerine başka nasıl bir yanıt verilebilir? Dolayısıyla, Yugoslavya, Çin'in 1960'ta içinde bu-

lunduğu durumun bir benzeriyle karşılaştı. Sovyet ideolojik vesayetinden bir kez kurtulunca, Yugoslav Komünist Partisinin sağlıklı devrimci içeriği doğru sosyalist inşa ilkelerini; yani işçi denetimini uygulamasını sağladı. Tito ve yoldaşları bu yaratıcı yenilikçi deneye giriştiklerinde var olan düşmanca uluslararası durum, bu deneyin sınırlı kalmasını ve kusurlarını esas olarak açıklar. Özellikle piyasaya ve dış ticarete aşırı ölçüde başvuru nedeniyle bölgesel eşitsizlikler büyüdü ve belirgin bir ücret ve gelir hiyerarşisi gelişti. Bu eksikler, devletin sınıfsal içeriğini adım adım değiştirdi; hem devlet burjuvazisin devlet aygıtı içindeki konumunu önemli ölçüde geliştirdi hem de halk kitlelerinin politikadan uzaklaştırılmasına neden oldu.

Bu koşullar, aynı zamanda Yugoslav komünizminin dogmatik ve demokratik olmayan özelliklerini de açıklar. Şimdi, Yugoslavya'da despotik bir devletin egemenliğini yok; sistem hâlâ esnektir ve ilerici yönde gelişebilir. Bu kıvraklık, ancak devrimci bir altüst oluşla ilerleyebilecek bir toplum olan Sovyet toplumunun donmuş niteliğine bütünüyle zıttır. Yugoslav modeli, bulanık içeriği yüzünden Doğu Avrupalılara da çekici geliyor. Ama, son otuz yıldaki pratik deneyleri ve avantajları nedeniyle Çin'in, Batı'ya açılmanın doğasında olan tuzaklarla Yugoslavya'dan daha iyi başa çıkabileceği konusunda, ihtiyatlı da olsa iyimserlik gösterebiliriz.

Sosyalist ve revizyonist çizgiler arasındaki bu uzun mücadelede ana sorun her zaman işçi-köylü ittifakıdır. Sosyalist geçişin emperyalist sistemin çevresinde başlaması, bu ittifaka dayanmadıkça düşünülemez. Köylülük üzerinde, yani halkın çoğunluğu üzerinde bir diktatörlük, ancak revizyonist despotizmin habercisi olabilir. Maoizm, bu çelişkiyi açıkça ortaya koyup doğru bir biçimde çözdüğü için Bolşevizmi aşan tarihsel bir gelişmeyi temsil eder.

Mao, stratejik yönelim olarak kırla kent arasında eşitlik, dar bir ücret merdiveni, ulusal özerk gelişme ve üretim aygıtını işçilerin yönetmesi ilkelerini seçerek sosyalist geçişe somut bir anlam kazandırdı; yani, kapitalizmden miras alınan büyük farklılıkların sürekli azaltılması. Bu farklılıkları azaltmayı hedefleyen her strateji, esas olarak sosyalisttir. Bu farklılıkların yaygınlaştığı her strateji, kapitalist res-

torasyona varacaktır. Maoist strateji ilkeleri, salt gerçekten sosyalist yoldaki bir toplumda anlamlı bir biçimde uygulanabilir. Çin'de gerçekten uygulandılar ama sık sık şiddetli mücadelelere ve arasıra geri çekilmelere tanık olan çok canlı bir tarih sürecinde.

Bu ilkeler, sınıfların henüz yok olmadığı bir geçiş toplumuna uygundur. Herşeyden önce, böyle bir toplumsal biçimlenmede, üretici güçlerin geliştirilmesi hâlâ yaşamsal ve haklı bir iştir. Bölüşüm "herkese ihtiyacına göre" ilkesiyle olacaksa, zenginlik önkoşuldur. ayrıca eğer toplum, emperyalist sistemden henüz kopmamışsa, üretici güçler, komünist perspektifin öngördüğü toplumsal ilişkiler temelinde gelişemez. Geçiş, halk sınıflarının egemen bloğu içindeki çelişmelerle de nitelenir: Beceri ve sorumlulukları eşit olmayan işçilerin farklı kategorilerde toplanmaları; ve son olarak, halkın egemenlik ittifakını ifade eden ve üretici güçlerin gelişmesinde eşgüdüm sağlayan devletin aktif rolü. Sosyalist geçişin üçüncü unsuru olan devlet, dolayısıyla, sosyalist ve revizyonist çizgilerin çarpışma alanıdır. Devlet, bu mücadelelerle yıkıma uğradığı ölçüde, işçlerin –kadrolardan çok– toplum üzerindeki denetimi ancak eksik, çelişmeli ve zayıf olabilir.

Çin Komünist Partisi tarihinde, "sol", "sağ" ve "merkezci" eğilimler sık sık birbirleriyle çarpıştılar. Kuşkusuz, sol –Maoist– eğilim, Çin'in sosyalist stratejisinin belirlenmesinde en büyük rolü oynadı. Ama Maoistler, işçi ve köylülerin büyük çoğunluğu gibi militanları da çeken merkezi kazanmak gerektiğini kabul ediyorlardı. Mao, bu nedenle kendi kampını "sol merkezci" diye adla dırdı. Sağ kanat eğilimler de parti içinde iki ana nedenle belli başarılar kazandılar. Birinci neden, Çin'de , anti-feodal sınıf mücadelesi, anti-emperyalist ulusal kurtuluş mücadelesi ile birleşti. Bu birleşme nedeniyle parti, Guomindang'tan düş kırıklığına uğramasına karşın, yine de Çin'in emperyalizm ile feodalizmin çifte boyunduruğundan kurtulması için çalışan burjuva devrimcileri kazanabildi. Ama bu toplumsal güçler, daha sonra üretim ilişkilerini kökten değiştirmektense üretici güçleri geliştirme eğilimi gösterdiler. Dahası, "yeni sınıflar" ile işçi ve köylülerin halkçı ittifakının başrolleri oynadıkları iki çizgi mücadelesi, tam da geçişi tanımlayan olgudur. Burjuva devrimcileri ve yeni oluşan yeni

sınıfın temsilcileri, geçiş sürecinde kaçınılmaz olarak birbirleriyle çatışırlar.

Gerçek sosyalist güçler (yani sol ve merkez), Çin'in sosyalist ve ulusal devrimci mücadeleleri sırasında oluşan ittifakta üstülük sağlamasaydılar, sosyalist yolda gerçekleşen böyle bir gelişme nümkün olmazdı. Ama sol, siyasal üstünlüğü sağlamanın önemini her zaman tam olarak kavramadı. Sık sık sosyalist geçişin bir aşamasından ötekine baş döndürücü bir hızla atlamak istedi ve nesnel zorluklarla karşılaşınca merkeze karşı düşmanca tavır alarak onu sağcı kampa itti. Sağcı kamp bu durumu olanca gücüyle kullanmaya zaten hep hazırdı. Ama merkez, Çin devriminin her aşamasında kaderini sonunda solla birleştirdi. Bu farklı akımların temsilcilerini doğru olarak saptamak, yabancı bir gözlemci için her zaman olanaklı değildi. Ama Cou Enlay ile Hua Guofeng'in sol-merkez ittifakını temsil ettikleri söylenebilir, Kültür Devrimi Grubu ("Dörtlü Çete") sola (sekreter anlamda) ve Liu Şaoşi ile Deng Siaoping sağa yerleştirilebilir.

Çin Komünist Partisi, sosyalist modelin ilk üç temel ilkesini (kırla kent arasındaki eşitlik, az basamaklı bir ücret merdiveni, kendi gücüne dayanarak gelişme), pratiğe uygulamada bir miktar yol almıştı ve bu ilkelerin etkin bir biçimde gerçekleştirilmesine uygun araçları bulmuştu (komün ve alt birimleri, otoriter olmayan bir planlama, pirinç fiyatı ile ücret arasında doğru bir orantı ve ücretlerde rasyonel bir hiyerarşi). Ama dördüncü ilkenin (toplumsal organizmanın kadrolardan çok kitlelerce yönetilmesi) uygulamasına ilişkin aynı şey söylenemez. Ama sistemin, bir bütün olarak ileriye doğru evrimi, bu dördüncü ilkenin uygulanmasına derinden bağlıydı.

Çin'in Batı'ya açılması, tarım, sanayi, bilim, teknoloji ve savunma alanlarında modernleşme, belirleyici bir çizgi değişikliğine yol açacak mı? Çin halkının, kendini ulusal bağımsızlığa ve sosyalist dönüşüme adamışlığı –geçen yarım yüzyılın en ilerici sınıf mücadeleleri sürecinde doğmuştur– kesin bir güvence oluşturmadığına göre, sonunda merkezi güçlerin üstün geleceği öngörülebilir. Ama Mao'nun ölümüyle ve ardından aşırı solun ve sonra da solun tasfiyesiyle, Mao'nun otuz yıl boyunca bize öğrettiği kuralların bozulması tehlikesi vardır.

5. Dünya sistemi derin krize saplanıp kaldığı sürece sosyalist geçişten yana perspektifler kuşkusuz serpilecektir.

Bu krizi başka bir yerde tahlil etmeye çalıştığımızdan burada yalnız vardığımız sonuçları anımsayacağız.[4]

Birincisi, günümüz dünyasının çelişmelerini "sosyalist kamp" ile "kapitalist kamp" arasındaki mücadele terimleriyle yorumlayan tezi redddiyoruz; revizyonist SSCB ne sosyalisttir ne de "yarı sosyalist".

İkincisi, bu çelişmeleri, "sosyalist güçler" ile "kapitalist güçler" arasındaki mücadelelere oturtan tezi de aynı biçimde reddediyoruz. Solun genel zayıflığı, sınıfların yakın bir gelecekte ortadan kalkmasını olanaksız kılmaktadır. Sol genel olarak en çok emperyalist merkezlerdeki işçi sınıflarının statüsünün gelişmesi ve çevre ülkelerde halkın yaşam koşullarının biraz iyileşmesi (sonuncunun dünya ekonomik sisteminin yeni bir biçim almasıyla olanaklı olduğunu belirtmeliyiz) umudunu taşıyabilir. Önünde sonunda, bugünkü dünya dramının ön planında uluslar ve devletler bulunmaktadır.

Üçüncüsü, Doğu Avrupa halklarının isyanının ve özellikle Çin'i tehdit eden Sovyet yayılmacılığının asıl nedeninin Sovyet toplumunun şimdi içinde bulunduğu çıkmaz olduğunu öne sürüyoruz.

Dördüncüsü, Batı ve SSCB, çevre ülkelerdeki derin krizin –dünya ekonomik düzeninin kökten bir biçimde yeniden yapılandırılması konusunda Üçüncü Dünya'nın yeteneksizliğinden dolayı büyüyen bir kriz– yol açtığı isyana hakim olamayacaklar.

Sovyet saldırganlığı, uluslararası arenada serpilmesinin; dünya ölçeğinde ABD'nin yerini alma konusunda birikim yeteneğinin bir türevi değildir. Tersine, gerileyen ve korkmuş bir gücün tepkisidir. Sovyet sistemi, zaten gecikmiş olan, ekstansif birikimden entansif birikime geçmesini olanaklı kılacak böyle derin bir siyasal reform yapma yeteneğinden yoksundur; bu iş bir süre daha ertelenecektir. SSCB, emperyalist yayılma biçimini yapılandıran uluslararası ittifaklara da hakim olamaz. Bir zamanlar sahip olduğu uluslararası ittifaklara da hakim olamaz bir zamanlar hasip olduğu prestij artık yok. Sade-

4. Bkz. Samir Amin, "Crisis, Nationalism, and Socialism", Amin et al., *Dynamics of Global Crisis* (New York, Monthly Review Press, 1982), ss. 167-231.

ce askeri üstünlük kurduğu alandaki uydu devletler, ona karşı duyarlı ya da bugünkü aktif isyan dönemine girmeden önce duyarlıydılar.

SSCB, ekonomik, toplumsal ve ideolojik bakımdan zayıf olsa da, askeri açıdan ABD'ye dünya ölçeğinde meydan okuyabilen tek süper devlettir. Moskova, onun yardımına muhtaç Üçüncü Dünya kurtuluş mücadelelerini desteklerken şiddetle gereksinim duyduğu modern teknoloji için pazarlık gücünü artırmayı; yani Batı Avrupa'daki birikim ticaret ortaklarının elinde bulunan ham madde ve enerji üzerindeki denetimi elde etmeyi umar. Afganistan işgali ile Güney ve Doğu Afrika'ya müdahalesini de içeren bu strateji, aklı ABD ile Japonya arasındaki ekonomik rekabetle meşgul olan Avrupa'nın bütünüyle pasif olmasına bağlıdır.

Sovyetler, süper devlet statüsünün salt askeri üstünlükten kaynaklandığının farkındadır. Bu avantaj olmasaydı ikinci sırada bir dünya gücü bile olamazdı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünyada ABD'nin ekonomik rakibi SSCB idi. Çok kutuplu bir dünyada ise ikinci büyük sanayi devleti Japonya olacaktır. Çin, modernleşmeyi başarırsa Sovyetler kendini bir kez daha 1960'lara değin içinde bulunduğu görece tecrit edilmiş, siyasal bakımdan iktidarsız bir konumda bulacak ve iç çelişmelerini bu uğursuz koşullarda çözmek zorunda kalacak.

Kremlin'in Çin'e karşı derin düşmanlığının kökeninde bu yatar. SSCB, müteffiklerine uydu işlemi yapmakta hep ısrar etti. Bağımsızlığı, Sovyet askeri işgaliyle sınırlandırılmış olan Moğolistan, bu açıdan ideal bir komşudur. Öte yandan Çin, Sovyet baskısı altında eğilip bükülmeyi reddetti. Moskova'nın yardımı birdenbire geri çekmesi ve devam etmekte olan işlerin sözleşmelerini feshetmesi bile Çin'i dize getiremedi. Sovyetlerin, Çin'i parçalama ve Sinciang ile Mançurya'ya Moğolistan benzeri bir biçim verme hevesinden hiç vazgeçmediğini Çinliler öyle kolayca unutabilirler mi? Sovyetlerin 1932'de Mançuko kukla rejimini tanıyan birkaç hükümetten biri olduğunu unutabilirler mi? Moskova'nın 1945 ile 1949 yılları arasında Guomindang'a arka çıktığını ve KGB aracılığıyla Sinciang'da kukla bir rejim kurmaya çalıştığını unutabilirler mi? Ya da Stalin'in ardıllarının bu açıdan farklı

olmadıklarını (örneğin, 1950'lerde Mançurya'da özerk bir ekonomi kurmak için entrika çevirdiler) unutabilirler mi?

Rus emperyalizmi her zaman Asya'ya doğru Doğu'ya göz dikti. Bugün dünyada sömürgeciliğin tasfiyesini kaçırmış tek bölge bu bölgedir. Günümüz Taşkent'i, *pieds noirs* [Siyah Ayakları Ç.N.] günlerinin Cezayir'ine benzer. Rus sömürgeciliğinin başarısı, kuşkusuz yalnızca Ekim Devrimi ve aynı sırada meydana gelen ve Orta Asya halklarının başlangıçta gerçekten yarar sağladıkları toplumsal devrimci dönüşümler çerçevesinde anlaşılabilir. Ama 1920'lerin sonuna doğru yeni çarlar iktidara geldiği zaman halk dinamiklerinin bu kurtuluşu ihtiyatla karşılandı. Bunu, baskı izledi; Sultan Galiyef tasfiye edildi ve milliyetçi denilen isyan bastırıldı (anlaşılan salt Büyük Rus milliyetçiliği sosyalizm hedefiyle bağdaşıyor). Hedef alınan halklar arasında yapay ayrılıklar beslendi. Türkistan'da, Türk dilinin birliği yerine ulusal lehçeler geçirildi ve sonra bölge Ruslaştırılarak Türkçe konuşan dört cumhuriyete bölündü (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan). Sovyetler, Taciklerin (Farsça konuşan İranlılar) yazılı dillerini Kiril alfabesine dönüştürerek onları İran ve Afgan komşularından koparmayı başardılar. Bütün bunlar, Kuzey Afrika'daki Berberi Dahir'i ve Fransız Levant'ını* Alid, Demasken, Maronit ve öteki ülkelere bölme girişimini anımsatır. Yani "özgünlüklere boyun eğme" sisli ideolojik perdesinin ardında, son derece eski, sömürgeci böl ve yönet politikası yatar. Sovyetler, yabancı toprakları sömürgeleştirmek amacıyla nüfus transferlerine de başvurdu. Kazasakistan'ın hayvancılıkla uğraşan yerli halkı, yarı çorak bölgelere sürülerek onun yerine Ruslar yerleştirildi. Şimdi Ruslar, o bölgede nüfusun tam yarısını oluşturuyorlar (Konrad Adenauer'e bir kez "sarı ırka karşı ortak cephede birleşme" önerisi yapan Kruşçev de bu işlerde aynı ölçüde ustaydı). Öteki Müslüman halkları daha da kötü bir kader bekliyordu; örneğin, Kırım Tatarları ve Çeçen-İnguşlar.

Bu sömürgeci politika, SSCB'nin ulusal sorununu kesin olarak çözdü mü? Kesinlikle söyleyemesek de Türkmenistan'da ulusal yenilenmenin işaretleri var. Bu, Afganistan'daki Asya kökenli Sovyet birliklerinin yerine hızla Büyük Ruslar'ın geçirilmesiyle belki de ilintisiz değildir.

* Fransız Levant', Akdeniz'in doğu kıyıları ve bu kıyılardaki ülkeler.(Ç.N.).

De Gaulle; Çin,Sovyet çatışmasının, iki ülkenin coğrafi yakınlığından kaynaklandığına inanıyordu. Bize göre, Ruslar maceracı bir yola girerlerse bu yol doğuya doğru uzanacak. Victor Louis'in kitabı *The Coming Decline of the Chinese Empire* (Çin İmparatorluğunun Yaklaşan Düşüşü) bu endişeyi doğrulamaktadır. Bir KGB gazetecisi olan Louis, Marksist gelenekten çok *Mein Kampf* (Hitler'in *Kavgam* kitabı–Ç.N.)'tan alınma bir dille, Çin'in bölünmesi gerektiğini kanıtmaya çalışıyor.[5] Batılı solcuların Sovyet yayınlarını daha çok okumamaları çok yazık.

Bu koşullar, Çin'in ABD ile yakınlaşmasını haklı kılmaktadır. ABD, Guomindang ile gizli işler çevirdiği sürece Çinliler, Amerikalıları haklı olarak baş düşman olarak gördüler. Ama ABD, Kore'de ve sonra Hindiçini'de yenilgiye uğradıktan sonra en azından kısa vadeli uluslararası stratejisini gözden geçirmek zorunda kaldı. ABD ile Çin arasındaki yakınlaşma, uluslararası her ittifak gibi, mutlak tarafsız değildi; ideolojik yönelimler de iç politika da şu ya da bu ölçüde içiçe geçti.

Sovyet tehdidi, kuşkusuz Batı emperyalizminden kaynaklanan tehlikenin önüne geçmedi. Çin, 1960'lar boyunca her iki emperyalizme birden direnmeye çalıştı; Küba devriminin köktenci yönelimini onayladığını derhal açıkladı ve Üçüncü Dünya'daki devrimci kurtuluş hareketlerini (Bolivya, Cezayir, Kongo, Portekiz sömürgeleri, Vietnam ve Filistin'de) ve Batı'daki işçi sınıfı inisiyatiflerini (Çin, bu hareketin er ya da geç Revizyonizmden kopacağına inanıyordu) özendirdi. Ama Çinliler, 1970'lerde bu stratejinin mantığını yeniden düşünmeye zorlandılar. Çin, öncelikle, gelişmesinin özerkliğini güvence altına alma endişesiyle sonunda Vashington ile ittifakı yeğledi.

Vietnam yayılmacılığının, Sovyet yayılmacılığıyla bir ortak yanı vardı. O da, daha zayıf komşularını kendine bağımlı kılarak devletçi sömürüden kaynaklanan çelişmelerinin üstesinden gelmeye çalışır. Hindiçini Federasyonunun Kamboçya ve Laos halklarına zorla dayatıldığı tartışma götürmez. İkinci–ya da üçüncü– dereceden devletler,

5 Bkz Victor Louis, *The Coming Decline of the Chinese Empire* (New York, Times Books, 1979).

yayılmacı heveslerini her zaman süper devletlerden birinin stratejisine bağlamak zorundadırlar. Örneğin, Arjantin ile Şili ve Brezilya'yı ya da Hindistan ile Pakistan'ı karşı karşıya getiren çatışmaları düşünün.

Bu yayılmaların "haklılıklarını kanıtlama", 1968 Çekoslavakya işgali sırasında Sovyetler tarafından formüle edildi. Brejnev, iki süper devletin nüfuz alanlarındaki küçük ülkelerin "sınırlı egemenlikleri" olduğunu öne sürdü. Bu teori, son biçimiyle, sosyalist ailelerdeki kavgalarda hakemlik görevini "en büyük ağabey"e verdi. Sovyet partisi, böylelikle, Babrak Karmal'ın "çağrı"sını bahane ederek Afganistan'da Parçam ile Halk arasında karar verme hakkını kendinde buldu. Le Duan ve Vietnam Komünist Partisi de, önce Kamboçya istilasını ve Hindiçini Federasyonu kurma niyetini inkar ettikten sonra (Heng Samrin komutasındaki bir Kamboçya ordusunun Kamboçya'yı kurtardığı öne sürüldü!) bugün sınırlı egemenlik teorisinin kendisine ait olduğunu iddia etmektedir. Moskova'nın Afganistan işgalini selamlıyor ve Kremlin'i, Polonya krizini de aynı biçimde çözmeye özendiriyor.

Polonya, Afganistan ya da Kamboçya'ya müdahalelerin sosyalizme hizmet ettiği düşüncesini (yüzde 50 ya da yüzde 10) bir kez daha ve bütünüyle silip atmalıyız. Sosyalizm için mücadele her yerde, birinci olarak dış saldırıya karşı bir mücadele demektir. Ve bunu tam bir başarıyla yürütebilmek için geniş bir ulusal ittifak gerekirse; sosyalist inşa, kendiliğinden daha sonraki bir tarihe ertelenebilir.

Dünya halklarının emperyalizme karşı mücadelesi daha az vahşi bir karakterde değildir. ABD, Latin Amerika'da egemenliğini sürdürdüğü için Moskova'nın prestiji orada hâlâ yüksektir. Sovyetler Birliği'nin idealize edilmesi, hem Küba'nın tecridine katkıda bulundu hem de Meksika, Brezilya ve Arjantin'deki burjuva rejimlerin (her üçü de nesnel olarak emperyalizmle ittifak içinde) istikrara kazanmasına yardım etti. Durum, Afrika ve Asya'da daha karmaşıktır; emperyalistlerarası rekabet daha belirgin, Sovyet müdahaleleri daha pervasız ve – daha önemlisi– bağımlı kapitalist sistemler daha zayıftır. Ama buralarda da ulusal kurtuluş hareketleri, emperyalizmin ve yerel adamlarının korku salan gücü karşısında Sovyetler Birliği'ni nesnel müttefik gören fraksiyonları da kaçınılmaz olarak içerir. Afrika–Asyalı birçok

milliyetçi, Hitleri, İngiltere ve Fransa'nın bir numaralı düşmanı gibi görmediler mi?

Şu sonuçlara varabiliriz: a) Sosyalizmin gelişimi, Lenin döneminde İkinci Enternasyonal'in savunduğu görüşlerden köktenci biçimde kopmayı gerektirdiği gibi, şimdi de Sovyet modelinin aynı radikallikle reddedilmesini gerektiriyor; günümüz dünyasında sosyalizmin en büyük düşmanı Revizyonizmdir. b) "Üç Dünya Teorisi" günümüz dünya politikasına ilişkin gerçeği; yani, süper devletlerin çekişme ve entrikalarını, emperyalistlerarası rekabetleri (Avrupa-Japonya-ABD) ve egemenlik altındaki ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerini en iyi biçimde yansıtır. Ve c) Süper devletlerle ittifak yapılmamasını özendirmeye öncelik verilmelidir. Halkın özerk alanı, ancak bu yolla geliştirilebilir ve bu alan olmadıkça sosyalizm mücadelesi de olamaz.

6. Günümüz, iki dünya savaşından önce ortaya çıkan ve savaşlarda doruğuna ulaşan büyük kriz dönemleriyle benzerlikler taşıyan, patlamaya hazır bir dönemdir. Yeni bir devrimci mücadeleler çağı açıldı ve bunun uğursuz bir dehşete doğru ilerlemeyeceği kesin belli değildir. Tehlikeleri yadsımak, onları azaltmaya ancak barış için dua etmek kadar yardımcı olabilir. Süper devletlerin meydan okumasına, her alanda göğüs germekten başka alternatif yoktur.

Gelecek yıllarda devrimci mücadelelerin patlayacağını bugünden söyleyebiliriz. Bir sınıf, reformlardan ya da içinde bulunduğu özel birikim modelinin mantığına uygun düzenlemelerden hiçbir kazanç sağlamadığı zaman nesnel olarak devrimcileşir. Üretkenlik arttıkça yaşam düzeyinin yükseldliği merkezlerde, devrimci güçler nesnel olarak çok küçük bir azınlıktır. Halkın gelirinin durağan olduğu (hatta gerilediği) çevrede ise, bu devrimci güçler çoğunluktadır. Bu durum, emperyalist sermaye birikimi modelinin tipik özelliğidir. İki devrimci güç arasındaki bu fark, sosyalist geçişin, dünya ölçeğinde ve günümüzdeki özgüllüğünü belirler, Marx'ın döneminde görülmesi olanaksız bir özgüllük–. Öte yandan, Batı, uzun burjuva ve işçi mücadeleleri geleneği sayesinde, sosyalist devrim için ideolojik bakımdan bir anlamda Üçüncü Dünya'dan daha olgunlaşmış olabilir. Üçüncü Dünya'da ulusal kurtuluş arayışları ve köylü devrimi ve ulusal demokratik devrim önkoşulu, devrimci hareketlerin başlangıçtaki sos-

yalist içeriğini sulandırabilir. Bu nedenle şöyle bir paradoks çıkıyor: Ne yapılması gerektiğini bilenler buna göre davranmıyor; harekete geçenler ise, davranışlarının sonucunun her zaman tam bilincinde değiller. Bu tür bir geçişi "düşüş modeli" (*modèle de décadence*) diye adlandırabiliriz.

Karşı tezi önerenlere göre, ulusal kurtuluş dönemi tamamlanmıştır ya da başka bir deyişle, dünya kapitalist sistemi, artık Leninist anlamda emperyalist değildir. Üçüncü Dünya'da iktidara gelen burjuvazi, ülkeyi kapitalist gelişme yoluna sokmaktadır. Bu teorisyenler, kuşkusuz ekonomik ve siyasal iktidarın dünya ölçeğinde eşitsiz dağıldığını ve dolayısıyla ileri ve geri, güçlü ve zayıf ülkeler olduğunu kabul ediyorlar. Ama bunun yeni bir şey olmadığını öne sürüyorlar. En yoksul ülkeden en zengine uzanan bir görüntü her zaman vardı. Önemli olan, merkezle çevre arasında artık niteliksel farklılığın olmaması –ya da giderek azalması–; daha çok bütünlüğün olmasıdır. Dahası, bu global sisteme katılmış geri ülkeler, kayıplarını hızla giderebilirler. Böylece, yarı sanayileşmiş ülkeler geliştikçe kapitalist sistemin ağırlık merkezi güneye ve doğuya kayacak. Bu dönüşümün yansımaları, yerkürenin her köşesinde; ulusal ürünün efsaneleştiği gelişmiş kapitalist ülkelerde (üretim aygıtının her kolu, uluslarüstü bir ağa karşılıklı bağımlılık içinde bağlanmıştır) de en az gelişmiş olanlarda da hissedilecektir.

Bu tezin savunanların düşüncesi şöyle devam ediyor: Üçüncü Dünya'daki rejimler (ya da en azından Güney'deki en önemli devletlerin çoğunluğu), emperyalizmin galebe çaldığı dönemde olduğu gibi işbirlikçi burjuva değil, ulusal burjuvadır. Bu devletleri yöneten ulusal burjuvazi, dünya sistemiyle bütünleşmiş olsa da, kapitalist ulusal ekonomi inşa etmeyi hedeflemektedir. Gelişmeyi olanaklı kılacak bir altyapı kurmaya çalışıyorlar. Böylece, a) proleterleşmiş iş piyasası, eskimiş tarım biçimlerinin dağılmasıyla kentlere devredilen kırsal işgücü yığınlarından oluşturulur ve ağır baskıyla, sendikalaşma yasaklarıyla ve tek parti sistemiyle "düzene konur" ve benzeri; b) yerli doğal kaynaklara ulaşıp denetimi sağlamak için millileştirmeye başvurulur. c) Yeniden üretim sürecinin pazarlama ucu, iç piyasa düzenlenerek ve dış pazarlara girilerek güvence altına alınır; d) finans piya-

sasına girme ve denetleme, para sistemi ve ulusal para politikasıyla kolaylaştırılır; ve e) yerli sanayi aygıtının üretebildiği teknolojiye sürekli girişi sağlamak amacıyla önlemler alınır.

Eğer Güney'deki yeni burjuvaziler, bu başarılar karşılığında kredi talep edebilirlerse (bu tezin savunucuları, durumun çelişmeli ve karmaşık olduğunu kabul ediyorlar), gelişmiş dünya ile ilişkilerinde hem çatışma hem uzlaşma unsurları vardır.

Bu tezin avukatları, Üçüncü Dünya'da işbirlikçi burjuva devletler olduğunu da kabul ediyorlar; ulusallaşmanın aktarılması; (transnasyonalizasyon) ve/veya "görece avantajlar" temelinde kapitalist sistemle bütünleşmeye razı olan devletler; tarım ürünleri ve yeraltı madenleri ve ucuz işgücüne dayalı sanayi malları dışsatımında uzmanlaşmayı kabul eden devletler. İşbirlikçi devlet, kendi ekonomi politikasını– eğer varsa– ulusallaşmanının aktarılmasının gereklerine bağımlı kılar. Aslında bu, her şeye gücü yeten tekellerin, çevrenin yerli işgücünü işbirlikçi devlet aracılığıyla kendi çıkarlarına hizmet etmeye zorladığının başka bir yoldan anlatımıdır. İşbirlikçi burjuvazi, buna karşılık, en iyi durumda ancak birkaç ayrıcalık elde eder; bunlar bazen bütünüyle biçimseldir (örneğin, ilgili teknoloji üzerindeki denetim ya da pazarlama kolaylıkları olmaksızın madenlerin sahipliği), bazen gerçek ama önemsizdir (tarım ekonomisini örgütleme hakkı gibi. Devlet ve tarım burjuvazisi, bu ekonomiden küçük bir kâr sağlayabilir. Ya da o güne değin ithal edilen bir madenin yerini alabilecek bir maden sanayisi gibi).

Bu tezin savunucuları, bazı ülkelerde iç toplumsal ilişkilerin dönüşümünün, yeni iktidar ilişkisiyle sonuçlandığında ısrar ediyorlar. Bazı durumlarda (Çin, Kore, Vietnam, ve Küba) bir zamanlar burjuvaziye minnettar olan devlet, şimdi kendini sosyalist toplum inşasına adamıştır. Öteki durumlarda (ulusal kapitalist denen devletler), halk ve burjuva güçler arasındaki istikrarsız denge yüzünden devlet "kapitalist olmayan" bir yoldadır. Dolayısıyla, bu devletlerin sosyalist yola mı kapitalist yola mı gidecekleri hünüz belli değildir.

Bu tez burjuva ulusal projenin günümüz dünyasında hâlâ gerçekleştirilebilir olduğundan yola çıkıyor. Bu savı desteklemek amacıyla getirilen kanıt şöyle özetlenebilir: Birincisi, ulusal kurtuluş mücade-

lelerinin anti-sömürgeci dönemi 1939'dan önce sona erdi. ABD'nin üstüste gelen askeri, siyasal ve diplomatik yenilgileri (Kore ve Vietnam savaşları, başarısız kalan Küba istilası, Çin'in tanınması, vb), Üçüncü Dünya'nın gücünü kanıtlar. Petrol ihraç eden ülkelerin (OPEC) 1973 petrol boykotunun, otuz yıl önce olması düşünülemezdi. İran'da Musaddık'ın iflası bunu gösterdi. İkincisi, Üçüncü Dünya, kendi çıkarlarını savunmada "sosyalist" kampa (birinci planda Sovyetler Birliği) güvenebilir. Emperyalizm, SSCB'nin askeri desteği olasılığını hesaba katmak zorundadır. (dün Mısır, bugün Angola ve Etyopya). Eğer mutlaka gerekirse Doğu da ekonomik inşaya katkıda bulunabilir. Aslında bu yardım, sosyalizm davasını ilerletmek için kullanılabilir – neden olmasın?–. Üçüncüsü, ABD karşısındaki görece özerkliklerini pekiştirmek isteyen Avrupa ve Japon hareketleri, Üçüncü Dünya'nın kendi gücüne dayanan inisiyatiflerini cesaretlendirdiler. Örneğin, Latin Amerika'daki ilerici akımlara yardım etmek için yapılan sosyal demokrat çabalar, Avrupa Ekonomik Topluluğunun Avrupa-Afrika projeleri (ama bu projenin yeni emperyalist amacı nedeniyle, bu örnek belki de tartışma götürür), Avrupa-Arap diyaloğu ve benzeri.

Bu tezin en ateşli yandaşları, SSCB'nin Üçüncü Dünya'nın "doğal müttefiki " olduğu sonucuna varıyorlar. Doğru, Üçüncü Dünya'da özerk kapitalist –ya da sosyalist– gelişme son tahlilde, iç toplumsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesine bağlıdır ama Sovyetler Birliği, yine de ulusal bağımsızlığı korumaya yardım etme için müdahalede bulunabilir.

Dolayısıyla, Üçünçü Dünya'nın, her alanda kapitalist gelişme kaydetmesi bir kabus değildir. Merkezi çevreden ayıran aşılmaz bir engel bulunsaydı İspanya, Brezilya, Meksika ve Güney Kore'nin başarılarını nasıl açıklardık? Üçüncü Dünya'nın dünya sahnesindeki yeni ve elverişli güçler dengesinden tam olarak yararlanmak istemesi, OPEC zaferinin yolunu izleyen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (1974) talebiyle desteklenir. Ulusal burjuva güçlerin –sosyalist güçlerin de– yarar sağladığı reformcu projeler böylece etkin bir biçimde gerçekleşmektedir. Doğal kaynaklar ve üretim aygıtının içine sokulduğu finans mekanizması üzerinde denetim sağlamak isteyen devletler, bunu elde ettiler bile (örneğin, Şili'de petrol ve bakırın ulusallaştırması ve tek-

nik denetim); bu devletler şimdi sanayi malları dışsatımının eşiğindeler.

Bize göre, bu tezler, Üçüncü Dünya ulusal burjuvazisinin kapasitesini olduğundan büyük görmektedir ve Sovyet dış politikasının amaç, araç ve etkisini değerlendirirken yanılmaktadır.

Ulusal kurtuluş mücadelesi, Sovyet yardımı ve emperyalistlerarası çelişmelerin, güçler dengesini dünya ölçeğinde değiştirdiği yadsınamaz. Ama Üçüncü Dünya burjuvazisinin amacı, hem ulusal bir ekonomi kurmak ve hem de aynı zamanda bu ekonomiyi dünya sistemiyle bütünleştirmektir. Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen, bu yüzden bulanık bir projedir; salt çokuluslu şirketlerin yerleşmesiyle mi sonuçlanacak yoksa ulusallaşmanın aktarılması denetlenecek bunun formüle edilmesinde başı çeken devletlerin (Allende'nin Şili'si ve Bumedyen'nin Cezayir'i) niyetlendiği gibi?– Üçüncü Dünya devletleri, kuşkusuz sonuncuyu yeğlenebilir bir alternatif olarak görüyorlar ama bunun içyüzünü tam olarak görebilecekler mi? Elbette hayır. Bu konuda başarı olarak görülenler bile aslında başarısızlıktır. Üçüncü Dünya'nın doğal kaynaklar üzerindeki denetimi, Kuzey'e hizmetin gerekleri (örneğin OPEC, petrol boru hattını kesemez) ve komprador benzeri sömürü kuşaklarının takviyesiyle sınırlandırılmıştır (Afrika'da). Üçüncü Dünya sanayi dışsatım ürünleri, ancak çokuluslu şirketlere uygun geldiği zaman Kuzey pazarlarına girebilir; deniz, çevre ülkeleri için ulaşılmaz bir şeydir; "kolektif kendi gücüne güven" yoluyla zincirin halkalarından ayrılmayı (yani, Güney–Güney ilişkisinin yoğunlaştırılması) amaçlayan projeler ölü doğmuştur; ve nakit fazlasının dolaşımından dünya sistemi yarar sağlar. Bize göre, bu başarısızlıklar, kısmi ya da konjonktürel değildir; ulusal burjuva gelişmenin çağımızda olanaksız olduğunu gösterirler. Ulusallaşmanın aktarılması; yani kompadorlaştırmanın, Üçüncü Dünya'daki ulusal burjuva devletlerin kaderi olduğu sonucuna varıyoruz.

Üçüncü Dünya'daki devletlerle ilgili şu tipolojiyi öneriyoruz:

a) *Komprador burjuva devletler*. Bu devletlerin ayırdedici özelliği, burjuvazinin tarihsel zayıflığı, üretici güçlerin geriliği ve ulusal kurtuluş hareketlerinin çok sınırlı başarılarıdır (ulusal bağımsızlık bile kazanılmamıştır). Güney Sahra devletlerinin çoğunluğu bu gruba girer.

Kendilerini sosyalist diye adlandırırlar (Marksist diye adlandırmazlarsa) ve Sovyet desteğine güçlü bir biçimde bağımlıdırlar. Biçim olarak devletçi olmaları önemli değildir; ikincil dereceki sosyo-tarihsel etkenler bu özellikleri açıklayabilir. Klasik tarım, ticaret ve küçük komprador müteahhit burjuvazisi ile bürokrat burjuvazi arasında sıkı bir ilişki vardır; özellikle, dünya sistemine eklemlendikleri biçim, nesnel işlevleri; yani köylülüğün tekelci sömürülmesine aracılık işlevi açısından. Burada Sovyet desteği konjonktürel ve zayıftır. Sovyet yardımının boyutunu, yerel gelişmenin gereksinimleri değil, Kremlin'in staratejik niyetlerinin belirlediğine ilişkin bol bol kanıt var. b)*Ulusal burjuva devletler.*Açıkça kapitalist gelişme yolunu – Latin Amerika ülkelerinin çoğu (Meksika, Brezilya, Arjantin, Şili, vb) ve bazı Arap ve Asya devletleri (Suudi Arabistan ve Güney Kore gibi)– ve uluslararası kapitalist işbölümüne girmeyi seçmiş devletler bu gruba girer. c) *Kendilerini "Marksist" ilan eden devletler.*Temel yönelimi (ulusal burjuva ya da sosyalist) hâlâ açık bir soru olan ve görece daha derin toplumsal dönüşümlerin meydana geldiği ülkeler (Çin, Vietnam, Kuzey Kore, Küba, vb) bu gruba girer. Bu gruptaki iki devlet (Küba ve Vietnam), Sovyet Bloğunun işbölümüne bütünleşmiştir ve iki ülke (Çin ve Kuzey Kore) mümkün olan azami özerk gelişme yolunu seçmiştir.

Bu ülkelerin geleceği, açık kapitalist gelişme yolunda ulusallaşmanın aktarılması mıdır? Sosyalizm, dünya kapitalist sistemine ya da Sovyet Bloğu işbölümüne girmekle birarada olabilir mi? Zincirin halkalarından çıkmak, yaşayabilir bir sosyalist gelişme stratejisi midir? Bu soruların yanıtları şimdilik hâlâ açıktır.

İkinci gruptaki bazı ülkeler (Brezilya, Güney Kore, Meksika, ve ötekiler) sık sık başarı öyküleri olarak piyasaya sürüldüler. Ama bizce başarıları parlak değildir. İran'da Şah rejiminin çöküşü rastlantı değildi. Aslında, kitlelerin sefalete sürüklenmesi –İranlıları isyana sevkeden de buydu– çevresel kapitalist model mantığının bir parçasıdır; emperyalizm, yeterli manevra alanı bırakmaz. Kitleler isyan etmezse kompradorlaştırma kaçınılmazdır. Güney Kore'de, ulusallaşmanın aktarılmasından ulusal birikim modeline geçişi gerçekleştirmedeki başarısızlığın bedeli, kökten değişiklik isteyen

halk hareketidir. Latin Amerika'da halkçı isyanlar tehlikesi belki o denli yüksek değildir ama o zaman da kompradorlaştırma kaçınılmaz değil midir?

Dünya sisteminden kopmaksızın ılımlı bir sosyalist yolu seçmiş ülkeler, aynı biçimde aynı sınırlara gelip dayanırlar ve bu sınırlar, kenarından dolanıp aşılacak türden değildir. Nasır Mısır'ı bile sonunda kompradorlaşma kaderinden kaçamadı. Sedat'ın Mısırı, "kapitalist olmayan" gelişmenin ürününden başka neydi? Allende'nin yenilmesinin nedenlerini hemen unuttuk mu? Sovyetler Birliği ile ittifak bile onu kurtaramadı.

Sadece dünya sisteminden kopmuş olan ülkeler, burjuva ulusal projeler imajıyla ulusal ekonomiler yaratabilirler ya da yaratabilir konumdadırlar. Tüm Üçüncü Dünyada yalnız Çin ve Kuzey Kore, ulusal ekonomi inşasını başardılar.

Son olarak, karşı çıktığımız tezin durağan, ulusal burjuva– komprador burjuva ikilisi kavramı da eksiktir. Bu kavramlar, Çinli komünistlerce 1930'larda Marksist yazına getirildi. "komprador burjuvazi" terimi ile sömürge ve yarı sömürge dünyadaki aracı tüccar sınıfı tanımlandı; "ulusal burjuvazi" terimi, komprador burjuvazinin tersine, sanayi kesimini geliştirerek ulusal ekonomiyi uluslararası işbölümünden çıkarmaya çalışan fraksiyonu kastediyordu. Sonradan, sanayi faaliyetleriyle ulusal burjuvazinin eylemi arasında gerekli olan iletişimde ısrar etmek için bu karşıtlığı katılaştırma eğilimi ortaya çıktı. Aslında bu şema, sanayideki işbölümünün gerçek dinamiklerini örtbas etmeye hizmet etti. Çevrede burjuvazinin kompradorlaşması, çağdaş dünya sisteminde, bağımlı sanayileşme ile el ele gider; 1930'lardaki öncülleri gibi, bu burjuvazinin varlık nedeni, yerel artı ürünün tekellere aktarılmasına yardımcı olmaktır.

Çok azgelişmiş uçsuz bucaksız bölgelerin egemen olduğu Afrika ve Asya'da bu süreç en çıplak biçiminde gelişir. Sömürülen halk kitlelerinin sefaleti daha da kötüleşmeye devam eder. Yerli burjuvazi, gündemdeki kapitalist dönüşümü yönetecek yetenekte değildir. Ulusal burjuva projenin önündeki bu engellere kültürel alandaki zorlukları da eklemeliyiz. Kapitalist modernleşme Avrupalılaşma demektir. Kültürel kökleri derinlerde yatan Afrika-Asya toplumlarında kapitalist kül-

türsüzleştirmeye karşı çıkış, anti-kapitalist toplumsal güçleri birleştirmeye hizmet edebilir. İran'daki son olaylar, kültürün, farklı toplumsal güçleri birleştiren ideolojik tutkal rolü oynayabileceğini açıkça kanıtlamaktadır. Öte yandan, Japonya ve Güney Kore'deki kapitalist,devletçi gelişme modellerinin Doğu Asya'nın Konfuçyusçu kültürüyle bazı ilişkileri olabilir. Bu açıdan şunu söylemeye değer: Vietnam'da Konfuçyusçuluk, resmi ideoloijinin bir unsuru (Marksizmle birlikte) olarak görülürken Çin ve Kuzey Kore'de Konfuçyusçuluğa şiddetle karşı çıkılır.

Bu koşullarda, gelecekte iki olasılık vardır: Ya burjuvazi, ulusallaşmanın aktarılmasına razı olacak ya da halk kitleleri isyan edecek. Ulusal birikim modeline geçme yeteneğinin olmadığı görülen Güney Kore'de olduğu gibi, infitah'a (açılma) –Mısır'ın kompradorlaştırma modeli– yaklaşan Arap dünyasında da ulusallaşmanın aktarılması kendini gösteriyor. Üçüncü Dünya'nın büyük bölümünü kaplayan kitle isyanı, hâlâ şaşkınlık içindeki ve çözülme unsurlarının egemen olduğu başlangıç aşamasındadır. Ama yine de zorunlu ilk adımdır. Bu hareketlerin sonunda sosyalist, devletçi ya da hatta komprador tipte bir gelişmeyi mi seçecekleri henüz belli değildir. Orta Amerika ve Antiller'de koşullar, Afrika ve Asya kıtalarındaki koşullara benzer. Bu, Amerika'da kapitalist modelden kopuşların niçin yalnız Orta Amerika'da .olduğunu (Küba ve Nikaragua) belki açıklar. Meksika ve Güney Amerika'da gelişme daha ileri, burjuvazi daha güçlüdür ve siyasal bağımsızlık çoktan beri gerçekliktir. Ayrıca, Avrupalılaşma reçetesi, Latin Amerikan burjuvazisi ve kitlelerince yalnız reddedilmemekle kalmadı, üstelik şevkle beklendi. Bu etkenler genel olarak, ulusal burjuva projelerin gerçekleştirilmesi için elverişlidir.

İkinci Dünya Savaşına değin Amerikan aydınları, ABD'yi biçimlendirmiş olan"modernleşme–Avrupalılışma" projesinin tüm Amerika'ya yayılmasını desteklediler. Yasal–pozitivist yönelimleri yüzünden bu aydınlar, İberik "feodal" izlerin ve yerli kültürlerin yerine Avrupa kurumları (seçim, parlamento, vb) geçirilirse kıtanın doğum sancılarının geçmişte kalacağına ikna edildiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu formülde küçük bir değişiklik yapıldı; ABD, Avrupa'nın yerini aldı, hukukun yerine teknoloji geçti. Sanayileşme şimdi de amaçtı; kentleşme ve orta sınıflar ise (Avrupa kültür ve demokra-

sisinin doğal taşıyıcıları olarak) araçtı. Böylece 1950'lerin *desarrolismo*'su meydana geldi. Sanayileşme gerçekten oldu ama diktatörlükler gitmedi; kendilerini modernleştirdiler. Latin Amerikalı aydınlar ancak bu hüzünlü deneyimden sonra "bağımlılığı" yani emperyalist hegemonyayı keşfettiler.

Asya ve Afrika'da ise, emperyalizm tersine tüm yüzyıl boyunca günlük yaşamın gerçeğiydi. Aydın kesiminin (Enteliyansiya) izleyen kuşakları, tekrar tekrar aynı soruyu sordular: Kurtuluş, modernleşerek ama kendi ruhunu kaybetmeksizin nasıl gerçekleşebilir? Bu bilmeceye liberal burjuva yanıt veren kuşağı sosyalist yanıt veren kuşak izledi. Ama tartışma, tüm yönleriyle hâlâ sürmekte. Sosyalizm adına kültürel özerkliği korumaya çalışan ve aynı zamanda dünya sistemine katılmanın "avantajlarından yararlanmak" isteyen kökten milliyetçi burjuva girişim, Sovyet desteğine karşın başarısızlığa uğradı. Ilımlı devletçi model (Arap, Afrika ve Asya sosyalizmi) daha kapsamlı devletçi model gibi (Küba ve Vietnam) çıkmazda. Tek alternatif olarak şu kalıyor: Ya ulusallaşmanın aktarılması ve kompradorlaşma ya da sosyalizm ve kopuş. Ve bu, şimdi tanık olduğumuz sistematik krizlerin, Üçüncü Dünya halklarını niçin sosyalist dönüşüm mücadelesinin ön saflarına iteceğini de açıklar.

Hem Doğu hem Batı'da sosyalizm yönünde ilerlemeler olabileceğini, kuşkusuz olasılık dışı tutmuyoruz. Ama böyle bir gelişme, ancak Revizyonizmin tasfiyesiyle olanaklıdır. Bu anlamda, Polonya işçilerinin isyanı çok büyük bir önem taşıyor. Bu hareketin ve yönetici çekirdeğin (İşçilerin Özsavunma Komitesi KOR, kimi Dubçek Çekoslavakya'sının ya da Kadar Macaristan'ının yolunu izleyerek "modernleşme ve devletçiliği" savunan, kimi Rosa Lüxemburg geleneği içinde Yugoslav tipi özyönetim iktidarının şampiyonluğunu yapan, ve kimi Batı sistemiyle bütünleşmeden yana olan birçok akımı içermektedir) kafası ne kadar karışık olursa olsun, ulusal birliği sağlayan ideolojik bayraklar ne olursa olsun, bu isyan, gerici devletçiliğin yerel türüne ve dış destekçisine karşı çıktığı için karşı devrimin değil, devrimin habercisidir. Bu hareketin, kuşkusuz Doğu Avrupa'da ve belki SSCB'de bile duyulacak olan yankısı, Batı'da sosyalizm sorunsalını yeniden canlandırabilir. Liberal burjuva politikası –en iyi klasik

sosyal demokrasinin parolasında nüanslandırılıyor– ve Sovyet devlet kapitalizmi arasındaki alternatif sonunda üstün gelebilir.

7. Marksizm ve toplumsal işçi hareketi aşamalı bir gelişme gösterdi. Yaşayan Marksizm, her dönüm noktasında kabuk değiştirdi, kendini dönüştürdü ve zenginleştirdi. Toplumların evrimine ilişkin keşfedip formüle ettiği yasalar, Marksizmin kendisi için de geçerlidir.

Marx'ın Marksizmi, 19. yüzyıl kapitalist Avrupa'sının, yani dünya emperyalist sistemi oluşı adan önceki Avrupa'nın sosyalist devrim sorunlarına yanıt verdi. Ulusal birikimin gereksinimlerine bağımlı kılınan Avrupa işçi sınıfları, o zamanlar birikim olarak devrimciydi. En azgelişmiş Avrupa ülkelerinde bu birikim süreci, hâlâ tamamlanmamış olan ilkel sermaye birikimi ile birleşmişti. Köylü kitlelerin aşırı yoksullaşması, kent proletaryasının sefaleti; kesintisiz devrim için, demokratik aşamadan sosyalist aşamaya geçiş için gerekli tüm nesnel koşullar vardı. Marx kendisi, zayıf halka teorisini formüle ederek Almanya ve İspanya'ya uyguladı.

Ama Marksizm ancak zamanla Batılı işçi sınıflarına nüfuz etti (1870 ve 1880'ler) boyunca). Artık çok geçti; kapitalizm emperyalizm aşamasına giriyordu. Kapitalizm yasaları, artık tek tek Avrupa ulusları çerçevesinde işlemiyordu; faaliyet alanı artık gezegenin her köşesine yayılmıştı. Bundan böyle global olan birikim sürecinin en patlayıcı etkileri, çevrede yoğunlaşacaktı. İkinci Enternasyonal bu gerçeği kavrayamadığı için siyasal haritadan silindi.

İşçi hareketinin çıkmazdan kurtuluş yolu bulması, bu niteliksel dönüşüm bilinciyle onu zenginleştiren Leninizm sayesinde olmuştur. İlk sosyalist devrimin Rusya'da gerçekleşmesi, Marx'ın öngörülerini, ancak gecikmeyle doğrular. Bir köylü ve burjuva devrimi, gerçekten zayıf halkada, Avrupa'nın en geri ülkesinde, sosyalist devrimle içiçe geçti. Ama Bolşevikler , işçi-köylü ittifakının sosyalist geçişin stratejik koşulu olduğunu görecek biçimde donatılmamışlardı. Bolşevizm, burjuva devrimiyle toprak sorununun zaten çözülmüş olduğu Batı Avrupa'daki işçi hareketinin köktenci bir koluydu. Bolşeviklerin, salt işçi sınıfı saflarında kök salmaya çalışmalarının nedeni budur. Dahası, Rusya, yeni oluşan çevrenin bir parçaşı değildi; emperyalist hegemonyanın hedefi değildi. Tersine, kendisi, burjuva devrimi henüz

gerçekleşmediği için geri kalmış da olsa, palazlanmakta olan emperyalist bir güçtü. Revizyonizm, Boşevizmin eksiklerinin bir ürünü, tarihsel bir talihsizliktir.

Lenin'in başından beri çok iyi kavradığı, emperyalist sistemdeki değişiklikler ve sistemin takviye edilmesi, onun ölümünden sonra da sürdü. Dünyanın ikinci sosyalist devriminin niçin çevredeki bir ülkede, Çin'de , olduğunu bu yeni gelişmeler açıklar. Orada yalnız burjuva, köylü ve sosyalist devrimler içiçe geçmekle kalmadı, anti-emperyalist bir unsur da mücadeleye katıldı; yani Çin'in devrimcileri, ülkelerini emperyalist sömürü alanından kurtarmaya çalıştılar. Maoizm, emperyalizm çağında sosyalist giçişin asli ve birbirinden ayrılmaz stratejik koşullarının işçi-köylü ittifakı ile dünya kapitalist sisteminden kopuş olduğunu kavradı.

Çin Devriminin zaferinden beri kapitalist sistemde yeni gelişme ve dönüşümler oldu. Bazı yerlerde sistemin artık Leninist anlamda emperyalist olmadığına inanılıyor; birçok Üçüncü Dünya ülkesi, burjuva devrimlerini tamamladı ve şimdi çevrede, dünya kapitalist çerçeve içinde bir ulusal burjuva gelişmeye tanık oluyoruz, deniyor. Eğer durum böyleyse, Marx'ın kendi çağında geliştirdiği şemalara dönmemiz ve Marx'ın Avrupa toplumları için söylediklerini evrensel ölçekte uygulamamız gerekir. İkinci grup teorisyene göre, savaş sonrası gelişmeler, ancak merkez-çevre modeliyle anlaşılabilir. Bu görüşe göre, Üçüncü Dünya kopmazsa, geleceği kompradorlaşmadır. Bu tez doğru ise, sosyalist geçişin sorunlarına tek doğru yanıt Maoist stratejidir.

İki tahlilden hangisinin doğru olduğuna tarih karar verecek. Sosyalist geçiş, dünya sisteminin en gelişmeş ülkelerinde başlarsa, daha geri ülkelerin geleceği gerçekten parlak olur; karşılıklı bağımlılık halkaları kuşkusuz oluşturulacaktır ve ileri merkezin gelişmiş üretici güçleri, çevredeki gelişmeyi hızlandıracaktır. Ama bu dönüşüm, sistemin geri bölgelerinde başlarsa, bu ülkelerin güvenebilecekleri, salt kendi kaynaklarıdır.

SOVYET SİSTEMİNİN OTUZ YILLIK ELEŞTİRİSİ*

Yalnız doğuştan peygamber olanlar, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki sistemlerin hızlı ve topyekün çöküşü karşısında pek de şaşırmamış olmakla övünebilirler. Ama bu şaşkınlığın etkileri artık geçtiğine göre, çeşitli ülkelerin geçen otuz yılda ürettiği sistemler üzerinde düşünmenin zamanı gelmiş bulunuyor. Kibirli bir görüntü verme pahasına şunu söylemeye cüret ediyorum: Ben, 1960'tan beri, 1989 ile 1991 arasında böyle birdenbire meydana gelen olayları genel çizgileriyle önceden görmüş olan bir sol –çok azınlıkta– akımın parçasıyım. Oldukça olası gördüğümüz çöküş, elbette Sovyet sisteminin girdiği krizin varabileceği biricik sonuç değildi. Tarihte, kesintisiz ve dümdüz bir determinizme inanmıyorum. Bütün toplumlarda çelişmeler, çözümlerini sosyal içeriklerine göre verilen değişik karşılıklarda bulurlar. Yani, Sovyet rejiminin sağa kayması (ki olan budur) ya da sola doğru evrilmesi (ya da kayması) olasılığı her zaman vardı. Artık yakın gelecekte varolmayan bu sonuncu olasılık, yine de tarihin gündeminde durmaktadır; salt tarih sonsuz olduğu için değil, aynı zamanda ve en başta şimdiki sağcı çözümün Doğu'daki toplumları orta vadede bile istikrara kavuşturması çok kuşkulu olduğu için. Bu nedenle, bu toplumların sorunlarına başka bir çözüm bulma mücadelesi devam edecektir.

Dolayısıyla, bu konularda son otuz yılda (1960-1990) yazdıklarımı[1] yeniden okuduğumda, daha sonraki gelişmeler sayesinde görebil-

* Samir Amin'in *Kaos İmparatorluğu* kitabında açıkladığı tezler. Bu kitap yakında yayınevimiz tarafından sunulacaktır. (Y.N)

1 Bkz. özellikle: *L'échange inégal et la loi de la valeur*, 1973, s. 246-248 *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişim*, Kaynak Yayınları, 1992
Impérialisme et sous-dé voloppement en Afrique, 1976, s. 561-578
La loi de la valeur et le matérialisme historique, 1977, s. 95-112
Classe et Nation, 1979

diğim zayıf noktalar ve yanılgılara işaret etmekten kendimi alıkoyamıyorum.

Az ya da çok olasılık payıyla yapılmış olan bu tahlil, yargı ve hatta öngörüler, gözlemlenen gelişmeleri belirleyen koşullar çerçevesinde ele alınmalıdır. Çünkü Sovyet sistemi, bu otuz yılda gelişti, kendi krizine kendi yanıtlarını vermeye çalıştı ve çeşitli aşamalardan geçti: a) Stalin'in ölümünden, özellikle XX. Kongre'den (1956) Kruşçev deneyinin kesilmesine (1964) kadarki döneme, Stalinizmin aşılması yönündeki ilk deneme ve bu alanda ortaya çıkan Moskova ile Pekin arasındaki ideolojik ve politik çatışma damgasını vurur. b) Bunu izleyen "Brejnev-buzul devri" Gorbaçov'un işbaşına gelmesine değin (1985) sürdü. c) Gorbaçov'un "Perestroyka" denemesi 1985'te başlayıp hızını yitirerek birkaç yıl içinde çöküş noktasına vardı (1989-1991).

Buna paralel olarak Çin'de, "sosyalizmin inşası" sorunu denen şeye (başka) yanıtlar aradı. Birbirini izleyen ama birbirinden çok farklı dönemler: Kültür Devriminde (1966'dan itibaren) doruk noktasına ulaşan Maoist deney ve sonra yavaş yavaş 1980'li yılları karakterize eden Deng Siaoping'in ekonomik ve politik stratejisine kayış.

Bu gelişmeler ve birbirini izleyen aşamalar, dünya ölçeğinde hem kapitalist yayılma (özellikle AT Avrupasının oluşması, ABD-Japonya-Avrupa rekabeti, ekonomik küreselleşmenin yeni biçimleri) çerçevesinde hemde iki süper devlet arasındaki askeri dengeler ve silahlanma yarışında ortaya çıkan politik yanıtlarla (özellikle Üçüncü Dünya'ya karşı ve Brejnev döneminde Çin ile çatışma sırasında Sovyet insiyatifi ve aynı biçimde Amerikan soğuk savaş stratejisinden Reagan'ın 1980'lardan sonraki "Yıldızlar Savaşı" akınına dek) bir arada ele alınmalıdır. Tüm otuzyıl boyunca iç tercihler ile uluslararası politikalar iç içe geçmiştir.

Sovyet sistemi kuşkusuz 1960 yılında doğmadı ve bizim düşünce-

Maoizmin Geleceği, Kaynak Yayınları, Kasım 1993.
La crise, quelle crise? 1982, s. 198-222
La déconnexion, 1985
Le grand tumulte, 1991
La faillite du développement, 1991
Kaos İmparatorluğu, Kaynak Yayınları (çıkacak)
La géopolitique de l'hégémonie américane

lerimiz, 1917 Devrimi (ve Çin Devrimi), Leninizm, Maoizm ve Stalinizm tahlillerimize dayanıyor. Ama SSCB'nin yetmiş beş yıllık tarihini burada yeniden okumayı önermek istemiyoruz. 1917 ile 1957 arasındaki kırk yıl ve savaş sonrası Stalinist dönem ile soğuk savaşın başlangıç dönemi üzerinde durmuyoruz. O dönemlerde de, Sovyet sisteminin birbirini izleyen gelişme aşmaları, aynı biçimde dünya tarihinin belli anlarıyla ilintiliydi.

Buna kişisel bir not eklemeliyim: Bir Mısırlı olarak Nasır deneyini yaşadım, hiç övünmeksizin söylemek isterim ki, Nasır sisteminin mantığının, Sedat'ın "infitah"ı ("açılma") ile 1971'den itibaren açıktan açığa gelişen şeye yol açacağını daha 1960'ta görmüştüm: Kompradorlaşmaya dönüş. (Bu kaygıları, Afrika'daki öteki ilk kuşak "sosyalist" deneyler –Cezayir, Mali, Gine, Gana– konusunda da 60'ların ilk yarısında yine dile getirdim.) Mısır solu ile uluslararası solun büyük çoğunluğunca o zamanlar saçma bulunarak reddedilen bu yargı nedeniyle, Çin Komünist Partisinin Sovyet önderliğine önce 1957/58'den itibaren üstü kapalı ve daha sonra, 1963'teki "25 noktalı mektup"la açıkça yönelttiği eleştiriyi destekledim. Ve daha sonra, 1966'dan itibaren Kültür Devrimi'nde, yani 1968'le Batı'da henüz popüler olmadan önce, "sosyalizmin krizine" doğru yanıtın ilk adımını gördüm.

I

1. 1960'tan, hatta 1957'den beri, Sovyet toplumunun sosyalist ve işçi iktidarı olarak adlandırılamayacağı ve şu ünlü Troçkist deyimle de olsa, "bürokrasi tarafından bozulduğu" görüşünü taşıdım. Başından beri *egemen sömürücü sınıfı* (açıkça sınıf diyorum) burjuvazi olarak niteledim. Bundan şunu anlıyorum: Bu sınıf ("Nomenklatura") tüm çabalarında kendisine Batı'nın aynasında baktı ve Batı modelini yeniden üretmek istedi. Mao bunu, 1963 yılında Çin Komünist Partisi kadrolarına hitab ederken bir cümlede çok iyi ifade etmişti: "Siz bir burjuvazi yaratmışsınız. Sakın unutmayın, burjuvazi sosyalizm istemez, kapitalizm ister."

Parti ile halk sınıflarının parti iktidarına karşı tavırları konusun-

daki bu tahlilden mantıki sonuçlar çıkardım. Benim için şu açıktı: Halk sınıfları, kendini sosyalist diye adlandırsa da bu iktidarda kendilerini bulmuyorlardı. Tam tersine, partiyi, haklı olarak sosyal karşıtları olarak görüyorlardı. Bu koşullar altında parti, "uzun bir süredir çürümekte olan bir ceset" idi; gerçekte, egemen sınıfların halk sınıfları üzerindeki sosyal denetiminin aracı olmuştu. Baskıcı organlarının (KGB'nin) faaliyetlerine ek olarak parti, çıkar ağları kurdu (denetim yoluyla ve en küçüğüne dek tüm sosyal ayrıcalıkları dağıtarak) ve olası isyanları felce uğrattı. Bu bakımdan bu parti türünün niteliği, Üçüncü Dünya'nın aynı işlevi gören tek partilerinden farklı değildir (Nasırcılığın radikal-milliyetçi etiketi altında Cezayir FLN'i, Baas Partisi, Mali, Gine, Gana, Tanzanya, vb'deki iktidar partileri; ya da Cote-d'Ivoire ve benzeri, açıkça kapitalizmi seçmiş ülkelerdeki radikal-milliyetçi etiketi olmayan partiler). Henüz oluşum halinde olan burjuvazinin, henüz kendi ideolojik hegemonyasını kurmadığı durumlara uygun, genel bir biçim söz konusudur. (Marx, olgun kapitalizmde egemen sınıfların ideolojisinin toplumda egemen ideoloji olduğunu söyledi). Ve bu nedenle burjuvazi yasal iktidar sahibi olarak ortaya çıkmaz (ki bu, toplumun egemen sınıfların ideolojisini onaylamasıyla sağlanabilecek bir uzlaşma gerektirir).

Çıkar sağlayarak kendine bağlama yoluyla halk sınıflarını parçalayan bu iktidar uygulama biçimi, zararları hiçte küçümsenmemesi gereken bir politikadan soğutma (depolitizasyon) etkisine sahiptir. Olgular bugün şunu ortaya koyuyor: Politikadan soğutma, SSCB'de öylesine ileri gitmiştir ki, halk sınıfları, devirdikleri rejimin sosyalizm olduğuna ve kapitalizmin daha iyi olduğuna saf saf inanıyorlar.

Bu türden tüm partiler, önderleri devlet iktidarını yitirir yitirmez, iskambilden şatolar gibi yıkılırlar; çünkü hiç kimse böyle bir aygıtı savunmak için yaşamını tehlikeye sokmak istemez. Bu nedenle bu partilerin doruğundaki mücadeleler hep saray darbesi biçimine bürünür ve zaferi kazananın kararını direnmeksizin kabul eden tabandan hiçbir müdahale gelmez. Nitekim, Mısır'daki "Sosyalist Birlik"in Nasırcılıktan hemen Sedatçılığa geçmesi, ya da Üçüncü Dünya'da aynı türden birçok partinin kendiliğinden ortadan yok olması beni hiç şa-

şırtmamıştır. Aynı biçimde, milyonlarca Sovyet komünistinin 1989 yılından beri sergiledikleri pasiflik de beni hiç şaşırtmadı.

2. Ama Sovyet toplumunun sosyalist olmadığını gördükten sonra onu olumlu nitelemek benim için daha da güçleşti. Orada sosyalizmin temel ilkelerinin gerçekleştirildiğini reddetmeme yol açan nedenlerden vazgeçmiyorum; onları tekrar tekrar açıkladım. Sosyalizm, benim için özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasından daha çok şey içerir (olumsuz bir yönelim). Sosyalizm olumlu olarak, ücret bağımlılarının statüsünü tanımlayan iş ilişkisinin dışındaki iş ilişkilerini, tüm topluma (ve onun adına hareket eden aygıta değil) sosyal oluşumuna geliştirme olanağı veren toplumsal ilişkileri içerir, ki bu da en iyi burjuva demokrasisinden çok daha fazla gelişmiş olan ileri bir demokrasiyi içerir. Bu noktaların hiçbirinde Sovyet toplumu, burjuva endüstri toplumlarından farklı değildir ve bu toplumlardan ayrıldığı noktalarda daha kötü bir konumdadır. Kendi gücüne dayanma pratiğiyle bu açıdan çevre kapitalizminin bölgelerinde egemen olan modele yakındır.

Ama, egemen sınıf bana göre burjuva olduğu halde SSCB'yi kapitalist diye nitelemekten kaçındım. Benim tezim şudur: Kapitalizm, rekabetin temeli olarak sermaye mallarının parsellenmesini içerir ve bu mülkiyetin devlet elinde merkezileştirilmesi başka bir birikim mantığının sonucudur. Buna ek olarak politik düzlemdeki tezim: 1917 Devrimi, ne sosyal güçlerin karakteri ne de öncü güçlerin ideolojisi ve sosyal projesi açısından burjuva devrimiydi ve bu gerçeklik önemsiz görülemez.

Sistemin olumlu tanımına çok önem vermiyorum. Devlet kapitalizmi ve tekelci devlet kapitalizmi terimlerini, belirsiz oldukları eleştirisiyle birlikte kullandıktan sonra yansız bir terim olan "Sovyet üretim biçimi"nde karar kıldım. Benim için sistemin kaynakları, oluşum ve gelişimi ve bu çerçevede geleceğine ilişkin sorular daha önemli.

1917 Devrimi'ni "bu devrim yapılmamalıydı çünkü sosyalizmin inşası için gerekli nesnel koşullar yoktu; burjuva devrimiyle yetinilmeliydi" diyerek esefle karşılayanlardan değilim. Çünkü bence kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılması, kutuplara ayırıcı bir etkiye sahiptir ve bu olgunun asıl kurbanları olan sistemin çevresindeki halkların ona isyan etmesi kaçınılmazdır. Bu halkların isyanının yanında yer

almaktan başka bir şey yapılamaz. Burjuva devrimiyle yetinmek, bu halklara ihanet etmek demektir. Çünkü burjuva devrimlerinin yol açacağı çevre kapitalizmi, çevredeki isyanları harekete geçiren sorunlara kabul edilebilir yanıtlar vermez.

Rus ve Çin devrimleri, sonucu zorunlu olarak belirsiz, uzun bir geçiş dönemi başlattılar: Gelişme dinamiği, kapitalizme (merkezi ya da çevresel) yol açabilir; ya da kendi toplumunda ve dünya çapında sosyalizme doğru bir gelişme yaratabilir. Bu çerçevede önemli olan, gelişmenin nesnel yönünü tahlil etmektir. Sovyetler Birliği tahlillerinde bana önemli görünen ve hala paylaştığım (kuşkusuz komünist solun bir azınlığıyla) ki tez şunlardır: a) 1930'lardanitibaren Stalin tarafından gerçekleştirilen kolektifleştirme, 1917'den gelen işçi-köylü ittifakını yıkıma uğrattı ve mutlak egemen devlet aygıtını sağlamlaştırarak yeni sınıfla Sovyet devlet burjuvazisinin oluşmasının yolunu açtı. b) Yapılan ölümcül tercihin temellerini, Leninizm bazı tarihsel sınırlılıkları dolayısıyla istemeden attı. Bundan şunu anlıyorum: Leninizm, ikinci enternasyonal'in ekonomizminden (yani Batılı işçi hareketinden) radikal bir biçimde kopmadı; teknolojinin sosyal yansızlığı anlayışı buna bir örnektir.

Uzun geçiş toplumu, son derece çelişkili zorunluluklarla yüz yüzedir; bir yandan, beylik ve bayağı deyişle üretici güçleri geliştirmek için "arayı kapamak" zorundadır; öte yandan, sosyalizm eğilimi nedeniyle bunu "başka türlü yapmak" ister. Yani, ekonomik yabancılaşmadan ve bunun karakteristik özelliğinden kurtulmuş bir toplum inşa etmek; "zenginliğin her iki kaynağı"nı; insanı (işgücüne indirgenen) ve doğayı (insan sömürüsünün bitip tükenmez nesnesi) tahrip etme özelliğinden kurtulmuş bir toplum yaratmak. Bu toplum bunu başarabilir mi? Yanıtın olumu ama zor olduğunu düşündüm hep. Gerçekten, adım adım doğru yönde; "başka türlü yapma" yönünde geliştirilmesi gereke pragmatik bir uzlaşma. Leninizmdeki ekonomizm, "arayı kapama" amacını giderek "başka türlü yapma" amacının önüne geçiren seçimin tohumunu içinde taşır.

Benim önce Maoizmi (1958'den itibaren) ve sonra 1966'dan itibaren Kültür Devrimi'ni desteklemem, Leninizmin Batı ekonomizminden yeterince kopmadağı tahlilinden kaynaklanır (Bizzat Lenin'in Ka-

utski'nin 1914'te ihanetinden şaşkınlığa düştüğünü hayretle ifade etmiştim). Marx, Leninizm tarafından (hala ve kısmen) bozulmadan önce Batı işçi hareketince tanınmayacak hale sokulmuştu (ve emperyalizm bu çarpıtmada hiç te ikincil bir etken değildi). Mao'nun Marx'a gerçek bir dönüşü gerçekleştirdiği tezini benimsedim.

Kruşçev Stalinizmin sağdan eleştirisini yaparken, Mao Stalinizmi soldan eleştirdi. Kruşçev şöyle dedi: Sovyetler Birliği, ekonomik zorunluluklara (bilimsel ve teknolojik devrim, küreselleşme) ve bunların politik gereklerine (işletme yöneticilerine, yani Sovyet burjuvazisine daha geniş yetki verme) yeterince uygun davranmadı. Kruşçev şöyle dedi: Değişen bu koşullarda arayı daha hızlı kapatacağız. Mao şöyle dedi: Gelişmenin her aşamasında son hedefi gözden kaybetmemek gerekir. İşte "kumana mevkine siyaseti oturma"nın anlamı buydu (ve bunun –düşüncesizce öne sürülen– iradecilikle hiç ilgisi yoktur). Ve Maoizm, son hedefi gözden kaçırmamak için her tür eşitliğin yanı sıra işçiler ile köylüler arasındaki eşitlik üzerinde ısrarla durmuştur (bu Çin'de temel bir sorundur ve 1930'larda Rusya'da da öyleydi). İşçi-köylü ittifakını parçalamak yerine korumak için bu eşitlik gerekliydi. Bu hedefi, uygulanacak değer yasası sorusu ile açıkladım: Küreselleşmiş kapitalizmi yöneten değer yasasına mı boyun eğilmeli (ve böylece çevresel kapitalist gelişme mi kabullenilmedi)? Dünya sisteminden kopmuş ama gelişmiş kapitalizme benzer bir kendi gücüne dayanan ulusal ekonominin inşası ve böylece ulusal burjuvazinin (sovyet) oluşması mı öngörülmeli ("devletçi Sovyet üretim biçiminin değer yasası")? Yoksa halk sınıfları arasında, "sosyalist geçişin değer yasası"na dayanan ilişkiler mi inşa edilmeli? Mao SSCB ve Çin'de daha sonraki gelişmelerin kanıtladığı gibi haklı olarak şuna ikna olmuştu: Yeni burjuvazinin potasr olan komünist partisinin tekeline meydan okumak için sorun iktidar düzleminde konmalıydı. Kültür Devrimi'ni başlatan "Karargahı bombalayın" parolası bundandır. Mao, işçilerin sosyal yaşam üzerindeki denetimini artırıp bürokratların denetimini azaltmanın biricik yolunun bu olduğunu düşünüyordu –haksız mıydı?– Piyasaya verilecek ödünlerin –işletme yöneticilerine daha çok yetki, işletmeler arasında daha çok rekabet– halkın sosyal

iktidarının geliştirilmesine yardım edeceğine inanmıyordu. Bunda da haklı çıkmadı mı? Piyasaya hiç ödün verilmemesi gerektiğini söylemiyorum. Zamanında NEP bunu başarıyla yapmıştı. Bunlar yapılmalıydı ama öye ikircikli bir biçimde değil. Ama en başta şunlar gerekliydi: a) buna politik demokratikleşme eşlik etmeliydi; b) "Teknokrat" burjuvaziye karşı işçilerin gerçek yetkileri artırılmalıydı; ve c) piyasa, sosyalist geçişin değer yasasına sağlam bir biçimde dayanan devlet politikasıyla yönlendirilmeliydi. Yugoslavlar bunu denediler ama çok ürkek ve yetersiz bir biçimde: Kapıları dışa çok fazla açarak; rekabet adına cumhuriyetler arasındaki eşitsizlikleri şiddetlendiren aşırı ödünler vererek; özyönetimle yönetilen koletifler arasında rekabete yol açan aşırı merkezkaç sistem kurarak, SSCB'de bu doğrultuda hiçbir şey olmadı. Mao döneminde açıklanan ve daha sonra vazgeçilen niyetler dışında Çin'de de olmadı.

Çin'in daha sonraki gelişimi ile çelişir gibi görünse de Maoizmin haklı olduğunu hala düşünüyorum. Aslında bu gelişme onu çürütmedi; tersine doğruladı: Kapitalizme ödünler burjuvaziyi güçlendirip halk sınıflarının şansını azaltır. Kuşkusuz bugün, Maoizmin tarihsel sınırlarına ilişkin tartışmayı açmakta sakınca olmadığı gibi gereklidir de; tıpka Lenin (ekonomizden yetersiz kopuş) ve Marx (dünya ölçeğinde kapitalist yayılma sonucu kutuplaşmayı yeterince önemsememek) ile ilgili olarak yapıldığı gibi.

3. Bana göre, "Sovyet üretim biçimi" ile ilgili ana soru şuydu: Söz konusu olan, geçiş için karakteristik, geçici bir çözüm müydü (ya kapitalizme ya da sosyalizme doğru evrilmesi gerekir) yoksa daha çok "istikrarlı", yeni türde ve hatta eksikliklerine karşın öteki toplumlara (normal-kapitalist) geleceği gösteren bir çözüm müydü?

Burada bir özeleştiri yapmalıyım. Sovyet üretim biçiminin, normal kapitalizm eğiliminin başka bir yerde, özel tekelleri devlet tekellerine dönüştüren sermayenin merkezileştirilmesi oyunuyla oluşturulan şeyin istikrarlı ve hatta öncü biçimi olduğunu 1975 ile 1985 arasında geçici olarak düşündüm. O zamanlar bu yönde işaretler vardı. Brejnev SSCB'sinin görünürdeki istikrarından söz etmiyorum. Daha eski (Buharin'in tekelci devlet kapitalizmi teorisi) ve çağdaş uzantılarına değiniyorum: "Sistemlerin yakınlaşması" Jan Tinbergen,

salt SSCB'nin ileri Batı'ya değil, ileri Batı'nın SSCB'ye yakınlaşmasıyla bunun görüldüğünü söyledi. Güçlü sosyal demokratların sol kanatlarını aynı yöndeki konumları (örneğin İsveç'te endüstrinin sendikalar kanalıyla toptan satın alınması projesi); Avrupa komünizmi, vb. İmdi, rekabetin ortadan kaldırılmasıyla –yani piyasanın da saydam olmaması (özünde tekellerin ve Gosplanın fiyat belirlemeleri arasındaki yakınlıkla)– sermayenin devlet eliyle merkezileştirilmesi, ideolojinin egemenliğine dönüşü hazırlar gibi bir görüntü verdi. Bu ideoloji, serflik döneminin metafizik dinlerine dönüş değil, tersine zafere ulaşan metanın ideolojisiydi. Orwell'in *1984*'ünün resmi vardı, ve bana Polanyi okuma parçalarını anımsatan Marcuse'un *tek Boyutlu İnsan*'ındaki Batı'nın sözde liberal ve demokratik toplumlarının tekçi uzlaşmasının esaslarının tahlili vardı. "Kapitalizmin en yüksek biçimi olarak devletçi türü" –neden olmasın– Bu durumda, Sovyet türü, ilkel özelliklerine karşın kederli geleceği belirleyecekti (tekçi bir düşünce oluşturmak için "Pravda" yerine Körfez Savaşı'ndan beri ünlenen CNN'e sahip olmak Stalin için ne şahane olurdu!). Bu düşünceleri, köylülerin feodal beylere karşı burjuva devrimindeki mücadelesinin ezilenlerin zaferiyle değil de "üçüncü haydut"un, burjuvazinin, gökyüzüne çıkmasıyla sona erdiği saptamasıyla birleştirdim. Öyleyse işçilerin (ya da ücret bağımlılarının) kapitalistlere karşı savaşı neden "kötü sınıf'ın oyununa hizmet etmesindi?

Olgular beni haksız çıkardı. Salt Sovyet rejimi istikrarsızlığını ortaya koyduğu için değil; dünya ölçeğinde sağın saldırısı 1980'den beri karşıt yönde olduğu için de: Düzensizleştirme ve özelleştirme pupa yelken giden konular. Yine de bu özeleştirinin belki de ayrıntılandırılması gerekecek. Sovyet modeli, giderek başkalarının da örnek aldığı, kesin bir seçenek olduğunu öne süremezdi. Ama bu belki de salt kendi zaaflarından kaynaklanmıyor. Ölümsüz olmayan liberal ütopya dalgası durulduktan sonra gelişmiş dünyanın başka bir yerinde tarih öncesi SSCB modelinin açıklığa kavuşturulması olasılık dışı değildir.

Her neyse, ben de geçişin istikrarsızlığı konusundaki, günümüzle yakından bağıntılı bazı düşünceleri düzelttim. Sovyet modeli, gözlerimizin önünde kapanan bir tarihsel dönemin örneğini oluşturmakta-

dır. Bu döneminin sonunda, belli bir zamansal uzaklıktan bakınca "kapitalizmi aşma"nın başlangıcını "sosyalist aşama" diye tanımlamanın yarar sağlamaktan çok yanılgıya sürüklediğini anladım. Gerçi bu sosyalizmin kendisi ilkel, vb. diye değerlendirilebilir ve bunu ben de kabul ettim. Son yıllarda, ama daha Sovyet sisteminin 1989'dan itibaren yıkılmasından önce, bu geçişi "ulusal–halkçı" diye nitelemek bana daha anlamlı gelmişti. Bu tanım, bu aşamının hedefleri ile küreselleşmiş kapitalist yayılma mantığı arasındaki çelişmeyi (bu çelişme, benim kopuş kavramıma gönderme yapan "ulusal" yönelimi de açıklığa kavuşturur) de, halkçı bloğun (ne burjuva ne proleter; doğrudan sosyalist yönelimli) çelişkili içeriğini de vurgular. Böyle bir tahlil yapılırsa, uzun geçişin, doğası gereği istikrarsız olduğu ortaya çıkar. SSCB'de olduğu gibi kapitalizme götürebilir. Ama başka bir çıkış yoluna da götürebilir. Bu konuya sonuç bölümünde yine döneceğim.

4. Şimdi tamamlanmış olan Sovyet döneminin sonunda bir bilanço yapmanın zamanıdır. Kuşkusuz ne "bütünüyle olumlu" ne de "bütünüyle olumsuz". SSCB ve ondan sonra Doğu Avrupa'nın küçük ülkeleri gibi Çin de kendi gücüne dayanan modern ekonomiler kurdular. Böyle bir şeyi, çevredeki hiçbir ülke başaramadı. Benim tahlillerime göre bunun nedeni şudur: Kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılması çerçevesinde oluşan Üçüncü Dünya burjuvazisi, doğası gereği çoğunlukla kompador türdendir. Ama Sovyet burjuvazisi ulusal-halkçı (sosyalist denen) bir devrimle yaratıldı. Devrimin çokanlamlı karakteri – sosyalist boyutu– aynı zamanda çalışanların sosyal haklar (çalışma hakkı, sosyal hizmetler) kazandıkları bir toplumu da biçimlendirdi. Vahşi çevre kapitalizmi bir yana, kapitalizmin gelişmiş merkezlerinde bile bu hakların benzeri yoktur (Oralarda bu haklar için çetin mücadeleler verildi ve bu haklar görece geç bir dönemde, 1918'den sonra, hatta 1945'ten sonra ve kısmen komünizm korkusuyla tanındı.

Ama SSCB'den geriye kalan ülkeler ile Doğu Avrupa'nın açıkça kapitalizmi seçmesi, bu toplumların ve ekonomilerin yeniden çevreselleşmesini gündeme getirmektedir. Halk sınıfları, hatta yerel burjuvaziler buna hazırlıklı değildir ve devletçi despotizmin yaratmış olduğu politikadan soğutma yüzünden perspektifsizleşmişlerdir. Politikadan soğutmayı ve bugün açıkça görülen feci sonuçlarını yete-

rince önemsemediğimden Doğu haklarını ve egemen sınıflarının politik demokrasi doğrultusunda evrilecek bir kapitalizm geliştirmelerini beklemiştim. Halk sınıflarının, bu koşullar altında, gelişmeyi sosyalizme elverişli bir yöne çevirebileceklerini sanmıştım: Çalışanların sosyalist çabaları (salt sosyal haklar için değil, işletme ve toprakta ekonominin yönetimine daha aktif müdahale) ile piyasanın gerekleri (salt burjuvazinin çaba ve eğilimlerinden söz edilemez) arasında daha iyi bir denge kurulursa; ulusal-halkçı ittifakın yenilenmesiyle dünya ölçeğinde (Batı'da ve çevrede) sosyalizm üzerine tartışmanın yeniden açılabileceğini düşünmüştüm. Burada bir özelleştiri yapmalıyım. Çünkü bu görüş bugün olası değildir ve gelişmenin sağa; vahşi kapitalizme doğru olması artık durdurulamaz. Ama daha uzun vadede; bu çevreselleşmenin sonuçlarının ciddi kanıtlar sergilediği; çalışanları, yaşam düzeyindeki şiddetli düşüşlerin, şimdi sandıkları gibi geçici salt geçişin zorunlu kıldığı bir özveri olmayıp kesin ve kalıcı olduğunu anladıkları uzun vadede de haksız mıyım?

Sovyet sistemi, sonul krize dönüşen kronik kriz aşamasının çoktan beri içindeydi. Kriz, sistemin dönemsel başarısızlıklarında kendini gösterdi. Sistem, yaşamının ilk yarısında başarı sağlayan ekstansif birikimden entansif birikim aşamasına geçmeyi beceremedi. Ve bu başarısızlık, bana göre, kapitalist üretim tarzının bulumadığını da kanıtlar. Çünkü bu üretim tarzı, entansif birikim önkoşuluyla kurulabilir. Bu krizi, sosyal mücadeleler ve emekçilerin direnişine dayanarak tahlil ettim (başka şeylerin yanı sıra, çalışma hakkı ve işletme müdürlerinin Batı'daki firma şefleri ile aynı yasallığa sahip olmadıkları olgusu). Başka bir deyişle, sistemin ilk aşamasını karakterize eden ve ekstansif birikime (ve belli bir "halkçı modernleşme"ye; kitlesel eğitim, büyük sosyal hareketlilik, vb.ne) izin veren sosyal uzlaşmanın tükendiğini söyledim. Togliatti ve ardınan Berlinguer de, kendi tarzlarıyla aynı şeyi söylediler. Yani, Stalinizmin soldan eleştirisiyle ilerici yönde gelişmek de, sağa; normal bir kapitalizme doğru ve Üçüncü Dünya tarzı "seçkinci bir modernleşme" yönünde gelişmeyi hızlandırmak da olasıdır. Burjuvazi bu son yolu seçti: Piyasa "işsizlik tehdidiyle halk sınıflarını "çalışmaya zorlamak" için (–çoktan beri açıkça ifade ediliyor–) ve özelleştirme (sosyal hareketliliğin içerdiği geniş

girişleri daraltarak burjuvaziyi istikrara kavuşturmak için –bu istem ilk kez sistemin son yıllarında ortaya çıktı–).

Sovyet sisteminin bu özel krizini, bambaşka dinamikleri olan kapitalizmin krizi ile özdeşleştirmeyi hep reddettim, (hala da reddediyorum)

Sistemin kapitalizmin propaganda aygıtlarınca yaratılıp medya tarafından yayılan analizini de hep reddettim ve hala reddediyorum.

a) "Kıt ekonomi" (sosyalizmin) ve "aşırı ekonomi" (kapitalizmin) arasında oluşturulan zıtlık boş bir ideolojik simgesidir. Kıtlığın (kuyruklar, vb) daha fazla tüketime izin veren keyfi fiyat belirlemesinden; yani, hem halk sınıflarının hem de orta tabakaların eşitlikçi baskılarına ödünden kaynaklandığı açıktır. Fiyatlar aşırı yükseltilirse, elbette kuyruk olmaz –ama görünüşte ortadan yok olmuş kıtlık, tüketim dışı bırakılanlar için hala sürer– Meksika ve Mısır'da dükkanlar ağzına kadar mal doludur ve kasapların önünde kuyruk yoktur ama kişi başına et tüketimi Doğu Avrupa'nın çok altındadır. Yine de Macar Kornai, çocukca fiyat yükseltme tezi ile parladı ve Dünya Bankası buna yardım etti.

b) "Kumanda ekonomisi" ile Amerikalı profesörlerin moda haline getirdiği "kendi kendini düzenleyen piyasa" arasındaki zıtlık da ayın biçimde rezil bir ideolojik bayağılıktır. Gerçek Sovyet ekonomisi, her zaman, piyasa aracılığıyla düzeltme (sonradan ve /veya plana göre doğru olup olmadıklarına göre) ile idari talimatlardan (özellikle yatırımlarla ilgili olarak) oluşan bir karışıma dayandı. Liberalizmin egemen ideolojisince idealleştirilen piyasa, hiçbir zaman, sosyal sistemin zorunluluklarından ve piyasa çerçevesini belirleyen devlet politikasından bağımsız, kendi kendini düzenler özellikte değildi. Gerçek sorun başka bir yerdedir: Sermayenin devlet eliyle merkezileştirilmesi çerçevesinde birikim dinamiği (bütünleşmiş bir devlet-sınıfına denk düşer), modern çağda artık soyut-ideal olarak tanımlanan piyasa yasalarının değil, tekellerin rekabetinin sonucu olan kapitalist birikim dinamiğinden farklıdır.

c) En azından 1935'ten belli bir tarihe dek tüm ekonomik aygıt, askeri alana verilen önceliğin gereklerine bağımlı kılındı. Bu, Sovyet sisteminin "askeri" olduğu ve dışa yönelen yayılmacılığı (fetihlerle)

"bulutun içinde şimşeği saklaması" gibi içinde barındırdığı anlamına mı gelir? Bu ideolojik kuruntuyu, kapitalizmin zorunlu olarak ve her zaman "savaş kundakçısı" olduğu yolundaki bayağılığın bir benzeri diye eleştirdim. Askeri harcamaların görece anlamının –ve sosyal ağırlığının– tahlili, üretim biçimlerinin saf mantığı zemininde yapılamaz; asıl zemin, küresel, uluslararası (bölgesel) ve ulusal (yerel) sistemlerin yapı ve dalgalanmalarının incelendiği zemindir. Bu açıdan, SSCB'nin silahlanma yarışına gerçek düşmanları (ve sahte dostları); kapitalist güçler, en başta soğuk savaşı başlatan ABD tarafından zorlandığı açıktır.

d) "Totalitarizm" üzerine yürütülen ağız dalaşı da aynı biçimde çürüktür; ister iddialı-akademik versiyonu (Arendt tarzı) ister medyanın çocukça hazırladığı türü (düşman "kötüler imparatorluğu" olarak gösterilir; bu terimi bir Amerikan Başkanı kullandı ama kimse onu, benzer terimlerle konuşan Ayetullah Humeyni'ye benzetmedi) olsun. Bu tartışmanın, eciş-bücüş olan toplumun o despotizmden artık hiç kurtulamayacağı öne sürdüğü unutuldu mu?

5) Ben başından beri, yani 1960'ların ortalarından beri, Sovyet reformcuların önerilerini eleştirdim. O önerilerde, Stalinizmin çıkmazlarından kurtulmak için sola değil, sağa yönelen bir girişim görmüştüm.

Bu öneriler, "kapitalistsiz kapitalizm kurma ütopyası" dediğim şeyi gözler önüne sermekteydi. İçinden Gorbaçov'a esin kaynağı olanların çoğunun çıktığı Novosibirsk okulu, Walras'ın mantığını aşırıya vardırdı. Bunlar, katıksız ve kendi kendini düzenleyen mükemmel bir piyasa düşlemişlerdi. Ve bu piyasa –Walras'ın saptadığı ve Barone'un 1908'de ifade ettiği gibi– özel mülkiyetin fazla parçalanması yerine bütünüyle devlet elinde merkezileşmesini ve üretim araçlarının tüm bireylere sürekli açık olmasını gerektiriyordu. Her birey, işgücünü satmaya ya da üretimi düzenlemeye (girişimci) özgürce karar verecekti. Alman sosyal demokratlarının devraldığı bu Saint Simon'dan kalma bilimsel toplum-işletme düşü (bunun kapitalistsiz kapitalizm olduğunu ilk Engels görmüştü), gerçekdışı ve ütopik karakteri tarihi materyalizm tarafından gösterilmiş olan burjuva ideolojisinin tüm ekonomik yabancılaşmasını ortaya koyar.

Ama bu felsefe, Brejnev döneminin yavan kavramları da dahil, Kruşçev'den Gorbaçov'a değin tüm reformcu kavramlarda can alıcı noktadır. Tarih, bu kavramların çürüklüğünü ve sağa dönüşün mantıki sonucuna varacağını göstermiştir: Sovyet burjuvazisinin özel mülkiyet sahibi, normal bir burjuvaziye dönüşmesi.

Sözü edilen girişimler göstermektedir ki, "1989–1991 devrimi" aşağıdan, halk tarafından değil, yukarıdan, egemen sınıfın kendisi tarafından yapılmıştır. Bir zamanlar, 1971'deki "Sedatçı karşı devrim" konusunda da buna benz r bir görüş belirtmiştim. Bunun bir karşı devrim olmayıp daha Nasır döneminde üstü örtülü olarak var olan bir sürecin hızlanması olduğunu söylemiştim. Batı medyaları Doğu'daki devrimleri özgürleştirici devrimler olarak sunup, bu demokratikleşmenin ne kadar kırılgan olduğu konusunda tahliller yapmaktan kaçınıyorlar. Oysa bunlar, yalnızca vahşi kapitalizme geçme amacının aracı olabilirlerdi. Buna karşılık, bu devrimlerin böyle bir değerlendirmeyi, ancak sistem soldan aşıldığı zaman hak ettiklerini ve bu halleriyle sistemin doğal evrimindeki çok sert ve bu nedenle beklenmedik hızlanmaları sergilediklerini söyledim (totaliter abluka tezine karşılık).

Şurası doğrudur, Gorbaçov reform sürecini elinde tutmak istedi; Yeltsin'in başarısının gösterdiği gibi, temsil ettiği sınıfın (Nomenklatura) çoğunluğu tarafından çiğnenip kenara atılacağını düşünemedi. Artık projeyi halka taşıma yeteneğinden yoksun olan KP'nin geçersiz olacağını da düşünemedi. Sovyet burjuvazisi (Nomenklatura), yarının burjuvazisi olacak ve üretim araçlarını, devlet aracılığıyla kolektif olarak değil, doğrudan ve özel olarak gasp edecek. Toplumsal bir devrim değil de önderlik düzeyinde radikal personel değişikliği gerektirecek ölçüde önemli bir altüst oluş söz konusudur; o zamanlar belirttiğim gibi, "Sedat'ın karşı-devrimi"ndeki türden. Dolayısıyla, yeni bir zengin serüvenciler tabakasının (SSCB'deki mafya; Mısır'daki "asalak burjuvazi" denen şeyin benzeri), buna koşut olarak yükselmesi, eski Nomenklaturada şiddetli politik parçalanmalar, eski birliğin halklarının ulusal özlemlerinin güdümlenmesi kaçınılmazdı. Bu, Rusya'yı 16. yüzyıl Moskova Prensliği sınırlarına hapsetmek ve böylece bu ülkenin dünya sahnesinde yeniden önemli bir rakip olma umudunu yok

etmek için somut olarak, mali yardım konusunda şantaj yaparak bu drumdan yararlanan Batılı güçlerin işine yarıyor.

Burada da özeleştiri yapıyorum. Ben de Gorbaçov gibi sistemin kendini yenileyebileceğini ve ekonominin yönetemi konusunda sağcı da olsa reform projesinin, olumlu demokratikleşme boyutu sayesinde bu vesileyle halk güçlerine gelişmeyi sola çevirme fırsatı vereceğini düşünmüştüm. Politikadan soğutmanın yarattığı felaketi yeterince önemsemedim. Bu, emekçi sınıfları, çaresiz kıldı ve demokratikleşmeyi kendi yararlarına kullanma ve olumlu bir karşı proje yaratma konusunda yeteneksizleştirdi. Şaşkınlıkları içinde bu nedenle edilgenliğe ve/veya milliyetçilik hayallerine sürükleniyorlar. En yüksek iktidar tarafından ehlileştirilen egemen sınıf düzleminde politikadan soğutmanın etkisi daha az şiddetli değildir. Bunun sonucu ortaya çıkan egemen sınıfın parçalanması ("muhafazakârlar", "Gorbaçovcular", "gerçek halkçılar", vb), yukarıdan getirilen reformları olanaksız kılıyor. Bu sınıfın büyük devlet milliyetçiliğinin koruyucu kalkan işlevi göreceğini sanmıştım. Öyle görüyor ki, dizginsiz "Consumismo" (tüketim) isteğini küçümsemişim: Zengin olma isteklerini hızla doyuma ulaştırma uğruna herşeye ihanet etmeye hazırlar. Halk sınıflarının (Sovyet) yurtseverliğini de abartmıştım. Ülkelerinin eski konumunun sağlayabildiği doyumları gerçekten umursamıyorlar. Bu yurtseverliği reddediş belki bazı açılardan sağlıklıdır. Çünkü toplumsal projenin uzun vadede ön plana alınmasını sağlayacak. Ama ayın zamanda son derece tehlikelidir. Çünkü dış düşmanlar, Rusya ile eski birliğin öteki uluslarını çevreselleştirmek ve kendi "Latin Amerikaları" yapmak –Batı Avrupa ve Almanya'nın– amacıyla bundan yararlanmaktan geri durmayacaklardır.

II

1. Her tarihsel toplumda olduğu gibi Sovyetler Birliği'ne de dış politika kararları, iç toplumsal dinamiğin gerekleriyle sıkı sıkıya bağıntılıydı. SSCB'nin Batı'ya karşı hep saldırgan olduğu ya da tersine

hep barış istediği gibi ideolojik tezlerin, beni hiç ikna edemediklerini daha önce söylemiştim. Buna karşılık, iç ve dış politika arasındaki ilişkinin SSCB, Çin ve gelişmiş kapitalizmin çeşitli bölgelerindeki (ABD, Japonya, AT Avrupası) etkilerini ve dünya sisteminin bunun sonucu yöneldiği çeşitli senoryaların, farklı olasılık dereceleriyle birlikte somut ve gerçekçi tahlillerini sundum. Egemen sınıfların gerçeği nasıl algıladıkları (doğru ya da çarpıtarak), bu çerçevede kuşkusuz gözardı edilemez. Bu, Sovyet olsun olmasın, tüm iktidar sahipleri için geçerlidir.

Doğaldır ki, bu tür gerçekçi tahlillerin kesinkes doğruluğunun bir güvencesi yoktur. Bu tahliller, anlık olaylardan etkilenip sonradan yalanlanacak aşırı sonuçlar çıkarma tehlikesiyle sık sık karşı karşıyadırlar. Her biri özeleştiri fırsatı da yaratacak bazı örneklere değineceğim.

2. SSCB'nin dış politikalarının tahlili --ve dünya ölçeğinde insancıl, demokratik ve sosyalist perspektifler açısından değerlendirilmesi--, o politikaların uygulandığı dünya sistemi dönemi dikkate alınarak yapılmalıdır.

Sovyet sistemi, 60'lı yıllara değin görece tecrit edilmişti ve savunmadaydı. O zamanlar vardığım bu yargı, bugünden baktığımda bana hala doğru görünüyor. Bu bağlamda bazı tezler getirmiştim. Onları burada geliştirmeyecek, yalnız kısaca belirteceğim.

a) Batı devletleri –faşist ve demokratlar–, 1917'den beri SSCB'yi yıkma hevesinden hiç vazgeçmediler ve 1945 zaferindeki belirleyici rolüne karşın, SSCB bu karşılaşmadan zayıflamış olarak çıktı ve üstelik ABD'nin atom silahları tekeli tarafından tehdit edildi. Yalta anlaşması, bu koşullarda, dünyanın zafer kazanmış emperyalistler arasında paylaşılması değildi. Sovyetler Birliği, Yalta ile daha çok kendi güvenliği konusunda asgari güvenceyi elde etti.

b) Çin, Vietnam ya da Küba gibi Sovyetler Birliği de kendi devrimini ihraç etmeyi pek denemedi. Tersine hep esas olarak dikkatli bir diplomasi uyguladı. Önde gelen amacı, kendi devletini korumaktı. O nedenle, tüm devrimler, hemen hemen "Büyük Birader" istemediği halde oldu: Çin Devrimi, Moskova'nın öğütlerine karşı direndi, Vietnam ve Küba devrimleri de kendi başlarına gerçekleştiler. Bu, beni

hiçbir zaman sarsmadı ve devrimcilerin boyun eğmek zorunda kaldıkları nedenleri, kabullenmeksizin anlamaya çalıştım. Tersine devrimciler bunları aşmalı, kendi güçlerine dayanmalılar. Başarıya ulaşan devrimciler de zaten öyle yaptılar. (Çin, Vietnam, Kamboçya, Nikaragua...)

c) Washington 1947'den itibaren soğuk savaş inisiyatifini ele geçirdi. SSCB, Yalta paylaşımına kesinkes uydu (Yunan devrimindeki tutumuna bakınız) ve tarihinin hiçbir döneminde Avrupalı Batı'ya saldırı planlamadı. Sovyet savaş isteği iddiaları, katıksız bir Atlantik propagandasıdır. Jdanovizm (iki kampa bölünmüş dünya) tipik olarak savunmadır (mesele, SSCB'nin Yalta sınırları dışına müdahale etmemesini haklı göstermektir). Bununla SSCB'nin tecridi dönemi başlar; 1949'dan itibaren Atlantik Bloğunun baskısıyla Çin de tecrit edilir. Ama Atlantik Bloğu, aynı dönemde Üçüncü Dünya'ya müdahaleden hiç geri durmadı (sömürge savaşları, israil saldırı savaşları, vb).

SSCB ve Çin, Üçüncü Dünya kurtuluş hareketlerine destekten –sınırlı da olsa– ne yararlar sağlayacaklarını kavradıkları zaman; Bandung Konferansı (1955) ile tecritten çıkmaya başlarlar. Bu olumlu tarihsel destek nedeniyle onlara hiç sitem etmedim; verebileceklerinden fazlasını da beklemedim. Atlantik Bloğunun reddettiği barış içinde bir arada yaşama arayışı yüzünden bu destek sınırlıydı.

Sovyet askeri çabaları aynı zamanda gerçek bir caydırıcı denge yarattı ama biraz geç (yaklaşık 1970'te). O andan ve ancak o andan sonra SSCB bir süper devlet olur ve yeni bir dönem başlar.

3. Sovyetlerin 1989-1991'de çökmesinden önceki yirmi yıla damgasını vuran iki kutupluluk simetrik değildi. Çünkü SSCB salt askeri açıdan bir süper devletti ve ekonomik müdahale gücü, Batı emperyalistleriyle yarışabilecek durumda değildi. Ayrıca, iki süper devletin faaliyetleri ve etki alanları arasında hiçbir zaman bir simetri olmadı. ABD ve onun ardındaki Avrupa ve Japonya, belirgin bir amaçla, çevredeki egemenliği güvence altına almak, hammadde, piyasa ve askeri üsleri, vb. elinde tutmak için bilinen yöntemlerle diplomasi uyguladılar. Bu ortak strateji sayesinde ABD kendi hegemonyasını kurdu. Daha sonra, ekonomi alanında müttefikleri karşısındaki avantajları

azalınca zayıflayan hegemonyasını korumak amacıyla müttefiklerini kullandı. Bu stratejinin en son örneği Körfez Savaşı'dır.

Sovyetlerin Yalta sınırlarının ötesinde bölgelere müdahalesinin amacını tanınlamak daha zordur.

Bu müdahalelerin ana amacının, Batı kıskacını gevşetmek ya da Avrupalıları ABD'den koparark Atlantik Bloğunu parçalamak olduğunu öne sürdüm. Bu amaç için tercih edilen araç, Üçüncü Dünya'nın ve radikal-milliyetçi bölgelerin (Filistin ve Arap dünyası, Afrika Doğu Boynuzu, Angola ve Mozambik, Afrika'nın "sosyalist" devletleri) kurtuluş hareketlerini desteklemekti. SSCB, Avrupa'nın zararını gözönüne alarak (örneğin doğal gaz kaynaklarının tehdit altında olması) Avrupa'dan ABD'den ayrılmasını ve görüşmelere başlanmasını istedi. Sovyetler Avrupa'yı önce zayıflatıp sonra istala etmeyi amaçlamıyordu. Onun amacı, Avrupa'yı barış içinde bir arada yaşamaya yöneltmekti. Bu, SSCB'nin ekonomik gelişmesine hizmet edebilirdi. (Dümeni sağa kırılmış bir ekonomik gelişme). Bu perspektifi kavrayıp kabul eden tek Avrupalı politikacı De Gaulle oldu. O nedenle, Sovyetlerin stratejik projesi başarıya ulaşamadı ve ne Kruşçev'in gülümsemesi, ne de Brejnev'in kaba saba salınmaları beklenen sonucu vermedi. Gorbaçov ile Yeltsin'in gülücükleri de Avrupalıların SSCB'yi olabildiğince zayıflatarak çöküşünü sağlama amacından vazgeçiremedi.

SSCB'nin Üçüncü Dünya halklarına ve bölgelerine desteği, bu çerçevede doğal olarak sınırlıydı. Onları her zaman oldukları gibi kabul ettim (ve olumlu değerlendirdim) ama hiçbir zaman teorik olarak haklı çıkarmadım (o zamanlar eleştirdiğim "kapitalist olmayan yol" teorisi gibi). Çünkü Üçüncü Dünya'nın ilerici güçlerinin başarısını olumsuz yönde etkilemişti. Bu düşüncelerim yüzünden, aralarında bugün "antikomünistlerin" başında gelenlerin de bulunduğu Moskova Akademesi'nin parlak konuşmacıları; Afrika, Ortadoğu ve Küba'daki körükörüne SSCB yanlıları, bana hakaret dolu suçlamalar yönelttiler.

SSCB'nin müdahaleleri, bence saldırgan bir "devrim ihracı" isteğinin ya da pratikte egemenliğini dayatmasının ifadesi değildi. Daha çok, nükleer caydırma alanında ulaşılmış olan dengeye karşın hala görece zayıf konumundan kaynaklanan bir savunma stratejisiydi.

Yine de, bu müdahaleler, giderek artan bir gücün dışavurumu olarak görüldü. Çinlilerin 1963'te ortaya attıkları "sosyal emperyalizm" tartışmasının burada incelenmesi gereklidir. Söz konusu olan, Sovyet burjuvazisi ile halkı arasında bir toplumsal uzlaşma projesi idi ("revizyonist uzlaşma") Batı'da dış yayılmacılığa izin veren sosyal demokrat uzlaşma benzeri (Batı'da emperyalist uzlaşma tarafından desteklenen sömürgeci yaylıma benzeri). Projenin şaşılacak ve düşünülemeyecek bir yanı yoktu. Gerçek soru, Sovyet burjuvazisinin bu projeyi uygulamak isteyip istemediği değil, bunu yapabilecek durumda olup olmadığıydı. Bu sorunun yanıtı, bana göre hala verilmemiştir.

Sovyet iktidarının en azından bir bölümünün bir süre için bu yolu izlemeyi düşündüğüne ilişkin işaretler vardı. 60'lı yıllar boyunca gerçekten Çin'e saldırı planları yapılmaya başlandı. Bu planın amacı, açıkça Çin'i parçalayarak SSCB, Japonya ve Batılı devletler arasında paylaşmaktı. Bu konuda, karanlık Victor Louis'in ilginç ve anlamlı yazıları var.

Bu koşullar altında, o zamanlar sosyal emperyalizm hipotezine uygun olarak yazdıklarımdan dolayı özeleştiri yapınama gerek yok. Yine de, Moskova, ondan birkaç yıl sonra geri çekildi.

Ama Brejnev rejimi dışardan bakınca hala güçlü gibi görünüyordu ve anti-sosyalist tahlilcilerin çoğu o zamanlar böyle değerlendirdiler. Bana gelince, bu görünüşteki güçlülük konusunda bazı kuşkuların vardı ve Çin'e karşı saldırganlığından vazgeçmiş olmasında bu sonuca varıyordum. O zamanlar daha çok, güçlülüğü bütünüyle askeri durumuna dayanan ve artık dünyayı sosyalist düşüncelerine inandırmaya çalışmayan bu rejimin raydan çıkma olasılığından korktuğumu dile getirdim. Afganistan'daki saçma işgal bu tehlikenin varlığını kanıtladı. Bu rejim, tersine bu alanda, bana göre ekonomik zorluklarını ve bu zorlukları aşmak için izlediği sağcı çizginin çok görece başarılarını ortaya koyan tavizler verdi.

4. 1970-1990 yıllarında yapılan, dünya sisteminin gelişmesine ilişkin olası senaryoların tahlilileri, ancak sınır ve tehlikelerine işaret ettiği o tür pratikler kadar işe yarıyorlar. Bu tür bir pratik yine de yararlıdır. Çünkü kesin sonuçlarını ve gelişme mantığını izleme zorun-

luluğu duymayan tahlilerin sık sık ancak örtük içerdiği şeyleri açıkça söylemeye zorlar.

Bu dönemde katıldığım en önemli tartışmaları burada üstünkörü bile olsa özetlemek istemiyorum. Tartışmaların bazıları bugün artık kesinlikle aşıldı. Örneğin, Sovyet "sosyal emperyalizmi"nin, Amerika'nın yenilgisinden yararlanarak konumunu dünya ölçeğinde sağlamlaştırması yollu küresel senaryo gibi, Sovyetlerin kendi iç "revizyonist uzlaşması" ile az ya da çok buna benzer bir uzlaşma arasında bir yakınlaşma olacağı ve bunun sol bir Avrupa'nın temelini oluşturacağı düşüncesinin de bugün artık hiçbir anlamı yoktur; eskiden de fikir cimnastiğinden fazla bir şey değildi. Ama bu fikir bana bir zamanlar ilginç gelmişti. Sovyet sisteminin iç zaaflarını küçümseme ve Avrupa solunu abartma yanılgılarıyla ilgili olduğunu düşünüyorum.

Buna karşılık, olası büyük uluslararası ittifak ve gruplaşmalara ilişkin tartışmalar (Paris-Bonn-Moskova ekseni, Washington-Tokyo-Pekin ekseni vb) hala günceldir. Bu gruplaşmalar bağlamında karşıt senoryalar (Avrupa'nın Atlantik'e bağlanması, ABD-Avrupa ayrılığının derinleşmesi, Avrupa'nın sola evrilmesi) da aynı biçimde günceldir. Bu andaki dalgalanmanın şu ya da bu yönde gelişmesi, bu senoryaların olasılığını artırsa ya da azaltsa da tartışmalar geçerliliğini koruyor. Ortaya attığım dört grup soru, Sovyet sisteminin çökmesinden sonra bugün de bana göre merkezidir:

a) Doğu'nun dünya sistemiyle bütünleşmesi, dünya kapitalizminin krizinden çıkışta önemli bir unsur olabilir mi ("Sosyalizm" artık var olmadığına göre artık bu kriz söz konusudur)? Beş yıldan daha uzun bir süre önce sorulan bu soru, bugün her zamankinden daha çok gündeındedir; bu soruya verdiğim yanıt (Sovyet burjuvazisi, dünya kapitalizmiyle bütünleşmeyi elinde tutacaktır) bana en azından kısa vadede olgular tarafından çürütülmüş gibi görünse de.

b) Bütünleşmiş dünya piyasası yaratma projesi gerçekleştirilebilir mi? Yine beş yıldan daha uzun bir süre önce ortaya atılan bu soru da günceldir (bu piyasayla bütünleşen eski SSCB'nin yeni kapitalist merkez ya da sanayileşmiş çevre olarak yer almasından bağımsız olarak). Bu noktada, bir ütopyanın söz konusu olduğu yolundaki düşüncemi koruyorum (daha önceki bölümlerdeki açıklamalarıma bakınız).

c) Günümüz dünyasının çeşitli bölgelerindeki tutarlı toplumsal mücadelelerin durulması, aynı zamanda zaten var olan ve çokuluslu devletlerin parçalanmasından doğan devletler arasındaki rekabet ve çelişkilerin kabarması durumunda, sınıflar gibi devleti ve ulusu da tarihin aktif öznesi mi yapıyor? Burada yeniden Çinlilerin "Üç Dünya" tezi üzerine 60'lı yılların eski tartışmaları karşımıza çıkıyor: "Devletler bağımsızlık, uluslar özgürlük, halklar devrim istiyor". O konuya yeniden dönmüyorum ama o zamanlar bu konuda söylediklerimin bugün çürütülmüş olduğunu da düşünmüyorum; tersine. Kaos üzerine tezlerim, bu tartışmayı yeniden açarak günümüz koşullarında sürdürüyorlar.*

d) Belirginleşen gelişme, Gorbaçov'un "ortak ev" projesiyle, de Gaulle projesi anlamında bir Avrasya Bloğu (Avrupa-eski SSCB) oluşturma yönünde mi? Yoksa Avrupa politikalarındaki iradesizlik, iç çelişmeler, Atlantizm yönündeki sapması ve Moskova-Washington arasındaki doğrudan yakınlaşma bu "ABD'nin kabusu"nu mu savuşturdu? Sanırım, Avrupa'yı yeniden geri plana atan, (ABD'nin "parlak yedekleri" Japonya ile Almanya'nın yararına) Amerikan hegemonyasının yeniden yükselişi yakın gelecekte pupa yelken yol alacak. Burada da daha önceki bölümlere ve *Amerikan Hegemonyasının Jeopolitiği* başlıklı yazıma gönderme yapıyorum.

III

Her ne kadar uzun bir süredir öngörülebilir olsa da, Sovyet sisteminin çökmesi kesinlikle çağımızın en önemli olaylarından biridir. Geleceğe ilişkin olarak yapılmış tüm akıl yürütmeler bu olayın ışığında elbette yeniden düşünülmeli. Ancak, bu yazının amacı bu değil. Bu konuda da *Kaos Imparatorluğu* ile *Amerikan Hegemonyasının Jeopolitiği*'ne gönderme yapıyorum

Acaba bu çöküş, egemen medyanın döne döne söylemekten büyük

* Samir Amin'in bu yazısının özeti, daha önce *Monthly Reiew* dergisinin Mayıs 1992 sayısında ve Özcan Buze'nin çevirisiyle *Teori* dergisinin Ağustos 1992 tarihli 32. sayısında yayınlanmıştı. Konuyu güncelleştirdiği için kitaba aldığımız genişletilmiş biçimi, *Das Reichden Cheos* (VSA yayınevi-Hamburg) kitabında ek olarak yayımlandı ve yazının bütünü Almanca metin esas alınarak yeniden Türkçe'ye çevrildi.

zevk aldığı gibi, "sosyalizm ve Marksizmin sonu", "tarihin sonu", kapitalist ruhun ölümsüzlüğünü güvence altına alan yekpare uzlaşmanın zaferi midir? Gerçi bir dönem kuşkusuz kapandı ama bana kalırsa tüm bunlar yine de saçmalıktan başka bir şey değil.

19. yüzyılda oluşan Sosyalizm I devri, kendi ulusal emperyalizmlerinin açık suç ortağı haline gelen İkinci Enternasyonal sosyal demokrat partilerinin, 1914 yılında iflasıyla sona erdi. Lenin, haklı olarak Sosyalizm I'in ölümünü ilan etti.

Bunu izleyen Sosyalizm II, yani Üçüncü Enternasyonal sosyalizmi ve Leninci sosyalizm de uzun bir hastalığın ardından artık öldü. Daha 1963 yılında, sosyalizmin ilerlemesinin, tıpkı Lenin'in 1914 yılında yaptığı gibi, Sovyetçilikten radikal bir kopuşu gerektirdiğini yazmıştım. Daha da önemlisi, açıkça kapitalizme geçme çabasında olan Sovyet sistemi, Batı kültüründe egemen olan "anti-Üçüncü Dünya" (yani, insanlığın dörtte üçüne karşı) konumlarla birleşmektedir.

Oğulun ölmesi babayı diriltmez. Atalarının eserini sürdürmek torunun görevidir. Onun için, Yaşasın gelecek Sosyalizm III!

İnşa edilecek olan bu Sosyalizm III'ün ana doğrultuları ortaya çıkıyor mu? Sanırım evet. Ve bu alanda, Sovyet sistemine ve kapitalist küreselleşmeye otuz yıl boyunca yönelttiğim eleştirilerimden çıkardığım üç dersi öne sürmeye cüret ediyorum:

a) "Başka türlü yapma" boyutunu "ne pahasına olursa olsun arayı kapama"nın önüne geçirmek.

b) Dünya ölçeğinde kutuplaşmanın, "sistemden kopma"nın kaçınılmaz olduğu anlamına geldiğini kabul etmek; her ne kadar bu kopuşun yönteminin, genel gelişmenin gereklerine göre sürekli gözden geçirilmesi gerekse de.

c) Halkların özerk alanlarının gelişmesinin önünü açan çokmerkezli bir dünyanın kurulması doğrultusunda sistemli olarak çalışmak.

Bu üç koşul, gezegenimiz halklarının gerekli ve olanaklı bir enternasyonalizmi için belirleyici önemdedir; "Sermayenin enternasyonalizmi"ne karşı koyan ve küreselleşmeyle boy ölçüşebilen ve önümüze uzak da olsa dünya ölçeğinde bir sosyalizm perspektifi açan bir entarnasyonalizm. Bu sosyalizm, aksi tartirde hızla yozlaşarak batacaktır.

Yaklaşık on yıl önce "kapitalizmin ötesine geçme" tartışması başlatmayı ve yeniden "reform ya da devrim" skolastik karşıtlığına düşünmeksizin tarihsel uzun deneyimler üzerine düşünmeyi önermiştim. Bu çerçevede, iki geçiş biçiminin varlığının tanınması için çalıştım. Biri, yeni toplum projesinin gereklerini ortaya koyan belli bir ideolojik bilinç içermektedir. Birbiriyle ilintili ilerici reformlar dizisiyle gerçekleştirilme olasılığını dışlamaksızın, devrimci olarak niteleğim bu yolu kapitalizme geçiş ele geçirmişti. Öteki, hiçbir ideolojik bilinç içermez ve nesnel zorunluluklar tek başına kendi rotasını çizer. Bu yolu "çöküş" olarak niteledim çünkü gerçekten eski sistemin anarşist bir biçimde yıkılmasını içerir. Avrupa feodalizmine geçiş buna bir örnektir.

Modern dünya da benzer bir durumla yüzyüze. Roma imparatorluğunda haraç yükümlülüğünün merkezileştirilmesi nasıl barbar hakların gelişmesinin önünde bir engel oluşturduysa ve bu gelişme, bu merkeziyetçiliğin feodalizmle parçalanmasını gerektirdiyse; artıdeğerin yeniden merkezileştirilmesi bu nedenle ancak çok sonraları kapitalizm tarafından gerçekleştirilebildiyse; bugün de artıdeğerin kapitalizm tarafından merkezileştirilmesi, insanlığın dörtte üçünün gelişmesinin önünde engeldir. Kapitalist kutuplaşmayı aşan birleşik bir dünya sisteminin kurulması, bu nedenle, artıdeğeri merkezileştiren kapitalist sistemin çözülmesi yolundan geçmek zorundadır ("kopma").

İnsanlık görece de olsa bu geçişin üstesinden gelecek mi? Bu, ancak dünya ölçeğinde ve tutarlı bir Sosyalizm III hareketiyle gerçekleşebilir. Yoksa nesnel zorunluluklar, kendisine, saçma sapan çelişkilerin çoğalttığı şiddetten geçen bir yol açacaktır ve bu durum toplumu uzun süreli bir çöküntüye sürükleyecektir. Yani, barbarlık. Silahların tüm gezegeni yok edebileceği, medyanın kitleleri korkunç bir ustalıkla terbiyeli maymuna çevirebildiği, temel değer haline gelen miyop bireyciliğin –anti-hümanist bir bireysellik– yeryüzünün ekolojik yaşamını tehdit ettiği çağımızda barbarlık herşeyin sonu demektir.

Artık seçim kapitalizm ile sosyalizm arasında değildir. Bugün her zamankinden daha çok şu iki tercih arasındadır seçim: Sosyalizm ya da barbarlık.

SAMİR AMİN

Maoizmin Geleceği

Samir Amin, Sosyalist, devletçi ve kapitalist
üç gelişme modelini karşılaştırarak
aralarındaki yapısal farklılıkları inceliyor.
Sosyalist üretim ve bölüşüm ilişkilerini ele alırken
başlangıç noktası olarak "sosyalist devrim"in
gerçekleştiği
azgelişmiş bir ülkeden hareket ediyor.
Yaklaşımlarıyla geri bir ülkede sosyalizmin
sorunlarına ışık tutuyor.
Çin devrimini incelediği bölümde yazar,
1946–1976 dönemini üç nedenle esas olarak olumlu
buluyor:
Birincisi, Çin'in politikalarındaki çeşitli iniş ve çıkışlara
rağmen
işçi–köylü ittifakı sağlam kalabildi.
Büyük İleri Atılım ve Kültür Derimi'nin
sert denemeleri bile işçi–köylü ittifakına onarılmaz
ölçüde zarar veremedi.
İkincisi, devlet, işçi–köylü devleti niteliğini korudu.
Üçüncüsü, otuz yılda ulusal özerkliğini koruma ve
pekiştirmede başarılı olduğunu beli[illegible]

ISBN 975-343-057-4